תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על הושע

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על הושע

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-הושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרק א 33
פסוק א 33
פסוק ג 42
פסוק ד 43
פסוק ה 44
פסוק ו 45
פסוק ז 45
פסוק ח 46
פרק ב 47
פסוק א 47
פסוק ג 48
פסוק ד 49
פסוק ה 50
פסוק ח 52
פסוק י 53
פסוק יב 54
פסוק יג 54
פסוק יד 55
פסוק טז 55
פסוק יז 57
פסוק יח 59
פסוק כא 60
פסוק כב 61
פסוק כג 63
פרק ג 64
פסוק א 64
פסוק ב 67
פסוק ד 70
פסוק ה 72
פרק ד 73
פסוק א 73
פסוק ב 75
פסוק ג 75
פסוק ד 77
פסוק ה 78
פסוק ו 78
פסוק ז 79
פסוק יב 81
פסוק יג 81
פסוק יד 82
פסוק טו 83
פסוק יז 85
פרק ה 87
פסוק א 87
פסוק ב 88
פסוק ה 88
פסוק ח 89
פסוק ט 91
פסוק י 92
פסוק יג 93
פסוק טו 93
פרק ו 94
פסוק א 94
פסוק ד 95
פסוק ו 95
פסוק יא 96
פרק ז 96
פסוק א 96
פסוק ב 97
פסוק ה 97
פסוק ו 98

פסוק ח 98
פסוק י 99
פסוק יב 99
פסוק טו 100
פרק ח 101
פסוק א 101
פסוק ב 101
פסוק ט 103
פסוק יג 104
פסוק יד 104
פרק ט 104
פסוק א 104
פסוק ד 105
פסוק ז 105
פסוק ט 106
פסוק י 106
פסוק טו 110
פסוק טז 110
פרק י 111
פסוק א 111
פסוק ה 112
פסוק ז 113
פסוק ט 113
פסוק י 114
פסוק יא 114
פסוק יב 115
פסוק יג 115
פסוק טו 116
פרק יא 116
פסוק א 116
פסוק ב 116
פסוק ג 117
פסוק ה 118
פסוק ז 118
פסוק ח 119
פסוק ט 119
פסוק י 120
פרק יב 121
פסוק א 121
פסוק ו 123
פסוק ח 124
פסוק ט 125
פסוק יא 125
פסוק יב 126
פרק יג 127
פסוק א 127
פסוק ב 127
פסוק ג 128
פסוק ו 128
פסוק ט 129
פסוק יב 129
פרק יד 130
פסוק א 130
פסוק ב 131
פסוק ג 131
פסוק ד 131
פסוק ט 132

הקדמה

אמר יצחק אברבניאל בתחלת אמרי בפירוש ספרי נבואות שנים עשר נביאים הלא ראיתי לחקור בעניניהם חקירות יישירונו לעמוד על אמתת זמנם ומדרגות נבואותיהם ושאר עניניהם:

החקירה הראשונה בסדר קדימת ספרי נבואות הנביאים האלה זה על זה והיא שאם אמרנו שהיתה קדימתם כפי זמני נבואותיהם יקשה הדבר הזה מפנים, אם מעובדיה שקבלו חז"ל (סנהדרין לט, ב) שניבא בימי אחאב וקדמה אם כן נבואתו להושע ויואל ועמוס ולמה זה אם כן נזכרה נבואתו אחריהם, ועוד כי אם היה שהושע ועמוס ומיכה ניבאו בפרק אחד כמו שאחז"ל בסדר עולם (רפ"כ) ובמס' פסחים (פז, א) והכתוב מעיד עליו למה זה לא נסמכו נבואותיהם זו אחר זו והונח בין הושע ועמוס נבואות יואל ובין עמוס ומיכה נבואת עובדיה ויונה כל שכן שכפי דבריהם ז"ל במקום הנזכר כמו שהושע ועמוס ומיכה ניבאו בפרק אחד כן יואל ונחום וחבקוק ניבאו בימי מנשה, והיה ראוי כפי זה שיהיה כן סדר שנים עשר נביאים: עובדיה בראשונה ויונה אחריו והושע עמוס ומיכה אחריהם ויואל ונחום וחבקוק אחריהם שהיו בימי מנשה ואחריהם צפניה שניבא בימי יאשיהו ובסוף חגי זכריה ומלאכי שהיו אחרי הפקיד', ואולי שהחכם ר' אברהם בן עזרא להרגישו בספק הזה בענין עובדיה כתב בפירושו לנבואתו שלא היה זה עובדיה אשר נזכר בימי אחאב, וחכמי הנוצרים אמרו ששבעים המעתיקים סדרו לתלמי המלך שנים עשר נביאים האלה כן: הושע עמוס מיכה יואל עובדיה יונה נחום חבקוק צפניה חגי זכריה ומלאכי, ועם היות שתקנו הסדר בסמיכות הושע ועמוס ומיכה להיות נבואותיהם בפ' א' כמו שזכרתי הנה לא נמלטו משאר הספיקות אשר העירותי בזה. אבל ירוני"מו המעתיק לנוצרים כתב בהקדמת ספר עמוס שבזמן א' ניבאו יואל נחום הושע ישעיהו, ולא ידעתי מאין זה לו ביואל ונחום ולמה לא זכר עמהם עמוס ומיכה, גם שהעיד הכתוב שניבא בימי המלכים שניבאו בהם ישעיהו והושע.

והנראה אלי בתשובת ואמתת הדבר הזה הוא, שספרי נבואות הנביאים אשר אתנו מהם היו קודם החרבן ומהם היו בזמן החרבן ומהם היו אחר החרבן, כי הנה ישעיהו ניבא קודם החרבן בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ולרוב נבואותיו הושמו ספר בפני עצמו, וכן הושע ניבא בימי ארבעת המלכים עצמם ולכן הונח ספרו ראשון לספר שנים עשר נביאים שנדבקו נבואותיהם בספר אחד לקטנותם כמו שאמרו בפ"ק דבבא בתרא (יד, ב), ונסמך אחריו יואל לפי שניבא בזמן הושע קודם לעמוס ולכן תמצא עמוס נבואתו באותו פסוק עצמו שבו סיים יואל נבואתו והוא אומרו ה' מציון ישאג

ומירושלם יתן קולו וכמו שיתבאר בפירוש נבואת עמוס. וכבר אמרו חכמי הנוצרים שלכן לא נזכר ביואל זמן נבואתו לפי שהוא נסמך לזמן נבואת הושע ששניהם ניבאו כאחד, הן אמת שיואל האריך ימים בזמן נבואתו כי הוא ניבא גם בימי מנשה כדברי סדר עולם, ואולי שהנבואה שניבא בסוף נבואותיו והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר היא היתה בזמן מנשה, ונזכר עמוס אחר יואל לפי שגם עמוס ניבא בימי עוזיהו ונפסקה נבואתו ולא ניבא עוד בימי שאר המלכים, הנה א"כ שלשת הנביאים האלה רוצה לומר הושע ויואל ועמוס כפי זמני נבואותיהם נזכרו על הספר הזה, האמנם נבואת עובדיה לא נזכרה אחריהם כפי סדר הזמן אלא מפני ענין הנבואות ההם והוא שיואל ניבא בסוף נבואותיו על חרבן אדום וגאולת ישראל באומרו מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור, ועמוס ג"כ בסוף נבואותיו אמר למען ירשו את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם, ולכן מפני זה אחרי שהניח מסדר הספר נבואות יואל ועמוס זכר אחריהם נבואת עובדיה הקודמת אליהם בזמן מפני שעובדיה ניבא ראשונה על חרבן אדום וגאולת ישראל העתידה כאלו הודיענו בסדור הזה שעובדיה היה הראשון מהנביאים אשר ניבאו לישראל בזה הסגנון על אדום, ומדבריו שאמר מחמס אחיך יעקוב תכסך בושה למד יואל לומר מחמס בני יהודה וגומר, ומאשר אמר עובדיה כי קרוב יום ה' על כל הגוים למד יואל לומר כי בא יום ה' כי קרוב ואמר כי שם אשא לשפוט את כל הגוים, גם מאשר אמר עובדיה ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש וירשו הנגב את הר שעיר למד עמוס לומר למען ירשו את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם, הנה א"כ הונחה נבואת עובדיה אחרי נבואות יואל ועמוס להודיע שהוא היה מלמדם להועיל בחרבן אדום וגאולת ישראל סגנון הדברים אשר דברו בו. והנה לא הונחה נבואת עובדיה קודם הושע ויואל ועמוס לפי שמסדר הנבואות האלה ראה לזכור הושע בתחלת הספר להיותו בזמן ישעיהו כאילו יסמכו ספריהם זה לזה והמשיך סדרם כפי זמניהם ולא רצה להניח ספר עובדיה להיותו גר קודם אל ספרי נבואות נביאי ישראל ויהודה שהיו זרע ברך ה' אבל זכרו כפי ענינו סמוך אליהם ונקשר אחריהם.

ואחרי שזכר עובדיה מפני הכרח הדרוש בענין הנבואות כמה שזכרתי חזר לסדר נבואות שאר הנביאים כפי זמנם שהוא הדרך אשר התחיל בסדורם, ונזכרה מיד נבואת יונה לפי שהוא ניבא בימי ירבעם בן יואש שנאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים המערבה כדבר ה' אשר דיבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא שמזה למדנו שניבא יונה בזמן שניבא עמוס, ואחרי נבואת יונה נזכרה נבואת מיכה המורשתי לפי שהוא ניבא

אחרי מות ירבעם בן יואש כי ירבעם מת בימי עוזיהו ומיכה לא ניבא כי אם בימי יותם שהיה בנו של עוזיהו עד ימי חזקיהו, ונזכרו אחריו נבואות נחום וחבקוק לפי ששניהם ניבאו בימי מנשה בן חזקיהו כדברי סדר עולם והיתה אם כן נבואתם אחרי נבואת מיכה. והנה נשתוו ונתדמו שני הנביאים האלה בנבואותיהם לפי שנחום ניבא על חרבן נינוה ראש מלכות אשור ועל חרבן מלכם על אשר החריבו והגלו עשרת השבטים ומלכות ישראל, וחבקוק ניבא על חרבן בבל ראש מלכות כשדים ועל חרבן והשמד זרע נבוכדנצר שהחריב והגלה מלכות יהודה וירושלם, ואמנם צפניה נזכרה נבואתו אחר כך לפי שכן היתה נבואתו אחרי אותם הנביאים כולם בימי יאשיהו מלך יהודה, הרי לך מבואר שכל הנביאים האלה שזכרתי ניבאו קודם החרבן ואמנם בזמן החרבן ניבאו ירמיהו ויחזקאל כמו שיראה מבואר מנבואותיהם, אבל חגי זכריה ומלאכי ניבאו שלשתם אחרי החרבן בימי פקידת בית שני וכמו שיתבאר בנבואותיהם. הנה התבאר מזה כולו שסדר ספרי נבואות שנים עשר הנביאים האלה הוא ראוי והגון כפי זמני אותן הנבואות עם היות שנכנסה נבואת עובדיה שהיתה קודמת בזמן במקום שנכנסה מאותה סבה שזכרתי. וזו היא החקירה הראשונה:

החקירה השנית בידיעת סבת חלוף גדול שנמצא בתחלת נבואות שנים עשר הנביאים האלה, והוא שאתה תראה שבששה ספרים מהם זכר הכתוב בימי המלכים אשר ניבאו אותם הנביאים אם ממלכי יהודה בלבד ואם מהם וממלכי ישראל יחד ואם ממלכי פרס כמו שנאמר בהושע דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, ובעמוס נאמר דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עוזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, ובמיכה נאמר דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה, ובצפניה נאמר דבר ה' אשר היה אל צפניה וגומר בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה, ובחגי נאמר בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא, ובזכריה נאמר בשנת שתים לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה. הנה אם כן ששה הנביאים האלה הושע עמוס ומיכה צפניה חגי זכריה נזכרו בנבואותיהם שמות המלכים אשר ניבאו בימיהם, האמנם יואל ועובדיה יונה ונחום חבקוק ומלאכי שהם ששה נביאים אחרים לא תמצא באחד מהם זכרון זמן נבואותיהם ולא שמות המלכים אשר ניבאו בימיהם וידוע שבימי מלך או מלכים נאמרו, וראוי שנבקש הסבה בחלוף הגדול הזה כי אם היו התחלות הנבואות מזכרון שם הנביא ועירו וזמנו מרוח הקדש שכל אחד מהנביאים כתב ספרו ברוח ה' דיבר בו לכתוב יחוסו וזמנו

הנה כיון שכולם נתנו מרועה אחד ית' היה ראוי שיהיו התחלות הנבואות כולן בסגנון אחד, ואם היה שעזרא כתב התחלות הנבואות האלה כדעת חכמים אחרים עדיין יקשה למה לא כתב כולם על סגנון אחד, והנה לא מצאתי למפרשים התעוררות מה בזה, ומה שנראה לי בו הוא שאין מהכרח הנבואות להודיע באיזה זמן ובימי אי אלו מהמלכים נאמרו, כי הנה נבואות הנביאים נכתבו לאחד משלשה תכליות או לכולם.

הראשונה, להודיע אמתת פינת הנבואה והמדע האלהי שהגיד הדברים קודם היותם כמו שנאמר (עמוס ג, ז) כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, ובראותנו הנבואות שניבאו הנביאים לטוב ולרע וידענו שנתקיימו ויצאו לפעל כמו שיועדו למדנו מזה שהידיעה האלהית תקיף בדברים קודם היותם ולמדנו גם כן שידבר אלקים את האדם ודאיתי גברא על יבשתא שעמד בסוד ה' ועצתו יודיענו.

והתכלית השנייה, הוא לשמוע עצה ולקבל מוסר הנביאים כי בראותנו דברי תוכחותיהם ומאמרי מוסריהם וידענו שהשומע להם שכן בטח ושאנן והסורר ומורה מדבריהם היתה עליו יד ה' ומכתו, יאמרו השומעים את נבואותיהם נירא נא את ה' אלקינו לבל יבא עלינו הרעה כדברי הנביא ותוכחתו והיו להם אם כן מראה הנביאים כמראה מלוטשת שהמסתכל בה יראה מומיו ויסיר אותם מעל פניו.

והתכלית השלישית, בנבואות היה להשריש בלבנו פנת התקוה והתוחלת בשכר האלקים ותשועתו, כי מי יאמין שעם נקלה ונבזה כמונו היום נמכר לעבד עולם לצרים הצוררים יצא מתחת ידיהם ויתגבר וימשול עליהם ושיחיו המתים ושאר הפנות אשר ייעדו הנביאים בנבואותיהם לעתיד, אם לא מפני הנבואות שכל זה עם היותו חוץ מן ההיקש נאמן ונקוה לו בעבור שיעדו עליו הנביאים, הנה אם כן יש בנבואות תועלת במה שעבר ובהווה ובמה שעתיד להיות כפי התכליות האלה ומה לנו לדעת אם כן באיזה זמן ובאיזה מלך או מלכים נאמרה הנבואה כיון שבאיזה זמן שתהיה לא יעשה חלוף בענין הנבואה ותכליתה, האמנם נזכר בנבואות קצת הנביאים הזמן לא להודיענו מתי היה אותו נביא כי אם לענין הנבואות וצרכם ובאור זה שהנבואות שהיו מתיחסות למלכים והיה בהם דבר מענינם הוצרכו להודיע בתחלתן בזמן איזה מלך או מלכים היו, כי היה הושע לפי שניבא בפרט על בית יהוא ועל מלכות ישראל לרעה וניבא על מלכות יהודה בפרט טובות ושתשוב מגלותה בפקידת בית שני כמו שנאמר ופקדתי את דמי ישראל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל ואמר כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל ואת בית יהודה ארחם, לכן הוצרך הכתוב להודיע בתחלת הנבוא' שניבא בימי עוזיה יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה להגיד שמפני זכות חזקיהו ניבא על מלכות

יהודה טובה, והודיע גם כן שניבא בימי ירבעם בן יואש שהיה מבית יהוא שלרשעתו ניבא עליו רעות, וכן בעמוס בעבור שניבא על חרבן שמרון ונזכר בנבואתו מה ששלח לומר אמציה כהן בית אל אל ירבעם על הנביא לכן הוצרך הכתוב להודיע בתחילת נבואתו שהיתה בימי ירבעם בן יואש, ומפני מה שניבא על מלכות יהודה בפרט ובביאור כמו שיתבאר בנבואתו נאמר בתחילתה שחזה בימי עוזיהו מלך יהודה, וכן מיכה בעבור שהיה משבט יהודה כמו שיתבאר מענינו וניבא על חרבן ערי יהודה בפרט ובשם כמו שנאמר כי באה עד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם, וסיפר שמות הערים שנאמר כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת ה' לשער ירושלם, וזכר לכיש רבתי אכזיב וישבת מרשה ושאר ערי יהודה לכן בתחלת נבואתו נאמר שניבא בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה, וכן צפניה לפי שניבא בפרט על ירושלם כמו שנאמר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות ופרשת הוי מראה ונגלה העיר היונה וכן רני ושמחי בת ציון וגומר, לכן נאמר בתחלת נבואתו שניבא בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה כי להיות נבואות ארבע הנביאים האלה מתיחסות למלכים ההם ולמלכותם תתיחסנה אליהם, וכן חגי בעבור שניבא על בנין הבית בזמן שדריוש מלך פרס נתן להם רשות לבנותה נתיחסה נבואתו לזמנו, וכן זכריה בעבור שניבא על חרבן מלכות פרס בידי היוונים נתיחסה נבואתו לדריוש כי הוא היה מלך פרס אשר השמיד אלכסנדרוס מוקדון מלך יון. הרי לך הסבה למה בנבואות שש הנביאים האלה נזכרו המלכים אשר בימיהם ניבאו.

אמנם יואל ועובדיה ויונה ונחום וחבקוק ומלאכי לא תמצא בשום אחד מהם זכרון שום מלך מיוחד ולא נבואה מיוחדת על מלכות ישראל לבדו ולא על מלכות יהודה לבדו, ומפני זה לא נתיחסו נבואות שש הנביאים האלה לשנות המלכים כי הנה יואל בין שנאמר שניבא על הרעב כדרך המפרשים או שניבא על ממשלת ארבע המלכיות כמו שאפרש במקומו הנה לא נתיחסה נבואתו למלכות יהודה ולא למלכות ישראל בפרט ולכן לא נתיחסה למלכים, וכן עובדיה שנבא על חרבן אדום וגאולת ישראל בכלל ויונה ונחום שניבאו שניהם על עיר נינוה וחבקוק שניבא על חרבן זרע נבוכד נאצר לא נתיחסו נבואותיהם למלכי יהודה ולא למלכי ישראל, וכן מלאכי שניבא בזמן בית שני על כללות העם לא יוחסה נבואתו לשום מלך לפי שלא היתה מיוחדת אליו, הנה אם כן באו הדברים כולם כפי הצורך בעניני הנבואות וזו היא החקירה השנית. ואמנם למה זכר הכתוב בנבואת חגי וזכריה שנות המלך והחדש והיום שבו היתה אותה נבואה אחקור עליו בתחלת פירוש ספר זכריה:

החקירה השלישית בידיעת הסבה בחלוף הנמצא בלשונות הנבואה בהתחלותיהם, וזה כי כאשר נעיין בהתחלות ספרי הנביאים נמצאם הולכים על אחד משש דרכים. הראשון, הוא דבר ה' אשר היה אל פלוני ומזה הדרך דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי ודבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל ודבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי ודבר ה' אשר היה אל צפניה שארבעת הנביאים האלה היתה התחלת נבואותיהם דבר ה' אשר היה. והדרך השני, הוא ויהי דבר ה' כמו שהתחיל ספר יונה ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי ובשאר הנביאים מצאנו גם כן זה הלשון בנבואות פרטיות בתוך ספריהם. והדרך הג', הוא שתהיה התחלת הנבואה בלשון חזון כמו חזון עובדיה וחזון נחום האלקושי ומזה הדרך חזון ישעיהו בן אמוץ. והדרך הרביעי, הוא שתהיה התחלת הנבואה בלשון דברי כמו דברי עמוס דברי ירמיהו. והדרך החמישי, הוא שתהיה התחלת הנבואה בלשון משא כמו משא ננוה ספר חזון נחום האלקושי ובחבקוק המשא אשר חזה חבקוק ובמלאכי משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי, וגם בשאר הנביאים מצאנו פעמים רבות לשון משא בנבואות פרטיות בתוך ספריהם כמו משא בבל משא צר משא מצרים וזולתם ובזכריה משא דבר ה' בארץ הדרך משא דבר ה' על ישראל. והדרך הששי, הוא שתהיה התחלת הנבואה בזמן המלך שנאמרה בימיו כמו שנאמר בתחלת ספר חגי בשנת שתים לדריוש ובתחלת ספר זכריה בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש, ומזה הדרך התחיל ספר יחזקאל ויהי בשלשים שנה ואין ספק שלא נפל החלוף הזה במקרה ולא על צד ההזדמן ושכל נבואה היא דבר ה' ולמה א"כ לא תהיה התחלת כולם דבר ה' אשר היה כפי הדרך הראשון או ויהי דבר ה' כפי הדרך השני, וגם כולם היו דברי הנביאים שהגידו לבני דורם מה שראו ומה שדבר הש"י להם ולמה זה לא היו התחלות כל הנבואות בלשון דברי פלוני הנביא כפי הדרך הרביעי, וגם כולן היו בחזון או במראה או בחלום ולמה אם כן לא נזכר בתחלת כל אחד מהם שהיא חזון חלום או מראה כפי הדרך השלישי, גם כל אחת מהנבואות היתה משא אם היה ענין המשא ופירושו נבואה ושפע שקבל ונשא הנביא מהשם יתברך כדברי המפרשים והמתרגם גם כן ולמה אם כן לא נקראו כולן בתחלתן משא כפי הדרך החמישי, גם כל נבואה היתה בימי מלך אם ממלכי ישראל ואם ממלכי יהודה ואם ממלכי פרס ולמה א"כ לא התחילו כל הנבואות בזכרון המלך שבימיו היו. וראוי שנרחיב החקירה בלשונות הנבואה ועניניה כדי לעמוד על אמתת הדבר הזה ויען וביען אין איש מהמחברים והמפרשים מתחזק עמי על אלה הדרושים אל אלוה דלפה עיני יורני את אשר אדבר:

ונאמר שכל ששת הדרכים האלה עם ההתבוננות הטוב יוכללו בשלשה סוגים מלשונות הנבואה. הא', דבר ה'. הב', חזון. הג', משא. לפי שבסוג דבר ה' נכנס הדרך הראשון מלשון דבר ה' אשר היה וגם הדרך השני מן ויהי דבר ה' כיון שאין הפרש ביניהם כי אם בתוספת מלת ויהי שיורה כפי פשוטו על הקשר הענין ההוא עם מה שלמעלה ממנו כמו ויהי השמש לבא (בראשית טו, יב) ויהי הם קוברים איש (מלכים ב' יג, כא), או שהוא לשון צער כמ"ש חז"ל בב"ר (מב, ד) מדרש זה עלה בידינו מן הגולה כ"מ שנאמר ויהי צרה היא כי הם פירשו מלת ויהי כאילו היא מורכבת מן וי ומן הי ששניהם לשון קינה, ויאמרו א"כ שביונה מפני צרתו בהשלכתו לים וישיבתו במעי הדגה נתוספה בתחלת נבואתו מלת ויהי, ונכנס ג"כ בסוג הזה מן דבר ה' הדרך הששי מזכרון מלכי הדור בתחלת הנבואה כמ"ש בחגי ובזכריה לפי שמיד אחר זכרון אותו המלך נאמר היה דבר ה' ביד חגי הנביא היה דבר ה' אל זכריה והם אם כן בכלל סוג דבר ה' כי אין הפרש בין מה שנאמר דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיהו יותם ובין מה שנאמר בחגי או בזכריה בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' כיון שבכולם יש זכרון מלכי הדור וזכרון דבר ה' אם בקדימה ואם באיחור, והיה זה לפי ששני נביאים אינם מתנבאים בסגנון אחד מהדברים כי כל אדם יש לו אופן מיוחד בסדור דבריו מזולתו, ומפני שכל נביא כתב ספרו אינו מהרחוק שאחד מהם יאמר דבר ה' אשר היה אל פלוני בזמן פלוני המלך ונביא אחר יאמר בזמן פלוני המלך היה דבר ה' אל פלוני וב' הדרכים כא' טובים כיון שלכוונה א' כוונו הרי לך מבואר שבסוג דבר ה' יוכללו הדרך הא' והב' והו' ושכולם א' בעצם ואמת.

ואמנם הסוג הב' שהוא חזון נכלל בו הדרך הג' מחזון ישעיהו חזון עובדיה ודומיהם ונכלל בו ג"כ הדרך הד' מהנבואות שתחלתם בלשון דברי כמו דברי עמוס לפי שמיד אח"ז כתוב אשר חזה על ישראל שביאר בזה היות הנבואה ההיא בחזון, אבל דברי ירמיהו בן חלקיהו שנאמר בו אשר היה דבר ה' אליו מבואר הוא שנכללו בסוג הראשון שהוא דבר ה', האמנם למה נאמר בתחלת הספרים ההם דברי עמוס דברי ירמיהו בהיות כל ספרי הנבואות דברי הנביאים שאמרום אמרו בספרי שהיה זה מפני שהם דברי תוכחות, ואין הטעם הזה מספיק כי הנה ישעיהו והושע וגם שאר הנביאים ואפי' מלאכי האחרון מהם כ"א מהם הרבה תוכחות ולמה א"כ לא התחיל ספרו בל' דברי, אבל הסבה בזה היא שבעבור שבספר עמוס ובספר ירמיהו מלבד ספור הנבואות שנבאו אותם הנביאים באו שם ג"כ עניני אותם הנביאים וקורותיהם בעצמם כמו שתראה בספר ירמיהו שספר הרבה מעניניו וממה שקרא לו עם המלך ועם הכהנים ועם השרים ועם

עבד המלך כושי וזולתם הרבה וכן ספר עמוס מה שקרה לו עם אמציה כהן בית אל, לכן מזאת הבחינה נאמר בתחלת ספריהם דברי עמוס דברי ירמיהו מפני מה שהם מדבריהם בעצמם אמנם שאר הספרים שהם כולם מנבואות מוחלטות יוחסו אל הנותן ית' ונקראו לבד דבר ה' או חזון או משא ולא נקראו דברי אותו הנביא.

והסוג הג' הוא משא והוא הדרך הה' אשר זכרתי, ואתה דע לך שפעמים יבואו בכתובים כל א' מג' הסוגים האלה נפרד בפני עצמו אם דבר ה' כמו דבר ה' אשר היה אל הושע דבר ה' אשר היה אל יואל וזולתם, ואם בחזון כמו חזון עובדיה חזון ישעיהו, ואם במשא כמו משא מצרים משא בבל וזולתם, ופעמים יבואו שנים מהם בהרכבה וחבור כי אתה תמצא דבר ה' עם חזון כמו היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית טו, א) ותמצא דבר ה' עם משא כמו משא דבר ה' אשר היה אל ישראל ביד מלאכי (מלאכי א, א), ותמצא גם כן חזון עם משא כמו משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי (נחום א, א), משא בבל אשר חזה ישעיהו (ישעיה יג, א), המשא אשר חזה חבקוק הנביא (חבקוק א, א), אך אמנה חבור שלשתם דבר ה' וחזון ומשא יחד לא נמצא בכל דברי הנבואות.

הנה אם כן שש הדרכים ההמה אשר באו בתחלת ספרי נבואות תרי עשר נביאים האלה ובשאר הנביאים כולם יוכללו בשלשת הסוגים אשר זכרתי שהם דבר ה' וחזון ומשא.

האמנם מצאנו ראינו בדבריהם ז"ל שאמרו בבראשית רבה (מד, ז) על חזות קשה הוגד לי (ישעיה כא, ב) עשרה לשונות נקראת נבואה חזון הטפה דבור אמירה צווי משא משל חידה ומליצה ואי זו קשה שבכולן חזון שנאמר חזות קשה הוגד לי רבי יוחנן אומר דבור שנאמר (בראשית מב, ל) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות רבנן אמרי משא שנאמר (תהלים לח, ה) כמשא כבד יכבדו ממני. והנה התחדשו לי מזה המאמר ד' ספיקות.

הא', כי אם היו לשונות הנבואה י' כדבריהם ז"ל כפי חלקיה ומדריגותיה לא יצדק כן מה שזכרתי שסוגי לשונות הנבואה הם ג' דבר ה' וחזון ומשא כי הנה מלבדם יש עוד ז' לשונות אחרות כמו שזכרו. והספק הב', הוא באותם י' הלשונות אשר זכרו אם הם שמות נפרדים יאמרו כולם בשוה על דבר אחד או הם שמות נבדלים בהוראותיהם יאמר כ"א מהם על ענין או בחינה נפרדת מחבירו ואם הם שמות נרדפים והוראת כולם אחת יקשה אמרם ואיזו קשה מכולן כי הנה כולם הם דבר אחד בעצם ובענין וקושיתם אחת היא, ואם הם נבדלים בהוראותיהם מי יתן ואדע מה המה אלה עשרת מיני או מדרגות או בחינות הנבואה אשר יורו עליהם י' הלשונות ההנה. והספק הג', מהו החילוף שמצאו בין דבור לאמירה ששמום נבדלים והם אחד בענין עד שמפני זה נאמר תמיד וידבר ה' אל משה לאמר, וכן מהו ההבדל אשר מצאנו בין משל וחידה לשהבדילו ביניהם כי הנה

כל חידה משל היא, ויותר קשה מזה כולו שמנו את הנבואה בכלל הי' לשונות כאילו התשעה הנשארים אינם נבואה ואיך ימנה הסוג במספר מיניו והכולל בתוך פרטיו. והספק הד', למה לא זכרו חז"ל ג"כ י' לשונות אחרים שמצאנו בנבואה והם יד ה' כמ"ש (יחזקאל לז, א) היתה עלי יד ה', הגדה כמו שנאמר חזות קשה הוגד לי, וקריאה כמ"ש (ויקרא א, א) ויקרא אל משה, ונאם כמ"ש נאם ה' צבאות, ושמיעה כמ"ש (ישעיה ו, ח) ואשמע את קול ה' אומר שמועה שמענו מאת ה' (עובדיה א, א), וראייה כמ"ש (עמוס ט, א) ראיתי את ה' ראיתי הלילה, ודמוי הלשון וביד הנביאים אדמה, וגם חלום ומראה והתודעות שהם לשונות הנבואה שנאמר (במדבר יב, ו) במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, הרי לך עשרה לשונות אחרים מהנבואה שלא זכרו מה הגיע אליהם לזכור עשרה ולא עשרים.

והנראה אלי בתשובת כל זה הוא שמה שזכרתי מהיות סוגי לשונות הנבואה ג' דבר ה' וחזון ומשא הוא אמת בלי ספק יורה עליו טבע הענין והכרח החלוקה, ומה שזכרו חז"ל בעשרת סוגי לשונות הנבואה הוא גם כן אמת ואין סתירה עלי מדבריהם, וביאור זה כי הנה בנבואה יובחנו בהכרח שלשה דברים נתינת השפע וקבלת השפע וענין השפע עצמו כפי נושאו ר"ל העם או האיש שעליו נאמר הנבואה כפי הנותן והמשפיע ית' תקרא דבר ה' לפי שהיא דבורו והשפעתו אין הפרש בין שיגלה לנביא צורות מורות על הענין ההוא או שידבר לו דברים מפורשים הכל כשיוחס אל הנותן דבר ה' הוא. וכאשר תבחן הנבואה כפי הנביא מצד קבולו השפע ההוא יקרא חזון לפי שהוא חוזה ורואה את אשר האלקים עושה ומה שעתיד להיות ומאותו צד נקרא הנביא חוזה ורואה אין הבדל בין שישיג צורות מדומות או שישיג דברים מפורשים הכל יקרא חזון ע"ד הכללות ומזה המין נאמר היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם כי הגעת אותם הדברים המפורשים אליו קרא מחזה. גם אין הפרש בין שיגיע השפע לנביא בהיותו ישן ויקרא חלום נבואי ובין שיגיעהו בהיותו בהקיץ שקרא אותו הרב המורה בייחוד מראה ומחזה כי הנה הכתוב הכל יקרא חזון או מראה כמו שנאמר בחלום חזיון לילה ונאמר (בראשית מו, ב) ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה לפי שכבר יקרא גם החלום חזון ומראה אם לא שיפרש הכתוב אם היה ביום או בלילה.

וכאשר יבחן השפע הנבואיי מצד עצמו לא בבחינת הנותן ולא בבחינת המקבל כ"א בבחינת ענינו בעצמו על מי נאמרה הנבואה יקרא משא כי אין הכוונה בשם משא מה שישא ויקבל הנביא משפע הש"י כמו שפי' המפרשים אלא מה שישא ויקבל מה' אותו עם או אומה או איש והוא מל' וה' נשא עליו את המשא הזה (מ"ב ט, כה) כאילו מלת

משא תורה על נושא אותה נבואה הנה התבאר שטבע החלוק בשפע הנבואיי יאמת הכלל הזה רוצה לומר היותו דבר ה' בבחינת הנותן והיותו חזון בבחינת השגת הנביא אותו והיותו משא בבחינת עצמות הייעוד ונושא הנבואה ההיא כי אין בלתי הנותן יתברך והעם או האיש שעליו תהיה הנבואה והנביא שהוא האמצעי ביניהם, ולכן נאמר דבר ה' לפי שהוא יתברך הנותן והמשפיע אבל לא יאמר חזון ה' לפי שאינו יתברך החוזה והנביא וגם לא יאמר משא ה', ואולי שעל זה גם כן אמר ירמיהו (ירמיה כג, לד - לו) והנביא והכהן והעם אשר יאמר משא ה' ופקדתי על האיש ההוא ועל ביתו כה תאמרו איש אל רעהו ואיש אל אחיו מה ענה ה' ומה דבר ה' ומשא ה' לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו. וכאשר יבואו משלשת סוגי הלשונות האלה שנים יחד כאילו תאמר דבר ה' עם חזון ענינו שחזה אותו נביא אותו דבר ה' או שיזכור דבר ה', ומשא יהיה ענינו שבא אליו דבר ה' והשפעתו והוא משא על אומה או איש מיוחד וכן חזון ומשא בהיותם סמוכים ענינם שחזה וראה הנביא אותו המשא, ואמנם למה יבואו הלשונות האלה פעמים נפרדים ולמה יבואו פעמים מורכבים בכל אחד ממיני ההרכבות שזכרתי הכל הוא כפי ענין הנבואה וההתודעות ההוא כי חמרה הוא אשר חייב חלוקי הלשונות הפרדס או סמיכותם:

וכאשר נתבונן בדבריהם ז"ל במאמר ההוא שזכרתי נמצאם מסכימים אל הכלל הזה אם לא שהם בחכמתם ביארו אותם הסוגים למיניהם כי הם ז"ל שערו גם כן בנבואה שלשת סוגי הלשונות אשר זכרתי אחד מצד הנביא עצמו ואחד מצד הנותן והמשפיע יתברך ואחד מפאת העם או האיש נושא אותה הנבואה והשפע, והנה כשנבחין ענין הנביא ישוערו שלש שלמיות או מינים ממה שיעשה הנביא, האחד הוא ההתדבקות באל יתברך על ידי הכנתו והתבודדותו, ואין רצוני בהכנה ההכנות הטבעיות והלמודיות אשר עשה הרב המורה הכרחיות במציאות הנבואה כי הם כפי הדעת התורני באמת בלתי הכרחיות במציאותה אלא ההכנות שיעשה הנביא לקבל השפע האלהי כאילו תאמר הנזירות והחסידות כאמרם ז"ל (מדמ"ש טו, לב פס"ז סוף קדושים) חסידות מביא לידי רוח הקדש ובכלל התבודדות ושוטטות המחשבה ועל זה אמרו במאמרם זה שם נבואה שהוא רמז אל התבודדות הנביא עד שמזה הצד נאמר והמה מתנבאים (שמואל א' י, ה) ויתנבאו בתוך הבית (שם יח, י) והתנבית עמהם (שם י, ו), לפי שההתבודדות הוא התפעלות שיעשה הנביא להמשיך ולהביא עליו השפע העליון, עוד זכרו שלימות אחד שני שימצא בו והוא החזון וענינו שאחר ההתבודדות והדבוק ההוא יחזה ויראה הסודות האלהיות והדברים העתידים בין שיראה אותם על ידי צורות או בדברים מפורשים הכל

הוא בכלל חזון כמו שבארתי, ועוד זכרו שלימות שלישי שימצא בנביא והוא דבורו לעם מה שראה וחזה אם לתכלית היעוד ואם לתכלית התוכחה והמין הזה מהמעשים קראו הטפה מלשון ועלימו תטף מלתי (איוב כט, כב) ולא תטיף על בית ישחק ואמר אל תטיפו יטיפון לא יטיפו לאלה לא יסג כלמות כי הנה תמיד שם הטפה יאמר מהנביא לעם, הנה אם כן שלשת הלשונות האלה נבואה חזון הטפה הם שלמיות הנביא ומעשיו נזכרים בסדר מציאותם זה אח"ז.

וחז"ל זכרו כפי בחינת הנותן והמשפיע יתברך שלשה לשונות אחרים שהם דבור ואמירה וצווי לפי שהשפע היוצא ממנו יתברך לנביא או יהיה בדברו אליו מלות מפורשות כמו שהיתה מדרגת אדוננו משה ולכן נאמר בו תמיד וידבר ה' אל משה מה שלא נאמר כן בנביא אחר מכל הנביאים לפי שהוא מורה על ביאת הדברים מפורשים ממנו יתברך אליו ע"ה מבלי אמצעי, ואין כן ויהי דבר ה' ולא דבר ה' אשר היה שנזכר בנביאים כי הנה וידבר ה' מורה שהוא היה המדבר מבלי אמצעי ושאר הלשונות יורו על היותם על ידי אמצעי וכמו שביארתי בענין משה בעשרה מאמרות אשר עשיתי בנבואתו, ופעמים שיהיה התודעות ענין שיודיע השם לנביא רצונו וגזרתו בהתודעות שכלי וזה יקרא אמירה ולכן היו אומרים הנביאים כה אמר ה' ונאמר בהם ויאמר ה' אל הושע ויאמר ה' אל ישעיהו לא שידבר אליהם מלה במלה בדבור מפורש כמו שנאמרה בתורה למשה רבינו כי אם שיודיעם השם רצונו וחפצו וגזרתו בהתודעות מגיע לנפשם, ובעבור שהיה השפע מגיע למשה בשני הדרכים יחד אם בקול מוחש לאזניו כמו שנאמר (במדבר ז, פט) וישמע את הקול מדבר אליו ואם בהתודעות שכלי לכן נאמר בו עם הדבור לשון אמירה וידבר ה' אל משה לאמר ואין הכונה כפי פשוטו לאמר לאחרים כמו שפירשו חז"ל כי אם לפי שהדבור הוא נאמר על הרכבת הקולות מגיעות לאוזן השומע והאמירה הוא המאמר הגוזר המכוון באותו דבור, ואמנם הצווי הוא כענין עשרת הדברות ששמעו ישראל בסיני לפי שעם היות שישראל שמעו באזניהם אותו הקול נברא מצוה אותם המצוה הנה לא היו במדרגת משה לפי שלא היה מגיע להם עם זה התודעות נבואי שכלי כי אם שמיעת קול נברא וכמו שרמז הרב המורה בשתוף שם פנים, והיה אם כן הדבור רומז למעלת משה והאמירה רומזת למדרגת שאר הנביאים והצווי רומז למדרגת ישראל במעמד הנכבד, ולפי ששלשתם מיני שפע שישגיח השם יתברך על חסידיו לכן זכרו שלשתם בבחינת הנותן ולא אמרו חז"ל שאין אמירה שיהיה ענינה צווי אבל כוונו בשלשת הלשונות האלה לרמוז אל שלשת מדרגות השפע האלהי כפי מה שירצה יתברך להשפיעו.

ואמרו חז"ל שלשונות הנבואה הם בבחינת העם הנושא אותה והם כפי הדברים שידבר הנביא לעם וזכרו בה ארבעה לשונות משא משל חידה מליצה, לפי שהנביא פעמים ידבר לעם המשא אשר נשא וגזר השם יתברך עליהם וזה המין קראו משא שהוא גזרת השם כמות שהיא מבלי משל ולא חידה ולא יפוי דברים במליצה, ופעמים ידבר לעם במשלים מבוארים נגלים כמאמר ישעיהו (ישעיה ו, א) וארא את ה' יושב על כסא וגומר והשרפים ושאר הדברים אשר זכר שהמשל ההוא היה מבואר הפתרון והמין הזה קראו ביחוד משל, ופעמים יעשו חידה מדברים סתומים וחתומים יצטרך חדוד השכל ודקות העיון להבינם כמרכבת יחזקאל ומראות זכריה שהפתרון בהם סתום מאד והמין הזה קראו חידה מפני החדות שיצטרך בהבנתה, ופעמים שידבר הנביא לא במשלים וחידות כי אם בלשון מבואר אבל ביפוי הדברים וצחות המאמרים כדוד בתפלותיו ושלמה בחכמותיו וישעיהו בנבואותיו והוא מלשון מה נמלצו לחכי אמרתך (תהלים קיט, קג) הנה אם כן שלשת הלשונות הראשונים נבואה חזון הטפה הם מצד הנביא ובחינתו ושלשת הלשונות השניים דבור אמירה וצווי הם בבחינת הנותן והמשפיע יתברך וארבעת הלשונות האחרונים משא משל חידה מליצה הם מצד העם השומע. ואיני אומר שלא ימצא משל או חידה במליצת הלשון או משא עם משל או חידה או מליצה אלא שזכרו חז"ל הלשונות האלה להורות על אלה המינים כי המשא בייחוד יאמר על הגזרה אשר יגזור השם כמו שהיא, והמשל והחידה הם אשר יעשו הנביאים להבין את העם כמו שנאמר ביחזקאל (יחזקאל יז, ב) חוד חידה ומשול משל לבני ישראל, ולפי שהיו הלשונות האלה כולם נכללים בשלשת הסוגים שזכרתי לכן חקרו השלמים בהם אי זו קשה מכולן, והנה לא זכרו מהלשונות כי אם חזון ודבור ומשא לפי שאלה הם סוגים כוללים את שאר הלשונות, ומלבד הנראה מפשט דבריהם במחלוקת שמצאו עם החפוש היעודים הקשים אם בחזון ואם בדבר ה' ואם במשא עוד נוכל לומר שהיתה חקירתם איזו מהבחינות יותר קשה אצל העיון האנושי, והיה דעת תנא קמא שהחזון קשה רוצה לומר שהיות באדם כח לראות העתידות והדברים הנעלמים האלהיים הוא קשה וזר מאד כי מי יעמוד בסוד ה' להכיר את רצונו, ורבי יוחנן סבר שהדבור יותר קשה רוצה לומר שירצה הקדוש ברוך הוא לדבר להשפיע סודו ורצונו וכמו שנאמר (דברים ה, כא) היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי ורבנן אמרו שהמשא היא היותר קשה לפי שאין להפלא מהיות השכל האנושי מקבל שפע הנבדל כי הוא כפי טבעו ולא גם כן בהיות השם יתברך משפיע בנביאיו כי אין כילות לפניו אבל הקושי כולו הוא שיודיע הקדוש ברוך הוא לנביא דברים פרטיים מאומה מיוחדת או

איש מיוחד כי הנה הנבדל ידיעותיו הם כוללות ולכן היה מהקושי ענין המשא אשר יודיע דברים פרטיים מוגבלים. הנה התבאר מזה כולו אמתת הכלל אשר הנחתי שסוגי לשונות הנבואה הם שלשה דבר ה' חזון משא והותרו עם מה שפירשתי בזה המאמר ארבעה הספקות אשר העירותי, אם הראשון שאין סתירה מדבריהם אל אותו הכלל שזכרתי אבל בהפך שהם יאמתו אותו וינתחוהו לנתחיו בחכמה רבה, ואם הספק השני בעשרת לשונות הנבואה שזכרו הם נבדלים כפי הוראותיהם בשלשת הסוגים ההם, ואם הספק השלישי במה שבארתי שלא אמרו בעשרת הלשונות שם נבואה על הסוג הכולל השפע הנבואי אשר גדר הרב המורה כ"א על התבודדות הנביא והכנות עצמו להמשיך ולהביא עליו את השפע, ושדבור אמירה וציווי הם נבדלי במדרגת השפע כי עם היות שכל צווי אמירה וכל אמירה דבור הנה לא יתהפכו וחז"ל לקחו השמות ההם לרמוז ולרשום אותם המדרגות וכן משל וחידה ומליצה לא כוונו בהם דבר אחד כי אם דרכים נבדלים מדברי הנביאים על העם, ואמנם היתר הספק הרביעי אינו ממה שיקשה לפי שיד ה' הוא שם נרדף לשפע הנבואי' המגיע לנביא ולכן תרגם יונתן בכל מקום יד ה' נבואה מן קדם ה' ולהיותו שם כולל לשפע לא היה ראוי שימנה בתוך מיניו ופרטיו וג"כ לא זכרו לשון קריאה והגדה ושמיעה ונאם לפי שענינם הדברים והאמירות והרי הם א"כ בכלל דבור ואמירה וצווי, וכן לא זכרו לשון ראייה ומרעה וחלום ודמוי לפי שהם נכללים בשם חזון הכולל לכולם בין שיהיו ביום או בלילה כמו שזכרתי כי אין הדמוי זולת הצורות המדומות שיראה ויחזה הנביא כמו שנאמר (הושע יב, יא) ואנכי חזון הרבתי וביד הנביאים אדמה וכן לא מנו לשון התודעות לפי שהוא לא יבוא לנביא כי אם בראיית צורות אשר נכללו בחזון או הדברים מפורשים אשר נכללו בדבור. זהו הדרך היותר נראה אצלי בפירוש זה המאמר:

ואפשר עוד אצלי לפרשו באופן אחר והוא שחז"ל באותם עשרת לשונות נבואה רצו לבאר מיני חמרי הנבואות לא בבחינת הנותן ולא בבחינת הנושא ולא בבחינת הנביא האמצעי ביניהם כי אם בבחינת חומר הנבואה עצמה וענינה, והנה שערו שהנבואות יהיו מאחד מעשרה חמרים. הראשונה, שיהיה חומר הנבואה להודיע לנביא שהוא נביא ושמשחו השם להנבא כמו הנבואה הראשונה שבאה לאדוננו משה והנבואה הראשונה שבאה לירמיהו והשפע הזה כפי חמרו וענינו כינו בשם נבואה לפי שענינו למשוח את הנביא ולשלחו להנבא.

והשני, שיהיה חומר הנבואה להראות לנביא בצורות דמיונות מה שיהיה לעתיד מן הטוב ומן הרע והמין הזה מהנבואה קראו חזון כלומר ראיית צורות מורות על דברים

עתידים כי הנה הראייה תיוחס אל הצורות הנראות כמו שהשמיעה תיוחס אל הדברים והמאמרים. והשלישי, בהיות חומר הנבואה תוכחת העם על מעשיהם כדי להדריכם בדרך ישרה והמין הזה כינו בשם הטפה שאותו לשון בעצם וראשונה יאמר על תוכחת הנביא את העם כמו שיראה מכתובי ההטפה שזכרתי.

והרביעי, הוא כשיהיה חומר הנבואה ספור דברים שהיו ונבראו כספור מעשה בראשית והסתעפות הדורות שנאמרה למשה רבינו עליו השלום ולפי שזה לא היה כי אם בדברים מפורשים מגיעים לאזניו כמו שנאמר וישמע את הקול מדבר אליו לכן כינו זה המין מן הנבואה הספוריי בשם דבור ועליו אמר (שמות לא, יח) ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו כי הנה בעמידתו בהר דיבר השם יתברך אתו ספור כל מה הנעשה מיום שנברא העולם וככלות זה הדבור והסיפור נתן לו שני לוחות האבנים. והחמישי, הוא שיהיה חומר הדבור והשפע שיאמר השם יתברך לנביא גזרותיו ורצונו וחפצו במה שיעשה לשעתו כמו שנאמר (בראשית ז, א) ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה ויאמר ה' אל אברם לך לך (שם יב, א) ויאמר אלקים אל יעקב קום עלה בית אל (שם לה, א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה (שמות י, א) ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים (במדבר כז, יב) וזולתם הרבה שהאמירה נאמרה בהם על מה שיגזור הש"י שיעשה מיד לשנותו לא לדורות והמין הזה כנוי ביחוד בשם אמירה. והששי, הוא שיהיה חומר הנבואה ועניינה מצוה תדירה נצחי לדורות כמו צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה (ויקרא ו, ב) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי (במדבר כח, ב) ואמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים (דברים ו, כד) והמין הזה מהנבואה כינו בשם צווי לפי שעם היות שכבר יבואו צוויים תדירים בל' אמירה הנה הם יחדו השמות ההם כפי חמרי הנבואות ותכליותיהם:

והז' שיהיה חומר הנבואה והשפע דברים מפורשים לא מהתוכחה שכינו בשם הטפה ולא מהספור שכנו בשם דבור ולא מהמעשים שיעשו לשעתן שכינו בשם אמירה ולא מהמצות התדיריות שכינו בשם צווי אלא מהגדת העתידות שתבא בדברים מפורשים והמין הזה כינו בשם משא כי הנה כמו שהודעת העתיד ע"י צורות כינו בשם חזון ככה אותה ההגעה בדברים מפורשים כינו בשם משא מלשון וה' נשא עליו את המשא הזה.

והח', שיהיה חומר הנבואה התודעות והתחכמות הנביא בדברים האלקיים ולפי שזה יהיה פעמים במשלים מבוארי הפתרון כמראת ישעיהו שזכרתי לכן כינו זה המין בשם משל. והט', שיהיה ג"כ חומר הנבואה התודעות להחכים לנביא אבל יהיה באופן עמוק קשה ההבנה וזה המין כינו בשם חידה לפי שיצטרך חדוד השכל בהבנתה. והי', הוא

שיהיו חומר הנבואה ג"כ התודעות אבל לא שיהיה משל או חידה כי אם בלשון צח מבואר והמין הזה כינו בשם מליצה מפני ביאורה מלשון כי המליץ בינותם (בראשית מב, כג), הנה א"כ גם כפי הדרך הזה מהפי' אין סתירה על מה שביארתי מהיות סוגי לשונות הנבואה ג' מדבריהם ז"ל באותו מאמר לפי שהם כוונו במאמרם לבאר חמרי הנבואה ועניניה, והותרו א"כ גם כפי זה ד' הספקות אשר העירותי כפי מה שזכרתי למעלה אבל הפי' הא' כפי ענין המאמר הוא יותר נכון אצלי. והיוצא מזה כולו אמתת מה שבארתי מהיות התחלות ספרי הנבואות כפי ג' סוגי לשונות הנבואה וזו היא החקירה הג':

החקירה הרביעית מה היה שמשנים עשר הנביאים האלה קצתם נתיחסו לאבותיהם והם חמשה הושע בן בארי יואל בן פתואל יונה בן אמתי צפניה בן כושי זכריה בן ברכיה, וקצתם לא נתיחסו לאבותם והם ז' עמוס עובדיה מיכה נחום חבקוק חגי מלאכי, וידוע שלכולם היו אבות ולמה א"כ לא נתיחסו כולם אליהם אבל תשובת זה מבוארת אם מדרך הסברא ואם מקבלת חז"ל, אם מדרך הסברא לפי שהתיחסות הנביאים אל אבותיהם מבואר נגלה הוא שלא היה להיותם נכרים ונודעים לדורות מי המה אלא כיון שאותם אבותיהם לא היו יותר ניכרים ויותר מפורסמים מהם ולכן השכל יורה שלא נתיחסו אל אבותיהם אותם שנתיחסו כי אם מפני שהיו אותם האבות נכבדי ארץ אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת ולכן לכבוד הנביא שהיה בן איש חיל נתיחס לאביו לפרסם מעלתו, ואותם שלא היו אבותיהם באותה מדרגה מהכבוד לא הוצרך הכתוב להתיחס אליהם כי אין יחוס האבות דבר הכרחי לצורך הנבואה כי אם לכבוד הנביא כי הנה כתר התורה והנבואה אינו ככתר הכהונה והמלכות שלא יחול כי אם בשבט מיוחד ומשפחה מיוחדת אבל דבר ה' ונבואתו תחול על הישר הולך יהיה מאיזה שבט או משפחה שיהיה, ואולי היה גם כן בשמות אותם האבות שנזכרו בכתוב הוראת מה על שלמות הנביא כפי שתופי אותם השמות, כי הנה הושע נקרא בן בארי להגיד שהיה אביו באר הידיעה באר החכמה מקור מים חיים בתורה וכבר דרשוהו כן חכמים זכרונה לברכה כמו שיתבאר, ונקרא יואל בן פתואל לפי שניבא על התבואה כאילו היה פתו ולחמו בנבואתו מהאלקים, וכן יונה מפני אמות ייעודיו ונבואתיו ושלא נפל מכל דבריו ארצה וגם במה שקרא על נינוה כמו שכתוב בנבואתו נקרא בן אמתי, ואמנם צפניה ששמו מורה על היותו יודע מצפוני הש"י וסודותיו בעבור שלא מצא הכתוב בשם אביו שהיה נקרא כושי הוראה נכבדת יחסו עוד לאבותיו הראשונים בן גדליה בן אמריה בן חזקיהו להודיע גדולת השגתו וקדושת אמריו וחוזק נבואתו, וכן זכריה יחסו הכתוב

לברכיה אביו להגיד שברכת ה' והשפעתו היתה חלה עליו, אמנם שאר הנביאים בשלא נמצאו ולא היו בשמות אבותיהם אותם ההוראות הטובות לכבדם בם לא נתיחסו אליהם זה מה שיורה עליו ההיקש הראוי.

אמנם חז"ל קבלו שכל נבי' שניתיחס לאביו ולשאר אבותיו היו ג"כ נביאים כמוהו ואשר לא נתיחס לאבות הוא היה נביא והם לא היו נביאים עד שמפני זה אמרו שפתואל הוא היה שמואל. אלא שזה רחוק אצלי כמו שיתבאר, ואפשר שמפני זה אמר עמוס לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי להגיד שלא ירש הנבואה מאבותיו כשאר הנביאים שנתיחסו לאבות וגם הוא לא היה מכין עצמו לנבואה ומתבודד בה כי עסוק היה במלאכתו תמיד אבל הש"י בחר בו ומשחו לנביא וכמו שית', ואינו רחוק שנאמר שבעבור שהיה בדורו של הושע אדם אחר שהיה נקרא הושע כמוהו וכן בדור של יואל ויונה וצפניה וזכריה הוצרך הכתוב ליחסם לאבותיהם כדי להבדילם משאר אנשים הנקראים ג"כ כשמותיהם אמנם שאר הנביאים בעבור שלא היו בדורותיהם אנשים אחרים מאותם השמות לא נצרכו אל אותו ההבדל ולזה לא נתיחסו אל אבותיהם ודי בזה בחקירה הרביעית:

החקירה החמישית בידיעת הסיבה למה זה משנים עשר נביאים האלה שלשה מהם פירוש הכתוב מאי זה ארץ היו שהם עמוס שהיה נולד בנו קדים מתקוע ומיכה המורשתי שהיה ממרשה ונחום האלקושי שכפי מה שתרגם יונתן היה מעיר אלקוש, ובשאר הנביאים האלה כולם לא זכר הכתוב דבר מארצותם ועריהם וכן בישעיהו וביחזקאל לא זכר ארצותם ובירמיהו זכר שהיה מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימין, ואם היו שנתיחסו עמוס ומיכה ונחום וירמיה אל עריהם לדעת מאיזה שבט היו תשאר השאלה למה לא הודיע הכתוב בשאר הנביאים גם כן שבטם ונחלתם אף כי בירמיהו לא היה צריך לזכור שהוא מענתות לענין השבט כי אם בלבד שהיה כהן כמו שנאמר יחזקאל בן בוזי הכהן וגם נחום אף על פי שביאר הכתוב שהיה אלקושי לא ידענו שבטו ולא מנחלת אי זה שבט היה אלקושי כמו שידענו ממרשה שהיתה בנחלת בני יהודה, ואמנם עמוס לא קראו הכתוב תקועי כמו שקרא את מיכה המורשתי ואת נחום אלקושי אבל אמר שהיה נוקד בנוקדים מתקוע שהיתה עיר בנחלת אשר, ומה שיראה לומר בסבת כל זה הוא אחד משלשה דברים אם שהיו בדור עמוס אדם אחר נקרא עמוס כמוהו וכן בימי מיכה ונחום וכן כשזכר הכתוב נבואותיהם בעבור שלא זכר אבותיהם ליחסם אליהם הוצרך ליחסם אל עריהם כדי להבדילם משאר האנשים הנקראים גם כן בשמותיהם ולכן לא תמצא יחוס הארץ כי אם במקום שאין יחוס האב זולתי בירמיהו שזכר הכל בו לסבה אחרת כמו שיתבאר, והטעם השני הוא שזכרון הארץ היה מפני ענין הנבואה

כי בעבור שעמוס אמר לו אמציה כהן בית אל חוזה קום ברח לך אל ארץ יהודה ואכול שם לחם ושם תנבא והוא השיבו לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וגומר, לכן העיד הכתוב בתחלת נבואתו שהוא היה בנוקדים מסכים למאמריו כי בוקר אנכי ושהיה מתקוע עיר נחלת אשר ולכן אמר לו אמציה ברח לך אל ארץ יהודה לפי שהיה מארץ השבטים כי אילו היה עמוס מארץ יהודה לא היה צריך לומר לו ברח לך אל ארץ יהודה, גם כי כבר זכרו חכמים זכרונם לברכה (מנחות פה, ב) שתקוע היתה עיר החכמה מפני שהיו רגילים בשמן ושלזה שלח שם יואב לקחת האשה החכמה על ענין אבשלום (שמואל ב' יד, ב) ויראה שהיתה יושבת בהר כמו שנאמר (ירמיה ו, א) ובתקוע תקעו שופר כי מדרך הצופה התוקע בשופר לעמוד בהר גבוה ותלול כדי שיראה מרחוק וישמיע קולו היטב ואנשי ההר כבר זכרו הטבעיים שהם בעלי חכמה מדינית פקחים ביותר וכמו שיראה מענין עמוס ותשובתו לאמציה.

הנה מפני זה כולו ביאר הכתוב שהיה עמוס מתקוע לא ליחסו אל השבט כי לא נתברר מהכתוב תקוע באיזו נחלה היה עד שכתב האפד בפירוש פרשת התקועית שהיה בנחלת בנימין ולא בנחלת אשר, וגם חכמי הנוצרים כתבו שתקוע היה ששה מילין סמוך לבית לחם יהודה, כי אם להודיע שהיה טבעו כפי ארצו יועץ וחכם חרשים, ואמנם מיכה ביאר הכתוב שהיה מורשתי מעיר מרשה שהיתה בנחלת בני יהודה והוצרך להזכיר זה לפי שהוא עשה קינה על כל עיר ועיר מערי יהודה כל אחת בשמה כמו שנאמר (מיכה א, יא - טו) עברי לכם יושבת שפיר לא יצאה יושבת צאנן כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת ה' לשער ירושלם רתום המרכבה לרכש יושבת לכיש וגומר עוד היורש אביא לך יושבת מרשה, ומפני שהרבה לנבא על כל ערי ארצו אשר נקבו בשמות לכן הוצרך הכתוב להודיענו בתחלת נבואתו שהיה ממרשה ושטטה מחשבתו באבדן מולדתו ולכן ניבא הרבה עליה, אמנם נחום נקרא לדעתי אלקושי לא מפני ארצו ועירו כי הנה לא נזכרה בספר יהושע עיר שתקרא אלקוש אבל ענינו מלשון לקש שענינו אחור הדבר ועיכובו כמו שזכרו המדקדקים ולזה נקרא מלקוש המטר היורד באחרונה, וכבר כתב יונתן שנחום ניבא על נינוה אותה נבואה שניבא עליה יונה בן אמתי וכמו שיתבאר בנבואתו, ולפי שהיה נחום אחרון בנבואה ההיא לכן נקרא אלקושי. ואמנם ירמיהו גילה הכתוב קדושתו אם באמרו שהיה בן חלקיהו הכהן הגדול איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד אשר מצא ספר התורה, ואם שהיה מן הכהנים אשר בענתות שהיו קרובים לירושלם ותמיד היו משמשים בבית המקדש כי ארץ בנימין סמוכה לירושלם היתה, ומפני זה

כולו נאמר לו בטרם אצרך בבטן (ירמיה א, ה) וגומר, הנה אם כן לא ביאר הכתוב בשום נביא מאלה ארצו ומולדתו כדי ליחסו לשבטו כי אם לצורך הנבואה ועניינה.

והטעם השלישי הוא מדברי חז"ל שאמרו במסכת מגילה (טו, א) כל נביא שלא נזכר שם עירו בידוע שהוא מירושלם ובא הכתוב להעיד שמציון תצא תורה ודבר ה' ונבואתו מירושלם (מיכה ד, ב) בעבור שהיתה השכינה בבית המקדש והוא היה מקור השפע לכל הנביאים, ולכן גילה הכתוב שרוב הנביאים היו מירושלם כיון שלא נזכר שם עירם ושהנביאים שהיו מעיר אחרת מספר היו ונער יכתבם כאילו תאמר עמוס ומיכה לא זולתם כי ירמיהו היה מכהני השם ית' משרת בבית אלקיו ותמיד היה מושבו בירושלם ושם ניבא, אבל כבר יפול על מאמרם זה ספק והוא שהנה הושע לא נזכר שם עירו ועם כל זה לא נוכל לומר שהיה מירושלם כי היה בן בארי נשיא לראובני כמו שהם ז"ל אמרו בפסיקתא (פסיקתא רבתי הוספה ג) וכמו שיתבאר, וכן יונה לא נזכר בו שם עירו ועם כל זה לא היה מירושלם כי הוא היה מגת החפר בנחלת זבלון, אבל היתר הספק הזה אינו ממה שיקשה לפי שעם היות הנביאים האלה מאותם השבטים וארצות ההנה נראה שנתישבו בירושלם ומפני דירתם וישיבתם שמה נחה עליהם הרוח ואם כן כפי דירתם וישיבתם מירושלם היו עם היות שהיו משבטים אחרים זולת יהודה. ויצא מכל זה שלא נזכרו באותם הנביאים המעטים שמות עריהם להודיע שבטיהם כי אין אנחנו צריכין לדעת הנביאים מאיזה שבט היו ודי לנו שנדע שהם כולם בני אל חי אבל נזכר זה בהם לצורך נבואותיהם או להודיע מעלת ירושלם וזו היא החקירה הה':

החקירה השישית בידיעת הסבה למה זה מכל שנים עשר הנביאים האלה לא כינה אותם הכתוב בשם נביאים בתחלת נבואותיהם כי אם שלשה והם חבקוק שנאמר המשא אשר חזה חבקוק הנביא וחגי שנאמר בשנת שתים לדריוש וגומר היה דבר ה' ביד חגי הנביא וזכריה שנאמר בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עידו הנביא אם היה שנפרש הנביא שבא בסוף הפסוק על זכריה כי אם היה חוזר אל עידו לא ישארו בשם נביאים כי אם חבקוק וחגי, ושאר הנביאים כולם הושע ויואל ועמוס ועובדיה ויונה מיכה ונחום וצפניה וזכריה ומלאכי וגם ישעיהו וירמיהו ויחזקאל שכולם היו נביאי ה' לא תארם הכתוב בשם נביאים זולתי חבקוק וחגי או זכריה גם כן אם נמנהו עמהם, ומי יתן ואדע מה היתה הסבה בזה כי הנה לא מצאתי לחכמים הקדושים וגם לא למפרשים בזה דבר קטן או גדול. ואשר אחשבהו אני בתשובת זה הוא שכינה הכתוב את חבקוק בשם נביא בעבור שהיה אפשר שיחשב מנבואתו היותה ממדרגת רוח הקדש אשר זכר הרב המורה שאינה נבואה גמורה לפי שלא נאמר בה דבר ה' אשר היה אל

חבקוק או ויהי דבר ה' אל חבקוק כמנהג שאר הנבואות וגם לא נאמר בה כה אמר ה' ולא גם כן נאם ה' שהוא הלשון המורגל בפי הנביאים להעיד על מה שיאמרו כי דבר ה' הוא, ועוד ששאר הנביאים להורות שדבריהם היו מה' היו מדברים בשם ה' והדברים בשמו מעידים שהם נבואה אמתית אמנם בחבקוק לא נמצא דבר מזה לא ויהי דבר ה' או דבר ה' אשר היה ולא כה אמר ה' ולא נאם ה' ולא גם כן הדברים בשמו ית' כי הם כולם בשם חבקוק עד אנה ה' שועתי למה תראני און הלא אתה מקדם ה' אלדי, ושאר הפסוקים כולם הם כמספר דברי עצמו כאדם מתלונן ומתרעם על הצלחת נבוכדנאצר וחרבן ישראל והוא ע"ד מזמור ע"ג שעשה אסף אך טוב לישראל אלקים לברי לבב שבאותו לשון עצמו התרעם על הצלחת הרשעים, ועם היות שאמר חבקוק על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי וגו' ויענני ה' ויאמר כתב חזון וגו' לא יתחייב מזה שהיו דבריו נבואה גמורה אבל שהוא עשה תלונתו והשיב עליה כפי דרכי ה' ומדותיו שאע"פ שנבוכדנצר היה עתה מצליח במעשיו הנה תהיה מהרה אחריתו להכרית, והוא ע"ד מ"ש דוד בתהלותיו (תהלים צב, ו - יד) מה גדלו מעשיך ה' וגו' איש בער לא ידע וגו' בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד ואמר ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני צדיק כתמר יפרח וגו', ואין הכונה ששמעה אזנו נבואת ה' ודברו כי אם שהיה דבר זה מלומד מהנביאים, וכן אמר במזמור פ"ה (פסוק ט) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום וגו', ולא נאמר עכ"ז שהיה דוד נביא כי אם מדבר ברוה"ק ולכן היה ספרו מכלל הכתובים ולא מכלל הנביאים כמו שזכר הרב המורה בפרק ארבעים וחמשה חלק שני, כך היה אפשר לומר שהיו דברי חבקוק ממדרגת רוה"ק שזכר הרב המורה לא ממדרגת הנבואה. הנה להסיר המחשבה הכוזבת הזאת העיד הכתוב בתחלת ספרו המשא אשר חזה חבקוק הנביא כאילו העיד שדברי חבקוק היו נבואה גמורה ומשא אשר חזה על נבוכדנצר ושהוא היה נביא באמת עם היות דבריו באופן תלונה כאדם המתלונן ובסופן בלשון תפילה על שגיונות על היותם נביאים ומדרגתם נבואה גמורה לא הוצרך הכתוב להעיד בהם שהיו נביאים.

אמנם חגי אומר שלא זכר הכתוב שהיה נביא מאותה סבה שזכרתי בחבקוק כי אם לסבה אחרת והיא כמו שזכר החבר לכוזר הנבואה לא נמצאה לנביאים כי אם בא"י לפי שהיה ממשפט אלהי הארץ הנבואה והדביקות, ולכן אדוננו משה בשירת האזינו סיפר מחסדי ה' לעמו שבהיותם בארץ דבקה בהם השגחתו ונבואתו שלא היה ראוי שתמצא בחו"ל כמ"ש (דברים לב, י) ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישימון ועם כל זה יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו. וכבר הוקשה לחז"ל (מו"ק כה, א) איך ניבא יחזקאל בחו"ל

ואמר (יחזקאל א, ג) היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן חוזי הכהן היה מה שכבר היה כי בעבור שהתחיל להנבא בארץ התמידה נבואתו גם אח"כ, וכן היה הענין בירמיהו שמפני שהתחיל להנבא בארץ ניבא ג"כ אח"כ לבני הגולה ועוד בארו אחרוני המחברים הסבה בזה והיא שבהיות ארון ברית ה' ולוחות העדות בבית המקדש בירושלם היתה שמה השכינה ומשם היה מקור נפתח להורדת השפע הנבואיי על האנשים הראויים אליו ומשם רואה דעה והשכל ונבואת כל חוזה וכמו שנרמז באומרו ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים כי משם היה השפע הנבואיי עד שמפני זה היו רוב הנביאים אנשי ירושלם כמו שבארתי בחקירה הששית, אמנם אחר שנחרב בית המקדש ונסתלקה השכינה מביניהם רחק מהם מנחם משיב נפשם ומפני זה גם נביאיה לא מצאו חזון מה', כי הנה עם היות שבדורות הראשונים היו נביאים כאילו תאמר נח ושם ועבר והאבות הנה היה השפע מגיע אליהם להשלים עצמם בלבד ולא היו נביאים שלוחים להשלים את העם לקרא בני אדם ולהישירם, כי כמו שזכר הרב המורה בפרק שלשים ושמונה ובפרק ארבעים חלק שני השפע הנבואיי שהיה נשפע על הראשונים היה מעט וקצר להשלים עצמם בלבד, ואחרי שבא אדון הנביאים ופתח בנבואה ובשפע פתח גדול והמשכה עצומה היו משם והלאה הנביאים כולם במדרגה יותר עליונה מהשפע עד שהיו כל הנביאים שלוחי ה' אל עמו לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד ולא היתה אותה מדרגה מהנבואה והחזון נפרץ ביניהם כי אם באמצעות הארץ והכרובים והשכינה שהיתה בינותם, ומפני זה לא היתה נבואה בזמן בית שני לפי שלא היה ביניהם הארון ולא שבה השכינה למושבה, וכאשר רצה הקב"ה לזכות את אנשי בית שני והעמיד להם שלשה נביאים לשעתם כדי להחזיק בידיהם בבנין הבית ולגלות אזנם במה שיהיה אחר כך כמו שיתבאר הוצרך הכתוב להודיע בראשון מהם שהיה חגי שהיה נביא, ולכן תמצא בדבריו לא פעם אחת בלבד כי אם חמשה פעמים שהיה חגי לנביא לפי שהיה הדבר הזה נס מופלא שינבא אדם בהסתלק הארון והשכינה מביניהם ולכן הוצרך הכתוב להעיד פעמים רבות שנביא היה ורוח ה' דיבר בו ומלתו על לשונו, ואמר גם כן ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם לאמר אני אני אתכם נאם ה'. ראה כמה מההודעות והעדות עשה הכתוב הזה לאמת שהיה נביא גמור.

ואם אמת היה הדבר שכתב יוסף בן גוריון שכאשר הושלך דניאל לגובא די אריותא אמר השם אל חבקוק שהיה מוליך ארוחתו לפועלים שהיו בכרמו להאכיל את דניאל, ושהוליכו מא"י לבבל שם על דרך נס והשיבו לא"י לכרמו בשעה חדא, הנה א"כ חבקוק בזמן דניאל אחר החרבן ולכן התרעם על ענין נבוכדנצר, ומפני היות נבואתו אחר החרבן

נוכל לומר גם כן שהוצרך הכתוב להעיד שהיה נביא להיות קשה להאמין שתבואהו הנבואה מחדש אחר חרבן בית המקדש, אבל הדבר הזה שכתב יוסף בן גוריון הוא רחוק אצלי כמו שיתבאר במקומו.

ואמנם זכריה ומלאכי כבר נוכל לומר שמאותה סבה שזכרתי בחגי רוצה לומר מפני שהיתה נבואתם אחרי חרבן בית המקדש וגניזת הארון והסתלקות השכינה דבר ירחיקהו השכל האנושי הוצרך הכתוב להעיד בזכריה גם כן שהיה נביא כי אחרי שאמר בן ברכיה בן עידו אמר על זכריה הנזכר מלת הנביא להעיד שגם זכריה ניבא אז, אבל במלאכי כי לא נאמר הנביא לפי שהמלאך הוא שם נרדף לנביא כל נביא הוא מלאך כמו שכתב הרב המורה וכמו שאמר ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' ולכן נקרא מלאכי כאילו אמר שלוחי או ניבאי, והנה יתבאר באותה נבואה שעל זה נאמר הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני רוצה לומר על הנביא עצמו שנקרא מלאכי, ולפי שאותו שם מלאכי מורה על הנבואה שנקראה מלאך השם בייחוד להיותו אחרון שבנביאים לכן לא הוצרך לומר בו הנביא, וכבר יתבאר באותה נבואה שהיה דעת חכמים זכרונה לברכה (מגילה טו, א) שמלאכי זה עזרא ואחרים אמרו שהוא היה מרדכי ולדעתם לא נקרא מלאכי כי אם מפאת נבואתו ולדעת מי שאמר שהיה מלאכי שמו ויאמר גם כן שמה שנאמר בזכריה הנביא חוזר לעזרא לא לזכריה עצמו, אפשר להשיב בדבר הזה שבעבור שהיה חגי הראשון מהנביאים שניבאו בבית שני הוצרך הכתוב להעיד בענינו שהיה נביא מפני שהיתה נבואתו כנגד השרשים הנבואיים כמו שזכרתי, ולא הוצרך להודיעו עוד בזכריה ומלאכי לפי שאמר שנעשה הנס פעם אחת נעשה פעמים אחרים ברצון השם, וכבר נאמר כזה בענין שמואל ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל בשילה בדבר ה' שכמו שפירשתי שם ענין הכתוב היה שעם היות שקודם לכן בזמן עלי דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ הנה אחר שגדל שמואל וה' היה עמו הוסיף ה' להראה בשילה לשאר הנביאים בדבר ה' ונבואתו לפי שכבר נגלה אל שמואל, וכן היה הענין בחגי שאחרי שהיה דבר השם אתו בהיות ביתו חרב שהיה בו הקושי העצום לחול נבואה בשום אדם שמפני זה הוצרך הכתוב להעיד בו שהיה נביא באה גם כן הנבואה אל זכריה ואל מלאכי ולא הוצרך לומר בהם כן כמו שנאמר בראשון אשר פרץ הגדר: הנה התבאר מזה למה בנביאים האלה בייחוד אמר הכתוב שהיו נביאים והיא החקירה השישית:

החקירה השביעית בידיעת הסבה למה בכל שנים עשר נביאים האלה לא קרא הכתוב אחד מהם ספר כי אם נבואת נחום שאמר משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי, וידוע

שנבואות שאר הנביאים כולן היו ספרים בפני עצמן עם היות שחוברו לקטנותם ונעשו כולם ספר אחד ונבואת נחום היא מהיותר קטנות ומה ראה הכתוב אם כן לכנות אותה בשם ספר ולא עשה כן בנבואת הושע ועמוס ומיכה וזכריה שהן הגדולות מהן. והנ"ל בתשובת זה הוא ששאר הנביאים ספרו נבואותיהם כמו שראו אותן ונכתבו אותן הנבואות כפי מה שישמעו מפיהם וגם יונה שניבא על נינוה הלך שמה וקרא את הקריאה בפיו ובלשונו, אמנם נחום לא הלך אל נינוה ולא קראה שם נבואתו אבל כתבה על ספר ושלחה שם ומאותו הספר שנמצא נודע נבואתו ובעבור שנמצאה בספר אמר הכתוב משא נינוה ספר חזון נחום כי בספר נמצאה נבואתו זאת. וזו היה החקירה השביעית:

והנה חז"ל מנו ספרי הקדש במספר כ"ד כמו שאמרו (שמו"ר מא, ו) מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטים אף תלמיד חכם צריך שיהיה בקי בכ"ד ספרים, והדבר הקשה לפי שהם מנו לעשות המספר הזה את ספר התורה בחמשה ספרים בהיותם לחלוק התורה ומונעים לכתוב ממנה מגלה והוצרכו למנות תרי עשר נביאים האלה ספר אחד, ואם היה הטעם בזה משום דאיידי דזוטרי מרכסי כמו שאמר בפרק קמא דבבא בתרא (יד, ב) ר"ל שלהיותם ספרים קטנים היה אפשר שיאבד אחד מהם ולפיכך חברום יחד, הנה לפי זה הטעם היה ראוי שימנו גם כן חמש מגלות בספר אחד משום דזוטרן ומרכסן כי הנה הושע ועמוס מיכה וזכריה יותר ארוכים הם מרות ושיר השירים וקינות ולמה אם כן מנו המגלות בחמשה ספרים וי"ב הנביאים האלה מנו בספר אחד, אבל תשובת זה אצלי כך היא שהם זכרונם לברכה בחכמתם עשו חילוק בספרים אם כפי המחברים אותם ואם כפי עניני הספרים ההם בעצמם, כי הנה ספר ישעיהו נבדל מספר ירמיהו ומשאר ספרי הנבואות כפי המחברים והכותבים אותם וכן הוא בספרים אחרים, אמנם ספר התורה עם היות הכותב אחד הנה זכרונם לברכה בחמשה חומשיו כפי דרושיהם הבדל עצום כי היה הספר הראשון מספור הבריאה והסתעפות הדורות, והספר השני מיוחס לישראל ביציאתם ממצרים וקבלתם התורה ומעשה המשכן, והספר השלישי בתורת הכהנים ועבודת הקרבנות כוללת ונצחיית לאומה, והספר הרביעי הוא בספור מה שקרה להם בהיותם במדבר, והספר החמישי ממה שדבר משה ועשה בעת מותו, ולהיות חמשת הספרים האלה נבדלים בעניניהם מנאם חמשה אבל אסרו לקרוא בצבור בספר אחד מהם בלתי האחרים מפני הקדושה הנמצאת בכללותו ומפני כבוד הצבור. ואמנם חמש המגלות שערו בהם שני החלופים יחד אם חבור המחבר כאילו תאמר ששלמה חיבר שיר השירים וירמיהו חיבר מגלת קינות, ואם חילוף הדרוש כי ענין שיר

השירים אינו כענין מגילת קינות, גם קוהלת אינו בדרושו ועניינו כענין שיר השירים אף על פי שהיה המחבר בשניהם אחד, וכן רות לא היה מטבע אחד מהאחרים כ"א מענין הספור שבימי השופטים, וכן אחשורוש, אמנם שנים עשר הנביאים האלה עם היותם מחברים מתחלפים ראו למנותם ספר אחד להיות כולם מטעם אחד כי כולם היו נבואות עתידות לגאולת ישראל ונקמתם מאויביהם מצורף אל התוכחה והישרת העם ואין בהם הפיכות הדרושים כמו שיש בחמש המגלות כי איכה בהפך שיר השירים, וראוי היה להיות כל ספרי הנבואות כולן אחד רוצה לומר ישעיהו וירמיהו ויחזקאל ושנים עשר הנביאים מהטעם הזה אלא שלהיות נבואות ישעיהו רבות וכן נבואות ירמיהו ויחזקאל הושם לכל אחד מהם ספר בפני עצמו כמו שהיו הנביאים המחברים נבדלים זה מזה, אבל שנים עשר הנביאים בהיות נבואותם קטנות והיה אפשר שיאבדו בנקל ובהיות כולן משתתפות בענינם והגדתם מהעתידות לכן מנו אותם ספר אחד.

ואחרי כל הדברים והאמת האלה אשר הצגתי לפניך המעיין הנני בא אליך לפרש נבואות שנים עשר הנביאים האלה, ואתה ידעת שכבר פירשתי פרשיות מהן בספר משמיע ישועה אשר חברתי, אבל אפרש אותן כאן יותר בשלמות לפי שבאו שם הדברים כדי להשיב את האפיקורוס וראוי הוא שיתבררו ויתלבנו הדברים יותר במקומותיהם, ושערתי הנבואות בכל אחד מהספרים מהנביאים האלה כפי ענינם עם היות שבקצתם עשיתי פה שנוי מה ממה ששערתי אותם בספר משמיע ישועה לפי שהיה זה שם כפי ענין המאמר ההוא. והנה הקרה ה' אלקינו לפני בעיר הזאת פירוש הראב"ע לספר הזה אשר עם כל קיצורו שמחתי בו כי לא היה נמצא בארץ מולדתי לפי שהוא עשאן בעיר דרום ולא נתפשט עד ארצי אשר הוא בקצה המערב, וראיתי ממנו שהמובחרים והטובים מהפירושים שזכר רבי דוד קמחי מדבר הראב"ע לקחה עם היות שלא זכרם בשמו ואני איחס כל דבר לאומרו פן אהיה ממגנבי דברים, והנה לא אוכל להמלט מהרחבות הביאור בנבואות האלה לפי שהן חמורות בעיניהם וקשות המליצה מאד. וכלל א' אתן בידך יהיה לך מפתח גדול בהבנת הנבואות האלה והוא שרוב הנביאים האלה ניבאו על הגאולה העתידה לפי שמפני רחוקה ואורך הגלות יהיו בני אדם מתיאשים ממנה ולכך הוצרך יתברך להעמיד נביאים רבים מיעדים ומבטיחים עליה, וכן תמצא שרבים מהנביאים האלה ראו בנבואותיהם ממשלת ארבע המלכיות, וגם הנביאים אשר יעדו בפקידת בית שני תמצא שמיד היו מיעדים הגלות הבא אחריו והגאולה העתידה פעם היות שלא היה זה מענין אותן הנבואות היו מייעדין על העתיד ההוא אגב גררא וכל זה

כדי לחזק ההבטחה ההיא ולסלק ממנה כל ספק. ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת אבא להשערת הנבואות ופירושם בעזרת נותן חכמה מפיו דעת ותבונה:

ספר הושע יש בהן חמש נבואות:

הנבואה הראשונה תחלתה דבר ה' אשר היה אל הושע וגומר עד והוא יאמר אלקי: ויש בה ארבעה פרשיות. הראשונה דבר ה' אשר היה. השנית והיה מספר בני ישראל. השלישית והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי. הרביעית והיה ביום ההוא אענה נאם ה'. וכוונת הנבואה הזאת ליעד על גלות בני יהודה וירושלם ועל פקודת בית שני ועל הגאולה העתידה:

הנבואה השנית תחלתה ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה וגו' עד ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים והיא פרשה אחת. והכוונה בה ליעד מה שיקרה לישראל בגלות שאף בהיותם בארץ אויביהם לא יסלק מהם השגחתו וגם הם בהיותם שמה לא יעבדו אלהים אחרים ובאחרית גלותם ישובו ויבקשו את ה' ואת דוד מלכם:

הנבואה השלישית תחלתה שמעו דבר ה' בני ישראל וגומר עד יאכלם חדש את חלקיהם ויש בה שתי פרשיות. הראשונה שמעו דבר ה' בני ישראל. השנית שמעו זאת הכהנים. והכוונה בנבואה הזאת היא להוכיח את בני ישראל ומלכות אפרים על עונותיהם בינם לחבריהם ובינם למקום בע"ז ולהוכיח גם כן כהניהם ונביאי השקר אשר להם ויעדם בעונש אשר ישיגם על זה:

הנבואה הרביעית תחלתה תקעו שופר בגבעה וגומר עד כענבים במדבר. ויש בה ארבעה פרשיות. הראשונה תקעו שופר בגבעה השנית כרפאי לישראל השלישית אוי להם כי נדדו ממני. הרביעית אל תשמח ישראל. והכוונה בנבואה הזאת היא להוכיח את ישראל ואת יהודה על העבירות שהיו ביניהם מגלוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה וליעד צרותיהם קודם גלותם ובגלותם ואחר גלותם:

הנבואה החמישית תחלתה כענבים במדבר מצאתי ישראל וגומר עד סוף הספר. יש בה חמשה פרשיות. הראשונה כענבים במדבר. השנית גפן בוקק ישראל. השלישית סבבוני בכחש. הרביעית צרור עון אפרים. החמישית, שובה ישראל. והכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להוכיח את מלכות אפרים על הניאוף שהיה בתוכם ועל העגלים שהיו עובדים וייעדם בעונשים שיבואו עליהם משכולם מבניהם ושיפלו ביד אויביהם אשר קראו לעזרה:

ספר יואל ויש בו שתי נבואות:

הנבואה הראשונה תחלתה דבר ה' אשר היה אל יואל וגומר עד והיה ביום ההוא אשפוך את רוחי. ויש בה ארבע פרשיות. הראשונה דבר ה' אשר היה אל יואל. השנית חגרו וספדו הכהנים. השלישת תקעו שופר בציון והריעו. הרביעית תקעו שופר בציון קראו צום. והכוונה בנבואה הזאת אצלי היא ליעד על ממשלת ארבע המלכיות שהרעו לישראל שמשלו בירושלם ולקונן עליו:

הנבואה השנית תחילתה והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגומר עד סוף הספר. ויש בה שלשה פרשיות. הראשונה והיה אחרי כן אשפוך את רוחי. השנית קראו זאת בגוים. השלישית והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. והכוונה בנבואה הזאת היא באמת ליעד על הגאולה העתידה וקבוץ הגליות וייעד על זה שנים עשר ייעודים טובים:

ספר עמוס ויש בו ארבע נבואות:

הנבואה הראשונה תחלתה דברי עמוס וגומר עד שמעו את הדבר הזה פרות הבשן ויש בה אחד עשר פרשיות. הראשונה דברי עמוס. השנית כה אמר ה' על שלשה פשעי דמשק. השלישית כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה. הרביעית כה אמר ה' על שלשה פשעי צור. החמישית כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום. הששית כה אמר ה' על שלשה פשעי עמון. השביעית כה אמר ה' על שלשה פשעי מואב. השמינית כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה. התשיעית כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל. העשירית שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה' עליכם. האחד עשר לכן כה אמר ה'. והכונה בנבואה הזאת היא ליעד על חרבן עשרת השבטים וגלותם ועשה טענתו משאר האומות כמו שיתבאר:

הנבואה השנית תחלתה שמעו את הדבר הזה פרות הבשן וגומר עד כה הראני ה' והנה יוצר גובי. ויש בה שמנה פרשיות. הראשונה שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. השנית לכן כה אעשה לך. השלישית שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה. הרביעית כה אמר ה' לבית ישראל. החמישית לכן כה אמר ה' אלקי הצבאות. הששית הוי המתאוים את יום ה'. השביעית הוי השאננים בציון. השמינית כי הנה ה' מצוה. והכוונה בנבואה הזאת היא גם כן להוכיח וליעד בעונשי בני אפרים בפני עצמם ובני יהודה בפני עצמם וזכר התראות שעשה בהם הקדוש ברוך הוא ולא שמעו:

הנבואה השלישית תחלתה כה הראני ה' אלקים והנה יוצר גובי וגומר עד הלא כבני כושיים ויש בה אחד עשר פרשיות. הראשונה כה הראני ה' אלקים והנה יוצר גובי. השנית כה הראני ה' אלקים והנה קורא לריב. השלישית וישלח אמציה. הרביעית ויאמר אמציה אל עמוס. החמישית ויען עמוס. הששית לכן כה אמר ה' אשתך. השביעית כה הראני ה' אלקים והנה כלוב קיץ. השמינית שמעו זאת השואפים. התשיעית והיה ביום

ההוא. העשירית הנה ימים באים. האחד עשר ראיתי את ה' נצב על המזבח והכוונה בנבואה הזאת היא לבאר שהקדוש ברוך הוא התרה בישראל בשלחו עליהם שפטיו הרעים ולא שמעו ולא שבו אליו אבל היו מואסים נביאיו ולכן ייעד על חרבנם:

הנבואה הרביעית תחלתה הלא כבני כושיים וגומר עד סוף הספר. ויש בה שתי פרשיות. הראשונה הלא כבני כושיים. השנית הנה ימים באים והכוונה היא להודיע שיש לבני ישראל יתר שאת ויתר עז גם בענין ענשם כשהם חטאים מכל שאר האומות לפי שהם לא יבאו לידי השמד כללי כשאר האומות:

ספר עובדיה ויש בו נבואה אחד ופרשה אחת מראש הספר עד סופו. והכוונה בו היא ליעד על חרבן אדום שיהיה לעתיד לבוא:

ספר יונה ויש בו שתי נבואות:

הנבואה הראשונה תחלתה ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי וגומר עד ויהי דבר ה' אל יונה שנית. ויש בה שתי פרשיות. הראשונה ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי. השנית ויאמר ה' לדג. והכוונה בנבואה הזאת היא לספר ענין יונה ואיך השליכוהו לים ובלעו הדג והנס שנעשה לו במעיו והתפלה שהתפלל:

הנבואה השנית תחלתה ויהי דבר ה' אל יונה שנית עד סוף הספר. ויש בה שתי פרשיות. הראשונה ויהי דבר ה' אל יונה שנית. השנית ויאמר ה' ההיטב חרה לך. והכוונה בנבואה הזאת ספור התשובה שעשו אנשי נינוה ומה שקרה ליונה מן הקיקיון ומה שנאמר לו עליו:

ספר מיכה ויש בו שלשה נבואות:

הנבואה הראשונה תחלתה דבר ה' אשר היה וגומר עד והיה באחרית הימים ויש בה שש פרשיות. הראשונה דבר ה' אשר היה אל מיכה. השנית הוי חושבי און. השלישית לכן כה אמר ה'. הרביעית ואומר שמעו נא ראשי יעקב. החמישית כה אמר ה' על הנביאים. הששית שמעו נא זאת ראשי בית יעקב. והכוונה בנבואה הזאת להתרות בבני ישראל ובבני יהודה יחד לשוב מדרכיהם הרעים כדי שהקב"ה לא יסלק שכינתו מביניהם ולא ישחית הקטנים עם הגדולים מיעד על חרבן שומרון בכלל על חרבן ערי יהודה אחת לאחת:

הנבואה השנית והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' וגומר עד שמעו נא את אשר ה' אומר קום ריב את ההרים. ויש בה ארבעה פרשיות. הראשונה והיה באחרית הימים. הב' ואתה מגדל עדר. השלישית ואתה בית לחם אפרתה. הרביעית והיה שארית יעקב.

והכוונה בנבואה הזאת ליעד על הגאולה העתידה ומעלת בית המקדש בה והתאחדות האומה וחדוש מלכות בית דוד עליה:

הנבואה השלישית תחלתה שמעו נא את אשר ה' אומר עד סוף הספר. ויש בה חמשה פרשיות. הראשונה שמעו נא את אשר ה' אומר. השנית קול ה' לעיר יקרא. השלישית אללי לי כי הייתי כאוספי קיץ. הרביעית זעף ה' אשא. החמישית רעה עמך בשבטך. והכוונה בנבואה הזאת היא לבאר שתמיד היו מחשבות השם להטיב לישראל ולכן בעת חטאתם הרבה בה פעמים רבות ושמפני זה אף על פי שנתחייבו גלות לא יעשה עמהם כלה בגלותם כי ישוב ירחמם כאב את בן ירצה:

ספר נחום והוא כולו נבואה אחת. ויש בה ד' פרשיות. הראשונה משא נינוה. השנית כה אמר ה' אם שלמים. השלישית הנה על ההרים רגלי מבשר. הרביעית הוי עיר הדמים. והכוונה בנבואה הזאת ליעד על חרבן נינוה ראש מלכות אשור ועל סנחריב גבוריו ופרשיו תחת אשר החריבו את השבטים ואת ארצם:

ספר חבקוק והוא כולו נבואה אחת מדובקת. ויש בה תשעה פרשיות. הראשונה המשא אשר חזה. השנית על משמרתי אעמודה. השלישית הוי בוצע בצע. הרביעית הוי בונה עיר בדמים. החמשית הוי משקה רעהו. הששית מה הועיל פסל. השביעית הוי אומר לעץ. השמינית תפלה לחבקוק. התשיעית הבנהרים חרה ה'. והכוונה בנבואה הזאת ליעד על השמד וחרבן זרע נבוכדנצר תחת אשר החריב בית ה' בירושלם ולהעיד על פקידת בית שני אבל שלא יהיה אז קץ הימין ואחרית הזעם כי זה יהיה אחרי כן שנים רבות ועליו התפלל:

ספר צפניה והוא כולו נבואה אחת מדובקת. ויש בה שמנה פרשיות הראשונה דבר ה' אשר היה אל צפניה. השנית והיה ביום זבח ה'. השלישית והיה ביום ההוא נאם ה' קול צעקה. הרביעית והיה בעת ההיא אחפש. החמישית הוי יושבי חבל הים. הששית הוי מראה ונגאלה. השביעית רני בת ציון. השמינית ביום ההוא יאמר לירושלם. והכוונה בנבואה הזאת להודיע חרבן בית ראשון וגלות בני יהודה ושגם כן יהיה חרבן אחריהם בכל הגוים אשר נתנו חתיתם עליהם ויעד על פקידת בית שני ועל הגלות הארוך הבא אחריה ועל הגאולה העתידה באחרונה ושאז יקבלו כל העמים אמונת השי"ת:

ספר חגי ויש בו חמש נבואות. ויש בכללן שמנה פרשיות. הראשונה בשנת שתים לדריוש. השנית ויהי כדבר ה' ביד חגי. השלישית כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם. הרביעית וישמע זרובבל. החמשית ביום עשרים וארבעה לחדש בששי. הששית כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא. השביעית ויען חגי. השמינית ויהי דבר ה' שנית אל

חגי. והכוונה בנבואות האלה להוכיח את העם על התעצלותם בבנין הבית ולזרזם עליו והודיעם עם זה שעוד יבא בית שלישי שיהיה יותר נכבד מכולם ויעד גם כן אל זרובבל במעלת זרעו:

ספר זכריה ויש בו ארבעה נבואות:

הנבואה האחד תחלתה בחדש השמיני וגומר עד ביום עשרים וארבעה והיא פרשה אחת. והכוונה בנבואה הזאת היא לדבר על לב ישראל שהיה השם חפץ ביקרם ושמה שעשה לאבותם מהגלות והחרבן היה לרוע מעלליהם ושהאל הוציאם מגלות בבל כדי לתת להם הכנה טובה בהיותם על אדמתם לעבדו ולדבקה בו באופן שתשוב השכינה לחול בתוכם:

הנבואה השנית תחלתה ביום עשרים וארבע לעשתי עשר חדש עד ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך ויש בה עשר פרשיות. הראשונה ביום עשרים וארבע לעשתי עשר חדש. הב' לכן כה אמר ה' שבתי לירושלם. הג' ואשא עיני וארא ד' קרנות. הד' ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה. הה' כי אמר ה' צבאות אחר כבוד. הששית רני ושמחי בת ציון. השביעית ויהי דבר ה' אלי לאמר ידי זרובבל. השמינית ואשא עיני וארא והנה שתים נשים. התשיעית ואשוב ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות. העשירי ויהי דבר ה' אלי לאמר לקוח מאת הגולה. והכוונה בנבואה הזאת להודיע מה שיהיה על יהודה וירושלם בזמן בית שני מן הממשלות הנכריות ומה יהיה גם כן על אותן המלכיות והודיעו גם כן שכר יהושע הכהן הגדול וענין אנטיוכוס ובני החשמונאים והגאולה שתהיה באחרית הימים:

הנבואה השלישית תחלתה ויהי בשנת ארבע לדריוש וגומר עד משא דבר ה' על ישראל ויש בה אחד ועשרים פרשיות. הראשונה ויהי בשנת ארבע לדריוש. השנית ויהי דבר ה' צבאות אלי. השלישית ויהי דבר ה' אל זכריה. הרביעית ויהי דבר ה' צבאות לאמר. החמישית כה אמר ה' שבתי לציון. הששית כה אמר ה' צבאות עוד ישבו זקנים. השביעית כה אמר ה' צבאות כי יפלא. השמינית כה אמר ה' צבאות הנני מושיע. התשיעית כה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם. העשירית כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי. הי"א אלה הדברים אשר תעשו. הי"ב ויהי דבר ה' וגומר צום הרביעי. הי"ג כה אמר ה' צבאות עד אשר יבאו עמים. הי"ד כה אמר ה' צבאות בימים ההמה. הט"ו משא דבר ה' בארץ חדרך. הט"ז גילי מאד בת ציון. הי"ז אל הרועים חרה אפי. הי"ח פתח לבנון דלתיך.

הי"ט כה אמר ה' אלקי רעה את צאן ההרגה. העשרים ואומר אליכם אם טוב בעיניכם. הכ"א ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה. והכוונה בנבואה הזאת היא לספר מה ששלחו לשאול שרי יהודה אשר בבבל מאת הכהנים והלוים שהיו בירושלם אם יבכו בחדש החמישי ומה שצוה השם לנביא שישיב על זה והייעודים והנבואות שראה מתיחסים לזאת התשובה והודיעו עם זה מה שיהיה בבית שני בקרב בני ישראל מהממשלות והשררות:

הנבואה הרביעית תחלתה משא דבר ה' על ישראל וגומר עד סוף הספר. ויש בה שש פרשיות. הראשונה משא דבר ה' על ישראל. השנית ביום ההוא יגן ה'. השלישית חרב עורי על רועי. הרביעית הנה יום בא לה'. החמישית וזאת תהיה המגפה. הששית והיה כל הנותר מכל הגוים. והכוונה בנבואה הזאת היא ליעד מה שיהיה בסוף הגלות ואחרית הזעם מנקמת האומות שינבאו על ירושלם ושבאותה מלחמה יפול שר צבא ישראל ויספדו עליו ושיצרוף השם יתברך את ישראל כצרוף הכסף ובעת חושך צרתם עלימו יזרח ה' אור תשועתו ומשם עוד כל ימי הארץ תהיה ירושלם בטח:

ספר מלאכי והוא כולו נבואה אחת מדובקת. ויש בה שמנה פרשיות. הראשונה משא דבר ה', השנית ואתם מחללים אותו. השלישית וזאת שנית תעשו. הרביעית הוגעתם ה' בדבריכם. החמישית חזקו עלי דבריכם. הששית אז נדברו יראי ה', השביעית כי הנה היום בא בוער כתנור. השמינית זכרו תורת משה עבדי. והכוונה בנבואה הזאת להוכיח את אנשי בית שני על מעשיהם הרעים אם בהקריבם בבית המקדש בעלי מומין ולחם מגואל ואם בלקחם נשים נכריות על נשותיהם והודיעם שהיו עתידים לתת את הדין אם בעולם הזה ואם בעולם הבא לימות המשיח ותחיית המתים:

פרק א

פסוק א

הנבואה הראשונה תחלתה דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי וגומר עד והוא יאמר אלקי. ויש בה ארבע פרשיות. הראשונה, דבר ה' אשר היה. השנית, והיה מספר בני ישראל. השלישית, והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי. הרביעית, והיה ביום ההוא אענה נאם ה'. עם היות שיש בספרים רבים הפסק בין תחלת דבר ה' בהושע ובין ויאמר ה' אל הושע.

והנה ראיתי לשאול בפסוקים האלה שש השאלות:

השאלה הראשונה מה ענין אומרו קח לך אשת זנונים וילדי זנונים כי אם היו הילדים האלה הנזכרים בפרשת יזרעאל ולא עמי ולא רוחמה כמו שפירשו המפרשים שבעבור שהיתה זונה אמם היו הם בספק ממזרות, יקשה אומרו בלקוחים וילדי זנונים כי הוא אשת זנונים יקח ועל לקוחיה היתה הצוואה ואמנם הבנים נמשכו אחרי זה ואיך יצוה עליהם שיקחם בראשונה, גם כי אחרי שלקח הנביא אותה לאשה הנה הבנים אשר תלד לא יהיו כבר ילדי זנונים כי עם היות שהיתה זונה קודם שלקחה הנה כיון שאחרי נשואיה לא זנתה תחתיו כשרים היו הבנים אשר תוליד מהנביא ולא בני זנונים המה:

השאלה השנית בספר הכתובים וצרכם שאחרי שאמר ראשונה והשבתי ממלכות בית ישראל למה חזר לומר והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל האם לא היה השברון בכלל השבתה, וגם אומרו אחר כן קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל מה צורך היה בייעוד ההוא הנרמז בשם הבת ציון שזה עצמו הוא מה שנאמר ברמיזת שם הבן יזרעאל והשבתי ממלכות בית ישראל:

השאלה השלישית מה ענין שם יזרעאל הנזכר בדברי הנביא הזה פעמים, כי הנה אומרו ראשונה ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא מפורש ענינו שהוא שיפקוד הדמים אשר שפך יהוא מבית אחאב בעמק יזרעאל ויפקדם על ביתו במות זכריה שהיה מבניו והעדר מלכות ישראל עוד מבית יהוא, אבל אומרו ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל אין ענין לו כי הוא נאמר על חרבן שמרון ע"י מלך אשור שהיה בימי פקח בן רמליהו ובימי הושע בן אלה שלא היו כבר מבית יהוא ומה להם בעמק יזרעאל, ויותר קשה מזה אומרו אחר כן כי גדול יום יזרעאל שהוא רמז ליום קבוץ הגליות ולמה יקראהו יזרעאל ויהיה שם הגאולה בשם החרבן עצמו, גם אמר אחר כן והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יענו את יזרעאל וזה אי אפשר לפרשו לא על יום החרבן ולא על יום התשועה אלא על ישראל:

השאלה הרביעית באומרו ותגמל את לא רוחמה והוא כי מה ראתה הנבואה להודיעו שגמלה לא רוחמה והיה די שתאמר ותהר עוד ותלד בן כי כן בראשונה כשזכר לידת יזרעאל לא אמר ותגמול את יזרעאל אבל אמר ותהר עוד ותלד בת כי בידוע שההריון השני יבוא אחרי גמול הראשון:

השאלה החמישית היא מה שאמרו בספרי דבי רב על והיה מספר בני ישראל כחול הים אמרו שם רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו רחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה לזה, וכן התעוררו עליו בפסחים (פז, ב) ומה שהושיבו ע"ז דרך דרש הוא וכזה עצמו יש

להקשות במאמר אמרו לאחיכם עמי שהיא נחמה וסמיך ליה ריבו באמכם ריבו שהוא זכרון פשעיהם ואורך הגלות הנגזר עליהם:

השאלה הששית היא באומרו וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק וגו' וארשתיך לי באמונה, והוא כי למה אמר שלשה פעמים וארשתיך והיה די בא' כולל לכולם, והמפרשים אמרו שהם כנגד שלש גלויות מצרים בבל ואדום, אבל וארשתיך הוא תמיד לשון עתיד ולכן אין ראוי לפרשו על גלות מצרים וגם לא על גלות בבל לפי שבגאולה העתידה נאמרו הדברים כולם כמו שאוכיח. והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלן:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא ליעד על גלות מלכות ישראל וגם כן על גלות בני יהודה וירושלם, וייעד עם זה על פקידת בית שני ושעשרת השבטים לא ישובו בה והודיע עוד הגלות האחרון הזה אשר הלכו בו בני בית שני, וייעד שבאחרית הימים ירחם השם את ישראל ועל יהודה ויקבץ הגליות כולם על אדמת הקדש ולא יהיו עוד לשתי ממלכות אבל יתאחדו במלכות אחת ואחריתם ישגא מאד בדבוק האלהי ובברכת התבואות יותר מכל אשר היה בימים הראשונים וזה ביאור הפסוקים על הכוונה הזאת:

דבר ה' אשר היה וכו' עד ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים. חכמים זכרונם לברכה אמרו (פסחים פז, א) שישעיהו והושע עמוס ומיכה כולם נתנבאו בפרק אחד, (ב) ושהושע ניבא ראשונה שנאמר תחלת דבר ה' בהושע וכי עם הושע דיבר תחלה והלא ממשה ועד הושע הוו כמה נביאים אמר רבי יוחנן תחלה לארבעה נביאים שניבאו באותו הפרק ושעמוס ניבא אחריו וישעיהו אחר עמוס, והביאו ראיה על זה ממה שנאמר בישעיהו (ישעיה ו, ד) וינועו אמות הספים ואותה נבואה היתה בשנת מות המלך עזיהו בהתחלת נבואת ישעיהו וכמו שזכרתי שם ובעמוס נאמר שנתים לפני הרעש שמורה שעמוס ניבא קודם שנת מות עזיהו, ומיכה היה אחרון לכולם שנאמר בימי יותם אחז יחזקיהו ולא זכר שניבא בימי עזיהו, וכבר כתב רש"י שזה שדרשו בתחלת דבר ה' בהושע שהיה תחלה לאותם הנביאים מדרש אגדה הוא, ושפשט הכתוב הוא שתחלת הדבור שדבר ה' בהושע היה שא"ל קח לך אשת זנונים וכן פירשו שאר המפרשים והוא האמת בעצמו, ובא הכתוב להגיד שהיה זה תחלת הדבור עם היות שלא נאמר כזה בשאר הנביאים לפי שהיתה הצוואה הזאת דבר זר וקשה שיצוה השם יתברך לנביא ובתחלת נבואתו שיחלל כבודו בלקחו אשת זנונים וילדי זנונים, וגם היה ראוי מפני זה שיספק הנביא בנבואתו בהיות שלא נסה ללכת בה ולא באתהו עד הנה נבואה פעם אחת ויאמר בלבו החלומות שוא ידברו שאי אפשר שיצוה האלקים בכך, על כן ראה

הכתוב להודיענו שהדיבור הראשון שבא בנבואה להושע היה בלא ספק החזות הקשה הזאת קח לך אשת זנונים, ושעם כל זה לא ספק הנביא בנבואתו והאמין בה' וילך ויקח את גומר בת דבלים, והוא מה שיוכיח שהיה הרוח הנבואיי מגיע לנביאים באופן כך מהאמור וחוזק הרושם שהם היו מרגישים בעצמם כי דבר ה' הוא בלי ספק ולכן לא עבר הושע על דברי נבואתו ולא ספק בה.

וכבר כתבתי בהקדמתי לפירוש ישעיהו שאין להקשות על פירוש רש"י בתחלת דבר ה' בהושע לא מפאת הוי"ו שבא בגזרת הכתוב באומרו ויאמר ה' אל הושע והיה לו לומר אמר ה' אל הושע, ולא גם כן ממה שבאה הפסקה בין תחלת דבר ה' בהושע ובין ויאמר ה' אל הושע וההפסקה ההיא תורה שהן גזרות מתחלפות, כי הנה פעמים רבות מצאנו בכתוב שתבא הגזרה עם וי"ו ועם הפסקה בין הנושא ובין הנשוא כמו שתראה בפרשת וארא (שמות ו, כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים ויש שם הפסקה ואחריו כתוב וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה שהוא גזרת הכתוב, וכן בפרשת פנחס (במדבר כה, יט) ויהי אחרי המגפה ושם הפסקה ואחריו ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר שאו את ראש שהוא גזרת הכתוב בלא ספק, וכן בסדר אלה הדברים (דברים ב, טז - יז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם ויש שם הפסקה ואחריו וידבר ה' אלי לאמר אתה עובר היום וגומר שהוא גזרת המאמר, והגזרות האלה כולן הן באות אחר ההפסקה. וככה הענין בנדון שלנו שעם היות הפסקה אחרי תחלת דבר ה' בהושע היתה גזרת המאמר ויאמר ה' אל הושע, וכדי שלא נטעה באותה הפסקה לחשוב שהיא לחלוף הגזרות לכן לא הושם סוף פסוק אחרי תחלת דבר ה' בהושע עם היות שם הפסקה לומר לך שויאמר ה' אל הושע הוא גזרת המאמר באמת. ואפשר אצלי לפרש עוד בזה שאף שנודה שהן שתי גזרות אחת תחלת דבר ה' בהושע ושנית ויאמר ה' להושע, שלא יתחייב שתהיה פירושו שתחלת נבואת הנביאים שניבאו באותו פרק היה מה שדבר ה' בהושע, אבל יהיה פירושו שבעבור שסיפר הכתוב שניבא הושע בימי ארבעה ממלכי יהודה והם עזיהו ויותם ואחז יחזקיהו ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל וידענו שעזיהו מלך בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש, והיה ראוי אם כן שכמו שזכר הכתוב בהמשך זמן נבואתו המלכים שמלכו ביהודה אחרי עוזיהו שככה יזכור שאר מלכי ישראל כולם שמלכו אחרי ירבעם בן יואש, לכן אמר הכתוב פה אחרי אומרו בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל תחלת דבר ה' בהושע להגיד שלא נחשוב שלא ניבא הושע כי אם בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל בלבד כי הנה גם עד הושע בן אלה המלך האחרון מישראל נמשכה נבואתו כיון שניבא בימי חזקיהו מלך יהודה אשר

בימיו נחרבה שומרון ומלכי ישראל ספו תמו, אבל שזכר הכתוב בנבואתו ממלכי ישראל ירבעם בן יואש בלבד להגיד שבימיו התחיל הושע להנבא, ויהיה אם כן תחלת דבר ה' בהושע נמשך עם מה שלמעלה ממנו לא עם מה שאחריו כאילו אמר ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל היה תחלת דבר ה' בהושע. ואין להקשות ממה שבאו סוף פסוק אחרי מלך ישראל ולא בא אחרי תחלת דבר ה' בהושע כי כבר הוכחתי לך על פי שנים עדים שתבא פעמים גזרת הכתוב אחרי סוף פסוק וכן יבא פעמים רבות שתי גזרות בפסוק אחד, ואחשוב אני שזה עצמו היה דעת הרבי אברהם בן עזרא במה שכתב בפירושו לזה המקום וז"ל והתחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל ארבעים שנה לפי גלות שומרון ע"כ, א"כ הושע בזמן ישעיהו כיון שניבא בימי אותם ארבע מלכי יהודה שניבא ישעיה, אבל קדמו ישעיה בהתחלת הנבואה והושע נמשך אחריו, וכאשר יעיינו דבריהם יראה הסכמתם בסגנון הדברים ועניני הנבואות ואולי שלזה נקרא הושע מלשון ישעיהו.

ואמנם מי היה הנביא הזה כבר התבאר בדברי הימים (מלכים ב' טו, כט) שתגלת פלאסר מלך אשור הגלה בארה אשר הוא נשיא לראובני, ואמרו בפסיקתא (פסיקתא דרב כהנא גנט): זש"ה מפרי פי איש ישבע בטנו זה ראובן וישב ראובן אל הבור (בראשית לז, כט) אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה בקשת למחזרא ברא חביבא לאבוי חייך שבן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים ואיזה זה הושע הדא הוא דכתיב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי, וכתיב בארא בנו למה נקרא בארא שהיה בארה של תורה ולמה מת בארא בגולה בשביל שיחזרו עשרת השבטים בזכותו ולמה מת משה במדבר בשביל שיחזרו מתי מדבר בזכותו, רבי ברכיה אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך פותח בתשובה תחלה שובה ישראל. הנה בארו שהיה הנביא הושע משבט ראובן וכן נשיאו בארא. והנה כתב ה"ר רבי אברהם בן עזרא שחכם אחד יועץ בליעל שנקרא יצחקי כתב שהיה זה הנביא הוא הושע בן אלה המלך האחרון מישראל, והשיב עליו החכם דברים נכוחים כי הושע בן אלה היה רשע וגס רוח כמו שנאמר (מלכים ב' יז, א - ב) ויעש הרע בעיני ה' והושע זה היה נביא קדוש הוא לאלקיו ומה לתבן את הבר לעשות הושע בן בארי הושע בן אלה האם נשתבש בשתוף השמות, הנה חנוך שם כולל נאמר בתורה על ארבע אנשים חנוך בן קין וחנוך בן ירד וחנוך בן מדין וחנוך בן ראובן, וכן שאול מצאנו שאול מרחובות הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה, וכבר אמרו חז"ל במסכת פסחים בפרק האשה (פז, א) שהושע זה האריך ימים גם עד זקנה ושיבה ולכן ניבא בימי ארבע מלכים שמלכו ביהודה זה אחר

זה, והוא אמרם א"ר יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבע מלכים שנאמר בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו וכה"א חזון ישעיהו בן אמוץ וגומר רצו בזה שיראת ה' תוסיף ימים בנביאים ושנות המלכים המתעסקים במחשבות הדמיוניות בכבודות ובממשלות תקצורנה וכבר אמרו כזה ביוסף:

ויאמר ה' אל הושע וכו' עד וילך ויקח. הנה הרב המורה כתב שהנבואה הזאת והדומות אליה כולן היו במראה הנבואה שנראה לו כאילו צוהו השם כן וכאילו עשה הדבר ההוא בפעל אבל שלא בא הדבר הזה לידי מעשה כי חלילה חלילה שיצוה השם לנביאו לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים כי חרפה היא לו, עוד שנתן הרב בזה גזרה כוללת מוחלטת בפרק ארבעים וששה חלק שני מספרו שכל דבר שהוא משל לדבר אחר היה במראה הנבואה ולא בהקיץ, וכבר קדמו בזה ה"ר אברהם בן עזרא שכתוב בפירושו לזה המקום שכל זה רוצה לומר המצוה והמעשה היה במראה הנבואה ושכן הוא בשאר הפעולות כלם הזרות שנמצאו בנביאים, ואין לתמוה מהאנשים האלה שלמים הם אתנו מהדעת הזה כי הנה גם יב"ע תרגם הנבואה הזאת בדרך משל לא שיאמר שראה כל זה במראה הנבואה כדרכם כ"א שצוהו השם שינבא וימשל ענין ישראל לענין האשה הזונה כי הוא כתב ואמר השם להושע אזיל אתנבי נבואה על יתבי קרתא טעיתא דאינון מוספין למחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דה' וילך ויקח ואזל ואיתנבי עליהון אמר דאם יתובון ישתביק להון ואם לא כמנתר עלי תאנין יתרון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין. ואמנם רז"ל במסכת פסחים (פז, א) הבינו הדבר הזה כולו שנצטוה ונעשה כמשמעו, ואולי לכוין לפי' הזה כתב הראב"ע בזה המקום. ומפרש א' אמר כי קח לך דבור הוא כטעם כי לקח טוב, ופירש ותהר כמו תהרו חשש תלדו קש (ישעיה לג, יא), ושגומר עניינו גמורה בזנות, ובת דבלים רמז ליהודה וישראל. ע"כ שבלי ספק המפרש ההוא היה מדעת המתרגם. אמנם רז"ל במסכת פסחים הבינו הדבר הזה כולו שנצטוה ונעשה כמשמעו לפי שהושע אמר להקב"ה על ישראל החליפם באומה אחרת, אמרו שם אמר לו הקב"ה להושע חטאו ישראל היה לו לומר בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב הם גלגל עליהם רחמים, לא די שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבונו של עולם כל העולם כולו שלך הוא החליפם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו קח לך אשה זונה ותלד לך ילדי זנונים ואח"כ אומר לו שלחה אם הוא משלח אותה מעל פניו אף אני אשלח את ישראל מיד ויאמר ה' אל הושע וכו' לאחר שילדה לו שני בנים ובת אחת אמר לו הקב"ה הושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה

ולא להוציאה אמר לו ומה אתה שאשתך זונה ובניך זנונים ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הם כך אני שישראל בני בני בחוניי בני אברהם יצחק ויעקב א' משלשה קנינים שקניתי בעולמי תורה שמים וארץ וישראל אתה אומר העבירם לאומה אחרת כיון שידע בעצמו שחטא בקש רחמים על עצמו אמר לו הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך עמוד ובקש רחמים עליהם שגזרתי עליהם שלש גזרות עמד ובקש רחמים ובטל הגזרות וברכן שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב וזרעתים לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה. הנה התבאר מזה שיש לנו בדבר הזה ג' דעות הא' שהלקוחין במצוה ובמעשה הכל היה כמשמעו והוא דעת רז"ל. ואחשוב אני שבעבור זה פירשו רז"ל תחלת דבר ה' בהושע שדיבר אליו תחלה וקודם לשאר נביאי דורו ולא פירשו הכתוב כפי פשוטו שהיתה הנבואה הראשונה שבאה אליו לך קח לך אשת זנונים ויעלה זנוניה לפי שלא סבל דעתם הקדוש שתהיה זאת הנבואה הראשונה שניבא הושע כי היא היתה אות ומופת על דברים שכבר נאמרו ראשונה אליו, שמפני מה שכבר נאמר להושע ומה שהשיב על תוכחת השם יעשה השם עמו הבחינה הזאת לא שתהיה היא תחלת נבואותיו ולא שיצוהו הקב"ה על זה, כ"א מפני רוע תשובתו אשר אמר העבירם באומה אחרת ולכן ברחו מלפרש תחלת דבר ה' בהושע על לקיחת אשת זנונים ופירשוהו על דבר אחר שניבא תחלה לנביאי דורו:

והדעת הב' הוא ליונתן שהיה זה כולו מדברי הנביא בהקיץ שהיה עושה משלו מעניין האשה וילדיה:

והדעת הג' הוא להראב"ע והרמב"ם ואחריהם מהמפרשים בפיהם ירצו שהיה כל זה במראה הנבואה שנדמה לו כאילו השם היה אומר לו כך ונדמה לו כאילו היה עושה אותו בפעל ולידת הבנים והשמות כולם:

ואני כבר כתבתי בפירוש ישעיהו בנבואה הי"ג שיש לתמוה מאד מהחכמים המחברים האלה איך נתנו גזרה כוללת כזאת בספורי הנביאים ואם יש לנו פתח פתוח להכחיש פשוטי הספורים ולומר זה היה במראה הנבואה מפעל הדמיון וזה היה בפעל איש ככל הישר בעיניו או אם יש בדבר בחינת אות או מופת בו נדע ונכיר מהו הדבר המדומה ומהו הנמצא בפעל, או אם נאמר בהחלט כדברי הרב שכל מה שהיה משל לדבר אחר זה היה או בלתי זר כולו היה במראה הנבואה לא נעשה בפעל, ויתחייב א"כ שנאמר כזה בישעיהו (ישעיה ח, ג) בואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר ה' אלי קרא שמו מהר שלל חש בז שלא נולד לו הבן הזה: ובירמיהו (ירמיה כז, ב) בעשה לך מוסרות ומוטות ונתתה על צוארך ושלחתה אל מלך אדום ואל מלך מואב ושלא עשה המוטות והמוסרות

ההם בפעל ושלא לקח חנניה את המוטות מעל צואר ירמיהו וישברהו ולא באה עליו הנבואה מוטות שברת ועשית תחתיהם מוטות ברזל, וכן מה שנאמר ליחזקאל (יחזקאל כד, טז) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וגומר ותמת אשתי בערב וגומר ויאמר אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עושה וגומר והיה יחזקאל לכם למופת וגומר נאמר שלא מתה אשתו, והוא הכחשת רוב ספורי הנביאים כי הנה הסימנים והאותות האלה היה ממנהג הנביאים לעשותם תמיד בפעל כדי שיראו בני אדם ויתפעלו מהם האם נכחישם כולם או נבאר לנו כרצונינו זה אמת וזה שקר או נאמר נאמין מה שאין בו זרות וקושי ולא נקבל מה שיש בו מהזרות, ומי נתן בידינו הבחירה הזאת אם אין שם אות או מופת יורה עליו הכתוב, ועוד אם הדברים האלה לא היו נעשים בפעל כ"א בחלום או במראה הנבואה מה האות והמופת אשר היה עושה בזה לעם ולמה יתפעלו מדברי הנביאים וספורי חלומותיהם ואיך לא ישיבו אלה השומעים החלומות שוא ידברו גם אני חלמתי חלמתי ואין חלום בלא דברים בטלים, ואיך יאמר ע"ז ישעיה (ישעיה ח, יח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל ויחזקאל אמר (יחזקאל כד, כד) והיה יחזקאל לכם למופת בכל אשר תעשו ואמר כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף כן ינהג מלך אשור וגומר, האם נאמרו הדברים אשר כאלה על הסעיפים וחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים אדרבה שתשובתו בצדו כמו שישעיהו לא הלך ערום ויחף בפעל ואשת יחזקאל לא מתה בפעל והיה הכל במראות הלילה או בחזון כן לא ינהג מלך אשור את שבי מצרים בפעל ולא נמות אנחנו בפעל אבל נחלום כחלומות הנביא אם היה שנתדמה אליו ומה האיום אשר ישאר מזה.

על כן אמרתי שהמופת החותך המורה על אמתת זה הוא אם העיד הכתוב שיהיה ונעשה כן בפעל שאז אין לנו לזוז מפשוטו ולא לעשות צורות ולגלות פנים בפסוקים שלא כהלכה. ועוד אומר לך שאף שנקבל דעתם בדברים אשר יגידו הנביאים שראו ושעשו כמאמר ירמיהו באזור (ירמיה יג, ה) ואלך ואטמנהו בפרת שהיה במראה הנבואה אין ראוי להאמינו כן במקומות שהכתוב מעיד שנעשה כן וכמו שכתב הרב עצמו בפי' אונקלוס הגר שיש הפרש בין מה שיספר הנביא שקרה לו ובין מה שיעיד הכתוב שכך היה, והנה כאשר יגיד הכתוב שהיה הדבר בנבואה כמו באברהם שנאמר בתחלת הפרשה (בראשית טו, א) היה דבר ה' אל אברם במחזה נקבל מהרבנים האלה שאמרו ויוצא אותו החוצה היה במראה הנבואה, וכן וארא וארא שנאמר ביחזקאל אחרי שנאמר בתחלתו (יחזקאל א, א) וארא מראות אלקים וכן ותשא אותי רוח בין השמים ובין הארץ ותבא אותי ירושלם במראות אלקים (שם ח, ג), וכן בנבואת העצמות שבבקעה אחרי

שנאמר בתחלתה (שם לז, א) היתה עלי יד ה', בכל אלה ודומיהם שגילה הכתוב בתחלה או בסוף שהיה בנבואה נקבל שהמעשים כולם גם כן היו בנבואה, אמנם במקומות שלא נזכר בהם זה אם לא העיד הכתוב שנעשה בפעל כמו ואתה קח לך חטין ושעורים (שם ד, ט) וגומר ואתה בן אדם קח לך חרב חדה והעברת על ראשך ועל זקנך (שם ה, א) כל זה גם כן אפשר שיפורש שהיה במראה הנבואה וכן בענין זכריה (זכריה יא, ז) וארעה צאן ההרגה ולקיחת המקלות ואשליכהו אל בית היוצר שלא העיד הכתוב שנעשה כן נוכל לומר שהנביא סיפר מה שראה בנבואתו, אבל במקומות שהעיד הכתוב עדות ברורה שנעשה הדבר בפעל כמו שנאמר בישעיהו (ישעיה כ, ב) ויעש כן הלך ערום ויחף וכך בנדון שלפנינו שהעיד הכתוב וילך ויקח את גומר בת דבלים ותהר ותלד לו בן וגומר ותהר עוד ותלד בת אין ראוי להכחיש הכתוב, לא כדרך יונתן שממשל משלים הוא שהוא הדרך היותר מתיישב הכתובים ולא כדרך הראב"ע והרב המורה כי הוא באמת זמה ועון פלילי להכחיש פשוטי הכתובים, ואם כה נעשה להם פשה תפשה הצרעת בכתובים כולם לגלות בהם פירושים מכחישים אמתם, ואין למפרשים האלה טענה באמרם שהיה מזלזל הקדוש ברוך הוא בכבוד הנביא בצוותו שיקח אשת זנונים וילדי זנונים כי הנה הנביאים לא נכחדו מהשם יתברך מפאת עצמם להעלותם במעלות לכבוד ולתפארת כמלכים אבל היו שלוחי האל לישר את עמו ולכן היה מצוה אותם לעשות מה שיצטרך לתקונם ולא יחוש השם לענין הנביא כי אם למה שיצטרך להישרת עמו, ולכן היתה מיתת אשת הנביא יחזקאל לעשות ממנה מופת על ייעוד השם ומה שהיה עתיד לבא עליהם ושאר מעשי הנביאים שהיו בחוקם זרים היו בערך צורך ההישרה טובים ונכוחים, ולא היה מהגנות שילך הנביא ישעיהו ערום ויחף ושיקח הושע אשת זנונים כדי שיראו בני ישראל ויקחו מוסר כי הדברים הנראים יותר פעלים בלבבות מהדברים הנשמעים שכל זה נעשה כדי להרחיק את העם מדרכי הע"ז שהיה להם כי כדי היה התכלית הנכבד הזה לעשות הושע בעבורו מעשה זר וקשה אליו יותר מזה.

הנה התבאר אם כן שעל זה אמר לו הש"י לך קח לך אשת זנונים וגומר רוצה לומר שיקח לו בפעל לאשה לא בתולה מעמיו כ"א אשה שהורגלה בזנונים וזהו אומרו וילדי זנונים רוצה לומר שזנתה עם אנשים אחרים בלא קידושין ובלא כתובה ושהיו לה כבר מהאנשים הזונים ההמה ילדי זנונים כי הוא המורה בבירור מבלי הכחשה על זנותה וכמו שנאמר (בראשית לח, כד) זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים כי ההריון והילידה לאשה שאינה בעולת בעל הם עדים נאמנים על זנותה. וכאילו צוה האל לנביא ג' דברים זרים בחקו. האחד שיקח לו אשה כי הנביא מצד שהוא נביא היה ראוי שיפרד

ממנה כמו שצוו אבותינו במעמד הר סיני אל תגשו אל אשה (שמות יט, טו) ואמנם משה נפרד מאשתו בעבור נבואתו: והב' שלא תהיה בתולה כי אם אשה שכבר נבעלה לאיש אחר והיא א"כ אשת זנונים וכמה היה רחוק זה מכבוד הנביא וטהרתו: והג' שכאשר יקחה כבר יהיו לה ילדי זנונים וידוע הוא כמה קשה לכל אדם להזדווג לאשה שיהיו לה בנים מבעל אחר כל שכן ילדי זנונים, ולכן נתן הסבה בכל זה באומרו כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' רוצה לומר כי כמו שהיו ישראל בימים הראשונים מיוחדים לו יתברך קדושים ודבקים עמו והמה זנו אחרי אלהי נכר הארץ ויעשו להם אלהים אחרים על פניו על כן הנביא בהיותו קדוש לאלקים יקח אשת זנונים דמיון מה שעושין ישראל ושהיו לה כבר ילדי זנונים שהוא כולו משל לענייני האומה וחטאתיה באלוהות אשר בחרו להם. והמפרשים פירשו וילדי זנונים על דרך מה שזכרתי בשם רז"ל שהם הבנים שיולדו לנביא ושקראם כן להיותם בספק ממזרות, וכפי דרכם יאמר הכתוב שיקח לו אשת זנונים ומזה ימשך שיולדו לו אחר כך ילדי זנונים כי בהיותה זונה גם אחרי לקוחיה תזנה תחתיו וילדו לו ילדי זנונים או יהיו אצלו תמיד בספק ממזרות ויהיה כל זה רמז אל כנסת ישראל שלקחם הש"י לו לעם עם היות שקודם לכן בהיותם במצרים היו עובדים אלהים אחרים כמו שמפורש ביחזקאל ונמשך מזה שהיו הבנים בהיותם על אדמתם ילדי זנונים כי זנו מאחרי ה' והוא אומרו כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה', והראב"ע פירש קח לך אשת זנונים שאם באת לקחת אשה הוגנת וצנועה לא תמצאה שהרי זנה תזנה הארץ ר"ל כל עם הארץ זונים מאחרי ה', הנה הותר הספק הא' כפי כל אחד מהפירושים:

פסוק ג

וילך ויקח וגומר עד והיה מספר בני ישראל. חז"ל באותו מקום שזכרתי נתנו טעם לשמות האלה ואמרו שנקראת האשה גומר על שם זנותה שהכל גומרים בה בת דבלים שהכל דשין אותה כדבלה, ויונתן תרגם שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלות מתאנה. ודרך המפרשים בענין הבנים הוא שהיו רומזים על הדורות והמלכים אשר קמו אחרי הנבואה הזאת כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו שהזכר חזק מהנקבה ומלך מ"ח שנה והשיב גבול ישראל מלבא חמת, וכנגדו היה הבן יזרעאל ואחריו קם זכריה בנו שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות בית יהוא ועל זה אמר כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא וגומר, וכנגד מלכות זכריה שהיה חלש וקטן קצר ימים ושבע רוגז רמזה לידת הבת לא רוחמה כי מיד בא תגלת פלאסר והגלה רבים מישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שמרון על כן קרא הדור הזה בת ובזה יעד על גלות השבטים, ושאומרו ואת בית יהודה ארחם ענייני שימלטו

אנשי ירושלם מידי סנחריב ופירשו ותגמול את לא רוחמה שהולידו השבטים שגלו בנים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם רוצה לומר לאלקים זהו דרך הראב"ע ומדברי רש"י התעורר אליו:

ואמנם הנ"ל בזה הוא שזכר הכתוב שעשה הנביא כאשר צוהו השם לקחת לו אשת זנונים ושהלך מיד ולקח את גומר בת דבלים שהיה שם אשה זונה ידועה באותו זמן, גם שכוון הנביא בענינה שתוף השם כי גומר הוא מגזרת כליון וגומר דבר לרמוז שתגמר ותכלה מלכות ישראל ותהיה עדת ה' כולם בת דבלים שהוא נגזר מדבלת תאנים כלומר צמוקים ויבשים בגלותם, ולפי שהרמז היותר גדול היה בענין הבנים ושמותיהם וכמאמר ישעיהו (ישעיה ח, יח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל לכן זכר שאשת הנביא ילדה לו שני בנים ובת אחת שנולדה בנתים:

פסוק ד

והתבונן רמזי שמות הבנים כפי ענינים כי הנה אמר בראשונה ילדה לו בן וצוהו השם שיקרא שמו יזרעאל באומרו כי עוד מעט ופקדתי וגומר ואין הכונה שיפקוד השם על בית יהוא דמי אחאב וביתו כי הנה הנביא אמר ליהוא בעת שמשחו כה אמר ה' אלקי ישראל משחתיך למלך על עם ה' אל ישראל והכית את בית אחאב אדונך ונקמתי דמי עבדי הנביאים (מלכים ב' ט, ו - ז) וגומר, ואם השם יתברך צוהו לשפוך דמי בית אחאב מה החטא אם כן אשר חטא יהוא בדבר הזה כל שכן שאחר שעשה יהוא כל הנקמה ההיא נאמר ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר עם לבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י, לא), אבל פי' הכתוב הזה באמת כן הוא שמפני שבעמק יזרעאל נפקדו חטאת אחאב על ביתו ויצאה זרוע ה' להנקם בו לכן מפני גודל הנקמה ההיא באותו מקום נקראה כל נקמה ומשפט אלקי יזרעאל שהוא זרוע האל שיטה על עובדי ע"ז להחריבם יתנם לטבח ולכן צוה לנביא שיקרא שם בנו הגדול יזרעאל להיותו מבשר נקמתו באויביו וזרוע ה' על מי נגלתה, ובעבור שיהוא עשה הרע בעיני ה' ככל חטאת ירבעם לכן אמר כאן ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא רוצה לומר שיפקוד על בית יהוא מכת חרב והרג ואבדן כאותה פקידה שפקד על בית אחאב ביזרעאל, וביאר שהפקידה ההיא תהיה על בית יהוא בשלא יהיה עוד ממנה מלך על ישראל שהם עשרת השבטים וזהו אומרו והשבתי ממלכות בית ישראל לא שיאמר זה על חרבן שמרון וגלות י' השבטים כי אף על חרבן בית יהוא שישבית מן יהוא אשר זכר ממלכות בית ישראל.

פסוק ה

וסיפר עוד שגם תרמוז לידת יזרעאל על חרבן ישראל כולו רוצה לומר מלכות בית ישראל ומלכות בית יהודה שלא יוכללו בשם ישראל שהוא השם הכולל לכולם ולזה בהפסד המלכות מבית יהוא אמר והשבתי ממלכות ישראל, אמנם כשניבא על גלות ישראל ויהודה בכלל לא אמר מלכות ישראל שהוא השם המיוחד אל מלכות עשרת השבטים אבל אמר ושברתי את קשת ישראל לפי שישראל הוא השם הכולל לכל בני יעקב, והיו סמוכים ודבוקים שני הייעודים האלה רוצה לומר שבירת המלכות מבית יהוא ושברון חוזק ישראל כולו להיותם דברים רצופים וזה שאחרי מות מלכי בית יהוא התחילו הגליות זה אחר זה ראשונה בראובן וגד וחצי שבט המנשה אשר מעבר לירדן ואח"כ גלות זבולון ונפתלי ואח"כ חרבן שמרון וגלות השבטים ואחר כך גלות בני יהודה, ועל כל הגליות שנמשכו אחר כך אמר בכלל והיה ביום הוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל רוצה לומר שבזמן ההוא שיבא אחרי שתשבות המלכות מבית יהוא ישבור השם יתברך חוזק ישראל ויהודה בכל גליותיהם, ואמר שיהיה זה בעמק יזרעאל כלומר שבאותה מדה שנפקדו חטאת אחאב בעמק יזרעאל על הע"ז שעשה וגם כן שנפקדו באותה מדה חטאת יהוא כן יפקוד השם עון בית ישראל ובית יהודה מפני עון הע"ז שהיה גם כן בידיהם כי פלס ומאזני משפט בזרוע ה' להעניש כולם על חטאתם באופן שוה בהיותם כולם נכשלים בחטא אחד. ואפשר לפרש בזה עוד שהודיע השם יתברך לנביא שיזרעאל בנו היה מבשר ג' חרבנות האחד חרבן בית יהוא שיפקוד השם יתברך עליהם כמו שפקד על בית אחאב ועל זה אמר כי עוד מעט ופקדתי את דמי ישראל על בית יהוא. והחרבן השני הוא במלכות ישראל שיבא סנחריב ויחריב שמרון ויוליך את השבטים בגולה וישבית אותו מלכות השבטים ועל זה אמר בפרט והשבתי ממלכות בית ישראל. עוד זכר חרבן ג' שירמוז עליו יזרעאל והוא חרבן בית יהודה וירושלם ולפי שבשבטי יהודה היתה הגבורה והתפארת לכך אמר והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל כי הנה קשת ישראל הוא בית יהודה שהיה קשת וגבורת ישראל כולו, וכמו שאמר עליו דוד בקוננו על יהונתן ללמד את בני יהודה קשת (שמואל ב' א, יז - יח) וכן על בנימין נאמר בדברי הימים (דברי הימים א' יב, א - ב) בבאים לדוד צקלג נושקי רומי קשת מימינים ומשמאילים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימין. הנה התבאר שבני יהודה ובני בנימן הנכללים במלכות יהודה כולם היו מכוונים בקשת ולכן אמר עליהם כאן ושברתי את קשת ישראל כי עשרת השבטים נקראו ממלכות ישראל או בית ישראל אבל מלכות יהודה נקראת קשת ישראל, ועם היות שנחרבה ירושלם אחרי חרבן שמרון

קל"ז שנה הנה אמר והיה ביום ההוא לפי שכל זה נחשב לזמן מועט בערך אורך הגלות, ולפי שתמיד אחרי חרבן בית יהוא גם באותם השנים התמידו הגליות כמו שזכרתי. ולפי שכל שלשת החרבנות האלה היו בחטא הע"ז שהיה בבית יהוא ובמלכות ישראל ובמלכות יהודה לא אמר על כולם בעמק יזרעאל לא להגיד שיהיה כל זה באותו עמק ידוע שנהרג שם בית אחאב כ"א שיהיה כל המשפט הזה בעמק זרוע האל ומשפטו ודינו אשר יורה עליו שם יזרעאל ואפשר לפרש יזרעאל מלשון זריעה שיזריע האל נקמתו על אויביו וגם הוא קרוב למה שפירשתי ראשונה. הנה התבאר מזה שהבן הראשון אשר נולד לנביא הוא לבד היה רמז לכל הגליות שבאו על ישראל ועל יהודה והותרו בזה השאלות הב' והג':

פסוק ו

ואמנם הבת שנולדה אחריו צוה ה' שיקרא לה לא רוחמה והיתה לדעתי רמז לפקידת בית שני שישובו שם בית יהודה שהיו בגלות בבל. אמנם בית ישראל והם השבטים שהגלה מלך אשור לא ישובו שמה וזהו אומרו כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כלומר שבאותה פקידה לא ירחם עליהם ולא ישובו על אדמתם.

פסוק ז

ואמנם את בית יהודה ארחם וכבר ידעת שבנימין נכלל עמו ובעבור שהם שבו לירושלם ברשיון כורש מלך פרס שהעיר ה' ית' את רוחו לשלחם לכן אמר והושעתים בה' אלקיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב וגומר, הנה ביאר שהבת הזאת תורה על פקידת בית שני ולחולשתה המשילה בבת וכאילו לא רוחמה תורה על השבטים שלא ירוחמו לשוב שמה, ומלת רוחמה בפני עצמה תורה על יהודה שירוחמו מן השמים, ואומרו על בית ישראל כי נשוא אשא להם ת"י ברם אם יתובון משבק אשבוק להון עשאו מענין סליחה וכפי פירושו העיקר חסר מן הספר והוא אם ישובו, ורש"י פי' נשא אשא להם אחלק להם מנת כוסם ופעלם כמו וישא משאות (בראשית מג, לד) ורחוק הוא, ואחרים פירשו עד עכשיו הייתי נושא וסולח להם אבל עתה לא אוסיף עוד ארחם. והראב"ע לא ישר זה בעיניו לפי שאין בכתוב זכר לעון. ונראה לי שאין צורך שהפרשה כולה תזכור כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' ומלת כי נשא אשא ראוי שיפורש כפי זה הפי' משמוש דלמא כאילו אמר דלמא נשוא אשא למלכות ישראל מה שעשו להכעיסני והיה כח המאמר שלא ישא להם מה שעשו וכשיפורש כן נכון הוא. והרד"ק פי' כי נשא אשא האויב עליהם שיגלם, ונראה לי לתקן פי' יונתן שתהיה מלת כי מלשון אלא שהוא אחד משמושיו יאמר לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל אלא כשנשא אשא להם כלומר כשאסלח

אליהם עונותיהם באחרית הימים. והיותר נכון אצלי הוא שכי נשא אשא להם הוא מענין שבועה על דרך וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרותם בארצות (תהלים קו, כו - כז) יאמר שיגלה אותם ולא ירחם עליהם להשיבם בפקידת בית שני ושנשא ישא וישבע להם על זה בעת שנגלו.

פסוק ח

ואמנם אמרו רז"ל (פסיקתא רבתי מה, ב) ותגמול את לא רוחמה הוא נתינת הסיבה למה לא ישובו עשרת השבטים לפקידת בית שני ואמר שיהיה זה גמול מעשיהם הרעים כי מפני שהם בדבר ה' מאסו ונתרחקו מלבא אל בית מקדשו היה מתגמולם שלא ישובו אל בית ה'. ובעבור שהרמז אשר עשה בבן הראשון שקרא יזרעאל מהחרבן והגלות היה שוה לבית ישראל ולבית יהודה לא הוצרך לומר בו ותגמול את יזרעאל כי מבואר היה שהיה זה גמולם, אבל בעניין הבת לפי שהיתה מייעדת הרחמים לבית יהודה ושלבית ישראל לא ירחם הוצרך לומר בה ותגמול את לא רוחמה בעבור שתוף השם מענין הגמול להודיע למה ירחם לאלו ולא ירחם לאלו האם יש משוא פנים בדבר לכך הוצרך לומר שהבלתי רחומים היה כדין כפי גמולם הראוי, והותרה בזה השאלה הרביעית:

עוד זכר שילדה עוד בן אחר (ט) ושצוהו השם יתברך קרא שמו לא עמי ואחשוב אני שהבן הזה ושמו בא ליעד חרבן בית שני ולהגיד שעם היות שיושיע את בית יהודה וירחם עליהם בפקידה ההיא הנה גם שמה לא יתמידו בצדקתם ועוד ישובו לכסלה ולכן יחזרו לגלות אחר ועליהם אמר קרא שמו לא עמי כי הוא הבן הבא אחר הבת הרומזת על הפקידה, ויאמר שבני יהודה אשר בבית שני לא יהיו גם הם עם ה' במעשיהם ולכן לא יהיה ה' יתברך שומר ומשגיח אותם עד שישובו לגלות וזהו אומרו ואנכי לא אהיה לכם כלומר מושיע כמו שנאמר למעלה והושעתים בה' אלקיהם, וכבר קרא ישעיהו בתחלת נבואותיו את בני יהודה בפרט עמי כמו שאמר על מלכות בית ישראל ישראל לא ידע ועל מלכות יהודה אמר עמי לא התבונן (ישעיה א, ג) ולכן להושע אמר ה' יתברך על בני יהודה כי אתם לא עמי רוצה לומר עם היות שבניתם את ביתי ואת היכלי הנה אתם בזמן בית שני לא תהיו עם ה'. והתבונן כי בבן הראשון אמר ותהר ותלד לו בן אבל בבת ובבן האחר לא אמר מלת לו כי אם ותלד בת ותלד בן, ואפשר לומר בסבת זה שהבן הראשון בעבור שהיתה הוראתו כוללת כפי הפירוש הראשון מבלי חלוף במלכות ישראל שתחרב אשר היה הושע ממנו משבט ראובן כמו שזכרתי לכן נתיחד בשורת ויעוד הבן הזה אליו רוצה לומר למלכותו ואמר בו ותלד לו להגיד שהיה אותו הבן מיוחד לאביו ולשבטו, אמנם הבת שלא היתה הוראתה על ישראל לבד כי אם גם על יהודה

כמו שזכרתי, וכן הבן האחרון שהיתה הוראתו על גלות בית שני לבני יהודה בלבד לא נאמר בהם מלת לו כאילו היו ילדי אחרים:

פרק ב

פסוק א

והיה מספר בני ישראל וגומר חז"ל במסכת יומא בפר' בראשונה (יומא כב, ב) אמרו ר' יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל וכתיב כאשר לא ימד ולא יספר לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, וכן בספרי ובפסיקתא עשו בזה דרשות אחרות, ורש"י כפי פשוטו פירש סמיכות הפרשיות כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ואם תשיבו את לבבכם לשוב אלי כמ"ש ע"י משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגומר ושב ה' אלקיך את שבותך (דברים ל, ג) אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגומר ראש א' דוד מלכם כי גדול יום יזרעאל יום קבוץ זריעתם אמרו לאחיכם עמי תזכו לאורייתא ועל כנשתכון ארחם באמנם בכנסיה שלכם עכשיו שהיא אם לדורות הבאים. והראב"ע פי' שהם קוראים עצמם בני אל חי אבל הם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים ופי' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש א' שזה הראש היה סנחריב שתפש כל ערי יהודה הבצורות והיו עבדים מקובצים בידו בני יהודה ובני ישראל יחדו כי גדול יום יזרעאל שנפקד עון ישראל ושהכל לגנאי לא לשבח, ופי' אמרו לאחיכם עמי ע"ד ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול (מלכים א' יח, כז) וכמו שמח בחור בילדותך (קהלת יא, ט) באו בית אל, על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אפשר שיהיו הבנים בני אל חי והאם זנתה שהוא רמז לאבות. והדרכים האלה הם כולם זרים אצלי כפי פשט הכתובים. ולפי דעתי ומה שפירשתי בפסוקים שלמעלה הנה אחרי שניבא הושע על גלות השבטים ועל גלות בית יהודה ואח"כ על פקידת בית שני ואח"כ על גלותינו הארוך הזה ע"י אדום ניבא על הגאולה העתידה אשר ישובו בה הגליות כולן מבית ישראל ומבית יהודה, ולפי שיהיו אז עם גדול אמר עליו והיה מספר בני ישראל כחול הים, ולפי שהמספר הוא כספור ומה שאינו ספור לא יפול תחת המספר לכן אמר אשר לא ימד ולא יספר כלומר שיהיה בזמן ההוא מספר בני ישראל כמספר חול הים שאין ספק שיש לחול הים עם כל רבויו מספר מוגבל כי אינו בב"ת כי כבר התבאר בחכמה שמציאות דברים בב"ת בפעל שקר, הנה אם כן לחול הים יש מספר בהכרח אבל הוא מספר רחוק להמצא ולהספר מפני רבויו כן יהיו

בני ישראל שהם האומה כולה מתרבים בכמותם כ"כ שיהיה בלתי אפשר למנותם מפני רבוים, ויהיה ענינם במספר כמו החול שיש לו מספר בהכרח אבל לרבויו לא ימד ולא יספר, והנה המשילם גם כן כחול הים לפי שהחול בסבת לחות הים אשר עליו יתדבקו ויתאחדו חלקיו החלקים והדקים ההם כאילו הם כולם גוף א' מדובק, כן האומה בית יהודה ובית ישראל בזמן ההוא בסבת התורה והאמונה שתהיה ביניהם הנמשלת למים יתאחדו ויהיו רבים מאד מצד ואחרים מצד והותרה בזה השאלה הה':

ואחרי שיעד זה על כמותם ורבויים ייעד עוד על איכותם בכבוד ובמעלה באומרו והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם רוצה לומר תמורת שבזמן רשעתם יאמר להם מפאת השם יתברך לא עמי אתם כמו שאמר למעלה כי אתה לא עמי אז בזמן גאולתם יאמר להם שהם בני אל חי, (ב) ועם היות שבראשונה היו באומה מלכיות חלוקות ומלכים מתחלפים שונאים זה את זה הנה אז לא יהיה ביניהם חלוק לבבות אבל יתקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, כי עם היות שבבית שני לא נקבצו כי אם בני יהודה ובנימין בלבד הנה אז בזמן התשועה העתידה ישובו השבטים גם באופן שיתבקצו בני יהודה ובני ישראל יחדו שהם שתי המלכיות, ושמו להם ראש אחד שהוא מלך המשיח שיהיה מזרע דוד, ולפי שזה יהיה לזמן ארוך כפי אורך גלותנו זה הנפלא שהראה בו זרוע ה' וגבורתו לכן אמר כי גדול יום יזרעאל רוצה לומר גדול וזמן ארוך מאד היום והמשך הגלות שבו ישבר קשתם בעמק יזרעאל, וכבר כתבתי במבשר הששי ממשמיע ישועה שרמז הנביא בזה שבאחרית הימים בהקבץ עמים יחדו על אדמת הקדש יבואו האומות עליהם למלחמה או יתקבצו בני אדום וישמעאל אלו על אלו למלחמה על ירושלם ואז יתקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד שהוא משיח בן יוסף ועלו מן הארץ רוצה לומר שיעלו מן הארץ אשר הם שמה להלחם באותן האומות בהיותם במלחמתם, ומפני גודל הנקמה אשר תהיה שמה באומות ההם אמר כי גדול יום יזרעאל כי כל יום נקמה והרג רב נקרא כן כמו שפרשתי.

פסוק ג

ולפי שבשבת ישראל על אדמתם היתה שטנה ואיבה עצומה בין בני ישראל ובין בני יהודה והיו מגנים ומחרפין אלו לאלו, לכן ייעד הנביא שלא יהיה כן בימי תשועתם וגאולתם וזהו אמרו לאחיכם עמי כי הוא מאמר מכוון כנגד כל בית ישראל שיאמרו לאחיהם בני יהודה שהם עם ה' כי לא יקרא להם עוד לא עמי, וכן אמר כנגד בני יהודה שיאמרו כנגד מלכות ישראל אשר קראה למעלה לא רוחמה שעתה יקראו לה רוחמה שהאל י"ת ירחם עליהם ושבו בנים לגבולם כי מפני שהמשיל מלכות ישראל בבת הנביא

שקראה לא רוחמה והמשיל בני יהודה שהיו בבית שני וגלו ע"י טיטוס בבן הנביא שקרא לא עמי לכן באו הדברים על סגנון זה המשל, האמנם כפי דרך יונתן יהיה עמי ורוחמה הכל ד"א כי הוא תרגם נביאיא אמרו לאחיכון עמי תובו לאורייתי ועל כנשתיכון ארחם נמשך לדעתו שהיתה הפרשה מהאשה וילדיה בדרך המשל מהנביא:

פסוק ד

ריבו באמכם וגומר, כל המפרשים הסכימו והוא האמור בעצמו שהפסוקים האלה הם תוכחה לאומה, אבל לא נתנו הסבה למה יכניס התוכחה הזו סמוכה לנחמות שזכר, והענין מבואר כי כוונת הש"י בדברו אל הושע היתה כדי שיוכיח את העם וישתדל עמהם להשיבם מדרכם הרעה וזה היה תכלית נבואתו, האמנם תחלת דבר ה' בהושע צווהו על האשה ועל הבנים כדי שתתחיל נבואתו בייעודים הרעים והטובים אשר יבואו להם וימשיך אחריהם תוכחתו כאומר הידעתם שעתידה לבא עליכם צרה וצוקה כשתחרב מלכות יהודה ואח"כ ישובו בני יהודה ויבנו בית שני ולא ישובו בית ישראל שמה, ועוד יבא גלות אחר על אנשי בית שני מר וקשה וגדול מאד ואל תחשבו שתבא האומה לידי הפסד וכליון מוחלט כי זה לא יקום ולא יהיה אבל ישובו בנ"י ובני יהודה באחרית הימים וירשו את מורשיהם, ואחר שכל הגליות והרעות האלה עתידים להיות על פשעיכם למה תפשעו למה תריבו אלי כלכם ריבו באמכם ריבו וקבלו מוסר ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף, זהו קשור הכתובים וצורך הייעודים קודם התוכחה.

ואמנם מה היא האם ומה הם הבנים הנזכרים בכתוב הזה הנה המפרשים כולם פה אחד אמרו שהאם היא משל ורמז לאומה בכללה כי היא היתה סבת כל רעתה, אבל קשה לי בזה שאין בכלל אלא מה שבפרט והנה לא היה באומה כי אם בית ישראל ובית יהודה אשר המשילו בבנים ומה יהיה אם כן ענין האם לשיהיה זולת הבנים, ואם אמרו שהבנים הם בני הגלות ושהאם היא כנסת ישראל בהיותה בארץ וכן יראה שהיה דעת הראב"ע באומרו הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו וישיב שבותם השם, הנה יקשה לדעתו פן אפשיטנה ערומה וגומר שמורה שעדיין לא היה בגולה. ואפשר לפרש האם והבנים באחד משני דרכים. האחד הוא שאמר ריבו באמכם כנגד הצדיקים אשר בישראל ויהודה שלא היו ראויים ללכת בגלות ולהשפך דמם כמים ואמר שאין להם להתרעם ממשפטי השם כי העולם נדון אחר רובו ולכן הצדיקים והנביאים ההם היה ראוי שיריבו עם האם שהיא כנסת ישראל הפושעת ונמשכת אחרי העבודה זרה כי ברעתה תבא ג"כ עליהם רעה, ואומרו כי היא לא אשתי נראה לי לפרש מלת כי מלשון

דלמא שהוא מארבעה שמושיו כמו שזכרו רז"ל (ר"ה ג, א) אמר בדרך תימה וכי שמא היא לא אשתי ואנכי לא אישה באמת אינו כן כי היא מקודשת לי ואשתי לכל דבר היא וכמאמר הנביא (ישעיה נ, א) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, וכיון שזה כן זנוניה מפניה רוצה לומר במיני הצבעונין שעשתה בפניה כדרכי הזונות ונאפופיה מבין שדיה והם הבשמים והריחות שמשימים שמה, ויחזקאל אמר (יחזקאל כג, ג) שמה מעכו שדיהן והענין שוה כולו לא יאות לאשה הנישאה בעולת בעל כי אם לזונות, והיה כולו משל נאות לענין האומה שהיא כאשה מתקדשת להקדוש ברוך הוא מיוחדת להנהגתו והוא אישה ומנהיגה ומשגיח עליה בפרט וביחוד מבין שאר האומות ולכן היה מהרשע והפשע הגדול שבדרכי עבודתה ומעשיה תפנה אל אלהים אחרים שהוא הזנות.

פסוק ה

ואמר פן אפשיטנה ערומה וגומר להגיד שהטובות וההצלחות אשר היו באות על ישראל היו כולן אלקיות לא טבעיות ולא מקריות כי הוא יתברך מצא אותם בארץ מצרים ובמדבר מבלי מעלה ושלמות והשפיע עליהם טובות הרבה והורישם את ארצו ונחלתו, וכיון שזנו מאחריו היה משורת הדין שיסיר מהם כל המתנות הטובות שנתן להם, ולכך המשיך הדברים באותו משל שזכר מהאשה באומרו שיפשיטנה ערומה ויקח ממנה הלבושים והתכשיטים שנתן לה באופן שיציגנה כיום הולדה רוצה לומר כימי היותה במצרים כאשר הזכיר יחזקאל (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה, ולפי שהיה זה דבור המשלי ביאר ענינו באומרו ושמתיה כמדבר ואין פירושו שתהיה הפקר לכל העולם ולא תמצא בו מחיה כמדבר כמו שפירשו המפרשים אבל שישים את האומה באותה מדריגה שהיתה כשהלכה במדבר השמם נחש שרף ועקרב וצמאון (דברים ח, טו) בשנאת המצריים אשר יצאו משם ומבלי ירושת הארץ ומבלי מזונות שזה היה תכלית השממון וההפסד וכמו שנאמר בשירת האזינו (שם לב, י) ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יליל ישימון וגומר ועל זה אמר ושמתיה כמדבר ושתיה כארץ ציה כלומר כמו שהיתה במדבר ובאותה ארץ ציה וצלמות שאפילו המים אשר נתן הטבע חנם בכל מקום לא היו להם שמה כ"א על דרך נס וזהו והמתיה בצמא: ויש מפרשים הצמא על ביטול התורה והנבואה כמו שנאמר (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה', (ו) ואומרו ואת בניה לא ארחם אפשר לפרשו כמו שפירשו הראב"ע על בני הגלות שעם היות שנתרחקו מהעבודה זרה הנה עם כל זה לא ירחם עליהם לפי שהם בני זנונים כלומר שאבותם בהיותם בארץ זנו אחרי עבודה זרה והבנים בגלות עונותיהם סבלו, (ז) והוא אומרו מיד כי זנתה אמם הובישה הורתם כלומר שאבותיהם ואבות

אבותיהם בימי השופטים והמלכים זנו אחרי אלהי הנכר והיו אומרים אלכה אחרי מאהבי רמז לשמש ולירח ולכוכבים שהיו עובדים להם ואוהבים אותם והיו אומרים שהם היו נותנים להם מזונם וספוקם וזהו נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי כי היו מייחסים כל הצלחותיהם לשרים העליונים שהיו עובדים והוא ע"ד ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו (ירמיה מד, יח), ויונתן תרגם הובישה הורתם בהיות מלכיהון שהוא רמז לחכמים המורים להם הוראות ופירש עליו רש"י שהיו בושים מעמי הארץ מפני שהיו גם הם נכשלים בעונותיהם הם היו אומרים להם לא תגנובו והם היו גנבים לא תלוו ברבית והם היו מלוים והוא מדברי רז"ל באלה הדברים רבה (ב, יב), ותרגם מאהבי העמים שחשבו ישראל שהם אוהביהם כאילו תאמר מצרים ואשור, וכפי מה שפירשתי בענין הבנים האלה שהוא רמז לצדיקי ישראל ונביאיהם שהוא היותר נכון יאמר הכתוב ואת בניה לא ארחם רוצה לומר הצדיקים והנביאים שבהם יראי ה' וחושבי שמו לא ארחם עליהם לא מצדם כי צדיקים הם אלא מפני שבני זנונים המה ולא מצד האב כי הוא האל יתברך כי אם מצד האם שהיא כנסת ישראל בכללותה שזנתה אמם הובישה הורתם שהוא רמז לאבותם הקרובים אליהם ולאבות אבותם הרחוקים מהם שהיו אומרים כולם אלכה אחרי מאהבי כמו שפירשתי, וכאילו אמר בזה שעם היות שהמשילם בדור המדבר הנה לא יתדמו אליהם בכל הענינים כי דור המדבר עם היות שתמו בה כל העם היוצא ממצרים הזכרים הנה בניהם ירשו את הארץ ואלו לא יהיו כן שאותם שילכו בגלות יתמו ושם ימותו וגם בניהם ובני בניהם דורות הרבה, זהו הדרך הראשון אשר ראיתי לפרש בענין הבנים והאם שזכר פה הנביא:

והדרך האחר הוא שהנביא המשיך הדברים בתוכחתו כפי משל האשה והבנים אשר זכר בראשונה ומבואר הוא שהבנים היו רמז לגלות ולחרבנות בית ישראל וכאילו ידבר הנביא עם אותם הגליות והחרבנות הנרמזים בבניו ואומרו אליהם ריבו באמכם ריבו כלומר אם תראו שגדלה רעתכם בחרבן ובגלות אין ראוי שתתרעמו ממנו כי אין רע יורד מלמעלה מפאת האב יתברך ריבו באמכם ריבו שהיא האומה כי כמו שהבנים יצאו מהאם והיא תולידם כן הצרות והגליות והחרבנות יצאו ונמשכו מהאומה והיא הולידתם, ולפי שלא יאמרו הבנים מה לנו לריב עם אמנו הנה אתה אישה ובעלה אתה תריב לה כי על האיש מוטל להוכיח אשתו לכן אמר כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה כלומר היא זנתה תחתי וכבר היא אסורה אלי ואינה כבר מפני זה אשתי וגם אני אינני אישה ואיך איסרנה ולכן אתם ריבו באמכם כמו שיעשו הבנים שיתומים היו ואין אב

שיריבו באמם בראותם אותה נוטה מדרך הצניעות ואמרו לה הלא היה ראוי לך אמנו להיותך אבלה וחפוית ראש כאשה אלמנה מתאבלת על מת ואת מתקשטת כדרך אשה מנאפת והוא אומרו ותסר זנוניה מפניה וגומר שאין ראוי לעשות כן אם הבנים היושבת כאלמנה, ונתן הסבה למה הוא לא יריב אותה באומרו פן אפשיטנה ערומה כלומר אם אבא אני ליסרה הלא יהיה לרעתה שאפשיטנה ערומה ואסלק ממנה כל הטובות שעשיתי עמה וגם לא תשאר כאשה ערומה שלימה אבל אציגנה כיום הולדה בהיותה יוצאת לאויר העולם מתבוססת בדמיה ולא תהיה כוולד הנולד בברכ' הגדול והצמיחה, כי אשימנה כמדבר ושתיה כארץ ציה שהם מקומות יבשים מבלי לחות וגם לא תהיה לה מינקת כמו שיש לנולדים והוא אומרו והמתיה בצמא. וכל זה משל לרעות ולצרות שיבואו על האומה כשיקום אל לפקוד חטאתם ועל אותם הבנים רוצה לומר הגליות והחרבנות הבאים עליהם אמר ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה רוצה לומר נמשכים ונולדים מזנות הע"ז אשר בידיהם אשר זנתה אמם וגומר והענין שלא יחמול עליהם בגלותם ובצרותיהם: הנה התבאר גם בדרך הזה מה הם הבנים ומה היא האם עם פירוש הכתובים מתיישב על פשוטם:

פסוק ח

לכן הנני שך את דרכך וכו' עד לכן הנה אנכי מפתיה: פירש"י הנה אנכי סוגר את דרכך דרכים ושבילים שאת הולכת בהם אחרי מצרים ואשור, והענין כמו שפירש הרד"ק שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה אשור ומצרים להצילה ושהוא על דרך גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה (איכה ג, ט):

ורדפה את מאהביה שהן אותם האומות ולא תשיג אותם כלומר שלא תשיג מהם תועלת ולא תמצאם לעזרה וכפי מה שפירשתי יאמר לבעבור שתכירי ותדעי שטובותיך והצלחותיך אינם מהאלהות והכוכבים אשר עבדת כמו שאמרת נותני לחמי ומימי וגומר לכן הנני שך את דרכך בסירים ר"ל שלא יעבור שפע הכוכבים שהיו עובדים אותם עליהם וכאילו נסתמו ונסגרו אותם הדרכים בסירים שהם הקוצים ובגדרות באופן שנתיבותיה של אותה הדרך לא תמצא, וזה דבור המשלי ממה שיעשה האדם וזה כשירצה לבלע את הדרך ולהשחיתה כדי שלא יעבור בה איש יסתום אותה בסירים ובקוצים ויעשה בה גדר מפסיק ומונע המעבר כן אמר שיעשה הקב"ה להפסיק דרכי ההצלחה והטובה היורדת עליהם מונעים ומעכבים שלא יעבור השפע והטובה, (ט) ואז האשה הזונה הזאת תרדוף את מאהביה כלומר שתתפלל לאותם האלהות והכוכבים ושרי מעלה שהיתה עובדת אותם ולא יועילו לה כלל תבקשם בצרתה ולא תמצאם כי גם שפע הגרמים השמימיים

הטבעי ברצות ה' לא ירד על עם עברתו, וזכר שהאומה תכיר אז בחסרונה וברוע דרכיה ותאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון שהוא משל להקב"ה שהוציאם מגלות מצרים ונתן להם תורתו וירושת הארץ, כי טוב לי אז מעתה ר"ל כי בזמן שהיה אישי והייתי דבקה בעבודתו היה לי טוב והצלחה ממה שיש לי עתה.

פסוק י

ואמנם אומרו והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתרוש ויצהר וגומר ואומרו אחריו לכן אשוב ולקחתי דגני יראה זר מאד אם מפני שכבר אמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה והודתה שמאתו יתברך היו הטובות וברכת התבואות ואיך יאמר אחריו והיא לא ידעה, ואם מפני שאחרי אותה תשובה שעשתה באמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון גדל ענשה באומרו לכן אשוב ולקחתי דגני. וכפי דרך המפרשים כולם יהיה אומרו והיא לא ידעה מה שהיתה אומרת קודם אלכה ואשובה שבזמן חטאה היתה אומרת שהבעלים אשר תקטיר להם הם ייטיבו לה בדגן ובתירוש וביצהר ובכסף ובזהב אשר הרביתי לה ועשו אותה לבעל ליפותו כמו שנאמר (ירמיה י, ד) ובכסף ובזהב ייפהו, ולכן יהיה לה העונש שנזכר למעלה והוא אומרו לכן אשוב ולקחתי דגני וגומר והצלתי צמרי ופשתי והנה לא ימלטו המפרשים בפירושם זה משתי הקושיות שהעירותי בכתובים אלא אם יאמרו שבאו בכתובים הראשון אחרון והאחרון ראשון אשר לא כדת.

ולכן נראה לי לפרש הכתובים האלה באופן אחר והוא שהיא בתשובתה שעשתה באלכה ואשובה לא נתחרטה מלכת אחרי הבעלים ולא אמרה לשוב מהם ולעזבם גם לא הודתה בפיה שהצלחותיה וטובותיה לא היו מהם כ"א מהי"ת, אבל היה ענין תשובתה שבזמן פשעיה עזבה את ה' ועבדה את הבעלים בלבד ושבזה חטאה לא בעבודת הבעלים כי אם בשעזבה עבודת האל ית' ושהיה יותר טוב לשוב אל ה' ולעובדו בשתוף עם הבעלים רוצה לומר שיעבדו אותו יתברך בדרך סבה ראשונה ואת הבעלים ג"כ בדרך אמצעיים, ולכך אמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה שעשתה החילוף בפחות ויתר כי מי שיאמר טוב זה מזה מורה ששניהם טובים אלא שאחד הוא יותר טוב מחברו, וכן היה דעת האומה הפושעת שהכוחות שהיתה עובדת אותם היו משפיעים עליה הטובות אבל לא היתה השפעתם כל כך טובה כמו השפעת הש"י, ויצא מזה שהיה יותר טוב לקבץ כולם בעבודת האלוה יתברך והבעלים כדי שהאל ית' ישפיע בהשגחתו והכוכבים בפעלותיהם וכוחותיהם ישפיעו ג"כ ובה תתרבה הברכה, ולזה אמרה אלכה ואשובה כי מלת אלכה חוזרת אל מה שנאמר למעלה אלכה אחרי מאהבי כאלו אמרה

אנכי עכ"פ אלכה אחרי מאהבי אבל עם זה ג"כ אשובה אל אישי הראשון כי טוב יהיה לי אז ר"ל כשאעבוד את כולם מעתה שעזבתי את ה' ועבדתי הבעלים בלבד, ועל זה אמר יתברך הנה הסכלה ההוללה הזאת גם עתה חשבה שטובותיה היו מפאת הבעלים ועוד היום החזיקה בסכלותה לעבדם וכיון שהיא לא ידעה ולא הודתה בפיה שאנכי נתתי לה בכל הזמנים הראשונים והאחרונים את הדגן והתירוש והיצהר ושאנכי הרבתי לה הכסף והזהב שעשו מהם צורות הבעלים והפסילים, (יא) לכן מפני זה אשוב ולקחתי דגני בעתו רוצה לומר שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר, וככה אמר בענין מרעה הצאן והצלתי צמרי ופשתי כלומר שימותו כל הצאן באופן שלא יהיה להם בהפסד התבואות ומות הצאן לא לחם לאכול ולא בגד ללבוש לכסות את ערותה, ומלת והצלתי היא כמו והסירותי מלשון אשר הציל אלקים מאבינו (בראשית לא, טז) וכבר פירשתי במרכבת המשנה אשר לי בדרך הזה פרשתי הנך שוכב עם אבותיך (דברים לא, טז).

פסוק יב

ואמר עוד ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה להגיד שההשגחה האלקית היתה עד עתה מגינה על האומה לשמור אותה מן המזיקין הטבעיים והמקריים ומן הרעות אשר יורו עליה המערכות השמימיות, אמנם כשיסתיר הש"י פני השגחתו מהם יהיו מוכנים לקבל הרעות וההזיקים ההם כולם, וזהו ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה כלומר שתהיה כאשה שתגלה ערותה בהיותה זבת דם לעיני החושקים בה שבהכרח תבא לידי מיאוס בעיניהם ותעזב מה', כן יהיו ישראל כי תגלה נבלות מעשיהם וישארו מוכנים לקבול הרעות כולן ומלבד זה עוד תקבל העונשים האלקיים ולא יועילו לה ההוראות השמימיות אף בהיותן טובות ועל זה אמר ואיש לא יצילנה מידי ירמוז באיש כל שרי מעלה שנאמר בהם (ישעיה מ, כו) איש לא נעדר.

פסוק יג

ואמר שגם לא יגין עליהם זכות שבתות ומועדי ה' והוא אומרו והשבתי כל משושה חדשה חגה ושבתה וכל מועדה כי מפני שהם יבחרו הבעלים לעבוד אותם בשיתוף עם ה' הנכבד באמרם אלכה ואשובה כמו שפירשתי היה מענשם שעבודת הבעלים לא תועילם ועל זה אמר ואיש לא יצילנה מידי, וגם עבודת השם הנכבד במועדיו מקראי קדש שהם היו עושים לשמוח עצמם לא תועילם ועל זה אמר והשבתי כל משושה וגומר. ורז"ל (שבת נה, א) פירשו ואיש לא יצילנה מידי על הזכות ומכאן למדו שתמה זכות אבות בימי הושע.

פסוק יד

וזכר איך ישבית משושה ושמחתה גם בימי השבתות והמועדים באומרו והשמותי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי כי מפני שאמר למעלה ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי שהוא אבוד התבואות גורן ויקב ומרעה צאן אמר עתה שג"כ יסיר מהם שאר הפירות שבהם תהיה שמחת החגים והמועדים ושבתות ה' וכאשר תקולל האדמה בתבואותיה ופירותיה ישבות משושה של האומה, ונתן שתי סבות למה יקוללו פירות הארץ, האחת היא מפני שהם אמרו שהטובות והתבואות הבאות עליהם מפאת השגחה האלהית היו בשפע הבעלים והכוחות העליונים שהיו עובדים ולכן היה מן הדין כיון שהיו הם בפירות הארץ כפויי טובה שיחדלו מהם ועל זה אמר אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי כלומר שהיו מיחסים אותם למתנות הכוכבים שהיו עובדים, ואתנה הוא כמו מתנה והאל"ף נוסף והראב"ע כתב בשם ר' מרינו' שהוא כמו אתנן זונה: והסבה הב' להעדר התבואות וברכת פירות הארץ היא מפני הגלות שהיה עתיד לבא עליהם, והנה ארץ ישראל נתברכה בעבור העם היושב עליה ולכן בגלותו משם היה ראוי שתקולל הארץ ועל זה אמר ושמתים ליער ואכלתם חית השדה רוצה לומר הנה אחריב הפרדסים והשמותי פירותיהם לפי שאני עתיד לשום אותם ליער ואם היו שם פירות משובחים תאכלם חית השדה אשר תבא על הארץ, ואין ראוי שיהיו הפירות המבוכרים לחזירים ההם ועל זה אמר ואכלתם חית השדה שהוא רמז אל האומות אשר ימשלו בארץ הנבחרת אחר גלות ישראל ממנה, (טו) ולכן אמר אחריו ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם וידוע שישראל עבדו הבעלים בימי השופטים וגם בימי מלכי ישראל כולם ובימי מלכי יהודה אשר הרשיעו לחטוא ועל הזמן ההוא נאמר ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם, אמנם בזמן בית שני הן אמת שלא היתה בהם עבודת הבעלים אבל כעסו את השם יתברך בהבליהם אם בגבורותיהם ומלחמותיהם ואת ה' לא דרשו, ואם בברית הרומיים ואהבתם אותם שממנו נמשך מה שנמשך עליהם מהרעות והחרבן ועליו אמר כאן כפי המשך המשל ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה נאם ה' רוצה לומר ששמו בטחונם זמן הרבה בכוחם וגבורותם וענדוהו עטרות להם בימי החשמונים וזמן אחר שמו בטחונם ברומיים וקראום לעזרתם והם היו להם למוקש ושכחו את ה' שהיה מגינם האמיתי:

פסוק טז

לכן הנה אנכי מפתיה וכו' עד והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי: הראב"ע פירש הנה אנכי מפתיה שהוא חוזר למה שנאמר למעלה אלכה ואשובה אל אישי הראשון שמפני

שפתחה בתשובה אפתה אותה בדברים והולכתיה אל ארצה ששבה במדבר ונתתי לה את כרמיה משם הפך והשימותי גפנה ותחת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה. ורש"י פירש והולכתיה המדבר בגולה שהיא להם כמדבר וציה ונתתי לה את כרמיה משם כתרגום יונתן לשון פרנסים ומנהיגים:

ואת עמק עכור עמוק הגלות שהם עכורים בו שם אתן לך פתח תקוה שמתוך אותן הצרות יתנו לב לשוב אלי:

וענתה שמה לשון דירה כמו מעון אריות. ויונתן תרגם בכן הא אנא משעבד לה לאוריתא ואעביד לה נסין וגבורן כמה דעבדי' לה במדברא. אמנם כפי מה שפירשתי המשיך הנביא דבריו באותו משל מהאשה אשר זכר ואחרי שהוכיח את האומה תוכחה מגולה על עוונותיה דיבר על לבה מה שיהיה באחרית הימים כי כן דרך הנביאים להביא הנחמות אחרי התוכחות והיסורין כמו שיתבאר, כי הנה אומרו לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר הוא רמז שתצא האומה מארצות הגלות אם מרצונה שיחדש לה הקדוש ברוך הוא רצון לעזוב את ארצם ולנטוש את נחלתם בגלותם ללכת להתקרב לאדמת הקודש ואם בסבת הגירושים שיעשו המלכים בהם לאמור קומו צאו מתוך עמי ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר מגמת פניהם קדימה מול בית ה' שגם זה הוא מענין הפתוי, ואמר והולכתיה המדבר מסכים למה שאמר יחזקאל (יחזקאל כ, לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, והנה לא אמרו שני הנביאים מדבר לא על הגלות ולא על ארץ ישראל ולא המדבר אשר הלכו בו בצאתם ממצרים שג' הדעות ההם תמצא בדברי המפרשים, כי אם להודיע שכמו שישראל כשיצאו ממצרים הלכו במדבר השמם מ' שנה כן ביציאתם מזה הגלות ילכו בדרכים נעים ונדים נבוכים הם בארץ, וכמו שבמדבר ספו תמו כל הדור אשר לא שמעו בקול ה' כן בדרך הזה יתמו חטאים יתבררו ויתלבנו הצדיקים מהרשעים, ולפי שלא יהיה זה מדבר שמם כי אם בארצות הגוים בקרב עמים מתחלפים לכן קראו הנביא יחזקאל מדבר העמים, ולפי שיסבלו בטלטולם זה צרות רבות ורעות אמר שם גם כן ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים להגיד שיהיה הדמוי כצרות המדבר אבל לא שילכו באותו מדבר עצמו, ואמר וברותי מכם המורדים ולפי שהיה בייעוד הזה מהייסורין חלק רב, לכן אמר הושע במקום הזה לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר והוא חוזר למה שנאמר למעלה ותלך אחרי מאהבי' ואותי שכחה להעיר שישראל בגלות יתערבו בגוים יקנו שדות ויטעו כרמים ויבנו בתים כי כל זה נכלל בותלך אחרי מאהביה, ולפי שלא היו שמים על לב שבא תבא גאולתם לכן

אמר ואותי שכחה נאם ה' ולכן מפני זה מארץ מגורותם אוציאם בעל כרחם ועל ידי גירושין ואוליכם המדבר רוצה לומר מדבר העמים מאומה לאומה וממלכה לממלכה בדרכים אשר לא ידעו, ולפי שלא יחלש דעתם ולא יתיאשו אדבר על לבם דברים טובים דברים ונחומים והדבור הוא שיתן להם לב אמיץ לסבול כל תלאותיהם וחוזק אמונה וכוסף יותר גדול לתורה ולשמירת הדת ממה שהיה להם קודם לכן, כמו שהיום הזה אנחנו רואים בעינינו לאלפים ולמאות מההולכים בגירושים מגוי אל גוי והם תמימי דרך הולכים בתורת ה' סובלים מהרעות מה שלא ישוער אשר למות למות ואשר לרעב לרעב ואשר לחרב לחרב ואשר לשבי לשבי וילכו לבקש דבר ה' וקיום דתו.

פסוק יז

ולפי שמפאת אותו טלטול אשר יעשו במדבר העמים ימרקו ישראל עונותיהם ומשם יזכו לרשת את ארצם לכן אמר ונתתי לה את כרמיה משם כלומר שלא ישם עוד גפנם ותאנתם אשר בארץ הקדושה אבל משם מאותם צרות שיסבלו במדבר ההוא יזכו לרשת כרמיהם ותאינתם על אדמת הקדש, והעמק שהיה עכור ומשחת שהוא ארץ ישראל בכללה כמו שנאמר למעלה ושמתים ליער שנתקללה מפני חורבנה וגלות עמה יהיה לפתח תקוה רוצה לומר להתחלת התקוה באופן שיהיה אחריתם טוב מראשיתם. וכפי דרך הראב"ע שפירש עמק עכור על עמק יזרעאל ראוי שיפורש הכתוב כן ששם יזרעאל שכינה הנביא למעלה על חרבן בית ישראל ויהודה כמו שנזכר לפי שתצא זרוע ה' להנקם באויביו אותו זרוע ה' לא יהיה עוד עמק עכור לעכור את ישראל כי אם פתח תקוה לרחם עליהם עד שמפני זה תשורר ותזמר האומה לה' אלקי ישראל ותתן לו שבח והודאה רבה עליה והוא אומרו וענתה שמה כימי נעוריה שהוא כימי תשועתם על ידי השופטים והמלכים, ובפרט ביציאת מצרים ועל הים כי וענתה הוא מלשון שיר, ורש"י פירש כימי נעוריה בהיותה במצרים שנאמר (שמות יד, י) ויצעקו בני ישראל אל ה' וכיום עלותה מארץ מצרים על הים שאז ישיר משה ובני ישראל (שם טו, א) ונכון הוא.

ובפסיקתא (פדר"כ מט; פס"ר לד, ח) בשם רבי ברכיה בשם ר' לוי כגואל הראשון כך גואל האחרון גואל הראשון נגלה להם ונתכסה מהם כך גואל האחרון, כמה הוא נכסה מהם רבי תנחומא בשם רבי חמא בר חנינא ארבעים וחמשה ימים הדא הוא דכתיב (דניאל יב, יא) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם אלף מאתים ותשעים וכתיב (שם יב) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה אלין מותרי מאי אינון אלין מ"ה יום שנגלה להם וחוזר ונכסה מהם, להיכן הוא מוליכן אית דאמרי למדבר יהודה אית דאמרי למדבר סיחון ועוג הה"ד לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר,

מי שמאמין בו אוכל מלוחים ושרשי רתמים הה"ד (איוב ל, ד) הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם ומי שאינו מאמין בו והולך לאומות העולם הם הורגים אותו, אמר רבי יצחק בר מריון לסוף מ"ה יום נגלה להם ומוריד להם את המן למה שאין כל חדש תחת השמש (קהלת א, ט) ומה טעם אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים (תהלים פא, יא) ע"כ. הביטו וראו אנשי הגלות בעלי הדור הזה חכמת זה המאמר אם יש בלבבם תבונה, שהנה גלה השלם הזה שתדמה הגאולה העתידה לגאולת מצרים כי כמו שבמצרים כשנולד משה גואלם היתה התחלת הגאולה והם לא ידעו הענין נתכסה מהם ובזמן ההוא שנתכסה כבדה עליהם עבודת פרך סבבום צרות רבות, ככה היתה התחלת גאולתינו בהתעורר לבבות מלכי האומות לגרש אותנו מארצותם ומי יודע אם נולד משיחנו אז ונתכסת ממנו הגאולה והתשועה עד עת בא דברו יתברך ומאותה התחלת הגאולה שהתחילו הגרושים ירדו לשערים עם ה' ספו תמו מן בלהות כי באו באש ובמים הבאים משרש יעקב ומזרע ישראל יבואו וישרפו אותם במשרפות אש בכל ארצות המערב, וכמו שביציאתם ממצרים הלכו במדבר מ' שנה ככה אמר ר' חמא בר חנינא שתהיה התכסות הגאולה השלמה ממנו מ"ה שנה ושעליהם אמר דניאל אשרי המחכה ויגיע וגומר כי מפני רוב הצרות אמר אשרי רוצה לומר שאשרי מי שיוכל לסובלן ויגיע עד סופן:

ושני הדעות אשר באו להיכן מוליכן אית דאמרי למדבר יהודה ואית דאמרי למדבר סיחון ועוג א"א שיובנו כפשוטם, כי הנה המדבר אשר יוליכם הוא מדבר העמים כמו שאמר יחזקאל (יחזקאל כ, לה) וא"א אם כן שיהיה מדבר יהודה שהיה בקרב ארץ ישראל, גם המדבר שהלכו בו ישראל לא נקרא מעולם מדבר סיחון ועוג כ"א מדבר סיני ומדבר פארן ומדבר קדש, אבל כפי האמת הדעות האלה שניהם אמתיים ואלו ואלו דברי אלקים חיים כי האומר למדבר יהודה רוצה לומר שאותם הנעים ונדים במדבר העמים יהיו תמיד בני יהודה שיעמדו בדתם ועם כל צרתם ריחם לא נמר, והאומר שילכו למדבר סיחון ועוג רוצה לומר שאותם ההולכים מפני חרבות ומפני כובד מלחמה וצרת העמים יעברו על דת ויאמרו נהיה כגוים לעבוד עץ ואבן והוא מדבר סיחון ועוג, ולכן פירש ענין שתי הדעות באמרו מי שמאמין בו אוכל מלוחים ושרשי רתמים ותמיד עומד טעמו בו ויהיה זה תמיד הולך במדבר יהודה, ומי שאינו מאמין בו והולך לאומות העולם הם הורגין אותו כאשר עושים היום בכל מקומות בני אדום לאשר יצאו מכלל דתינו שהורגין אותם באמרם שהם בלתי מאמינים בדתם, ואלה הם אשר במדבר סיחון ועוג כי ינערו רשעים מן הארץ ובוגדים יסחו ממנה וזהו סיחון ויבאו באש כעוגה כלי הפוכה, אמנם

אחרי תום המ"ה יום שהם מ"ה שנים יגלה להם משיחם יוריד את המן כלומר שיתמו ימי הרעה ויבואו ימי תענוג ושלוה כמו שהיה בצאתם ממצרים. ראה גם ראה כמה זו מהעתידות כללו במאמר הזה ואמנם בתנחומא דרשו ונתתי לה את כרמיה משם וגומר כסדום ועמורה לפי שנאמר ויהפוך את הערים האלה וכתיב בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים לעולם הבא הקב"ה מרפא את ישראל ומרפא אותם שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם אלו הנביאים ואת עמק עכור עמק שעכרתי באפי לפתח תקוה אותה שעה הם אומרים שירה שנאמר ועונתה שמה כימי נעוריה ואין ועונתה אלא שירה שנ' ותען להם מרים. והוא דרך אחר בפירוש הכתובים:

פסוק יח

והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי עד והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים: ייעד הנביא שאחרי שובם מהגלות ימול השם את לבבם הערל ולא ישובו לכסלה, ומפני שבהתרחק האומה מהשם יתברך אמר עליה כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה יעד עתה שבזמן גאולתה ותשועתה תאמר האומה שהיא אשת השם מקודשת אליו ושהוא אישה ומנהיגה לא שר ולא כוכב כי תהיה דבקה בו כדבקות האשה לאישה וכל כך תתרחק מעבודת הבעלים שאף לש"י לא תקרא בעלי כדי שלא ישמע שם הבעל על פיה כי תהיה תשובתה שלמה בעזיבת החטא בהחלט והוא אומרו ולא תקראי לי עוד בעלי, (יט) והסירותי את שמות הבעלים מפיה ועם היות התשובה בבחירת האדם ורצונו הנה אמר והסירותי את שמות הבעלים מפיה על דרך ומל ה' אלקיך את לבבך (דברים ל, ו) כי כאשר ישוב החוטא מחטאו ה' יורנו ויעזרהו לשוב אליו כמו שנאמר (שבת קד, א) הבא ליטהר מסייעין אותו, ומאשר אמר הכתוב עוד ולא יזכרו עוד בשמם פירש הרב סעדיה גאון שהיו הייעודים שנים, האחד בערך ישראל ועליו אמר והסירותי את שמות הבעלים מפיה, והשנית בערך אומות העולם כולם שלא יעבדו עבודה זה עוד ועליו אמר ולא יזכרו עוד בשמם רוצה לומר ששמות הבעלים לא יזכרו עוד בשמם משום אדם בעולם וכמו שאמר צפניה (צפניה ג, ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד:

האמנם רואה אני בפסוקים האלה זרות רב, והוא שבתחלה דבר לנוכח וכנגד נקבה יחידה כמו שאמר תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, אחר כך ידבר לנסתרת יחידה באומרו והסירותי את שמות הבעלים מפיה אחר כך ידבר לרבים זכרים נסתרים באומרו וכרתי להם ברית וגומר והשכבתים לבטח, אחר כך חזר לדבר לנוכח לנקבה יחידה כבראשונה וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי וגומר וידעת כי אני ה', וראוי לתת טעם

לזה כפי היכולת. ולכן נראה לפרש שבראשונה ייעד שבזמן הגאולה העתידה האומה בכלל תקרא לשם יתברך אישי ולא תקרא עוד בעלי כי תכסה כלמה פניה מלזכור שם הבעלים אף עליו י"ת מפני שתוף השם מהבעל של ע"ז אשר עבדה ואמר הש"י שיקבל תשובתה ויסייעה בה והוא אומרו והסירותי את שמות הבעלים מפיה באופן שלא יזכרו אותם הבעלים בשמם והענין שלא יוסיפו עוד לחטוא בעבודתם. ולפי שהבעלים היו רמז כמו שפירשתי לשמש ולירח ולכוכבים ביאר הש"י שאותם השרים העליונים לא תהיה הנהגתם והשפעתם על האומה עוד כי היא תהיה מושגחת מההשגחה האלקית הפרטית ולא תהיה הנהגתה כי היא תהיה מושגחת מההשגחה האלוקית הפרטית ולא תהיה הנהגתה כפי מערכת הכוכבים. ואמנם ההוראות העליונות בזמן ההוא יהיו על הב"ח לא על בני אדם שכולם יהיו מיוחדים להנהגת ההשגחה האלקית וכמאמר הנביא על אותו זמן (זכריה יד, ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ואמר במקום אחר רומז לזה גם כן אלקי כל הארץ יקרא (ישעיה נד, ה) שהוא כולו רמז על שבזמן ההוא כל עניני בני אדם יהיו כפי ההשגחה האלקית ולא על פי המערכה, ועל זה אמר כאן הושע הנביא (כ) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וגומר שמלת להם חוזרת לבעלים אשר זכר, והענין שיגביל הקדוש ברוך הוא הנהגתה והוא הברית אשר זכר על חית השדה ושאר הב"ח לא על מין האדם, ומפני זה אמר וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ כלומר שמאדים וכן שאר הכוכבים לא יורו עוד על הארץ מלחמה ומכת חרב והרג ואבדן כי הוא י"ת בהשגחתו יבטלם. ואמנם אומרו עוד והשכבתים לבטח אפשר לפרשו על הב"ח אשר זכר שלא ירעו ולא ישחיתו אלו לאלו וכמאמר ישעיהו (ישעיה יא, ו) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגומר כי לא בלבד יהיה השלום בארץ בין בני אדם כי גם בין הב"ח יהיה. ואפשר לפרש והשכבתים לבטח על האומות כמאמר הנביא (שם ב, ד) ולא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה ולכן אחרי שאמר וקשת וחרב ומלחמה אשבית מן הארץ שהוא רמז לכלל האומות בארצותם לגויהם אמר כנגדם והשכבתים לבטח.

פסוק כא

ואמר כנגד כנסת ישראל עם היות ששרי מעלה לא יחייבו בהוראותם עניני בני אדם כולם ושכולם ישכבו לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו לא תחשוב שלא יהיה לך מעלה ויתרון עליהם כי הנה בלא ספק שלש מעלות תהיינה לך על כולם. האחת שאת תזכי לחיי העולם הבא שהוא הנצחיות המוחלט ועליו אמר וארשתיך לי לעולם כלומר תהיה לפני כנערה מאורסה לאיש חשקה נפשו בה ויהיה זה לענין אותו עולם

הנצחי ההחלטי וכאמרם במשנה (סנהדרין צ, א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואין כן בשאר האומות. והמעלה השנית היא בענין התורה ומשפטיה שמציון תצא תורה (ישעיה ב, ג) וכמאמר המשורר (תהלים קמז, יט - כ) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, ועל זה אמר כאן וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים שהם כולם דרכי המצות התוריות כי מהן משום ועשית הישר והטוב (דברים ו, יח) ויוכללו אלה בצדק ובמשפט ומהם משום ג"ח והמיית הרחמים על האח וזהו ובחסד וברחמים, הנה אם כן המצות שהם כפי שורת הדין אמר עליהם צדק ומשפט ואשר הם לפנים מן השורה אמר עליהם בחסד וברחמים וכל זה הוא במה שבין אדם לחבירו.

פסוק כב

והמעלה הג' היא באמונה שעם ישראל ישלם באמונתו ובידיעת השרשים האלקיים מבלי שבושי שאר העמים באמונתם ועל זה אמר וארשתיך לי באמונה. הנה אם כן משלש המעלות האלה אחת מהן היא התכלית והיא אשר זכר אחרונה שהיא תחלת המחשבה רוצה לומר האמונה והב' האחרות הן הדרכים לקנות בהן אותו תכלית אם במעשים בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים ואם באמונות ובידיעות האלקיות ולכן אמר ג' פעמים וארשתיך שתהיה האומה מיוחדת לו י"ת מבין כל שאר האומות בג' המעלות האלה זהו הדרך הנכון אצלי בפסוקים האלה והותרה בו השאלה הו':

ואם על כל פנים נפרש וכרתי להם ברית על ישראל ויהודה יהיה ענין הייעוד הזה שאחרי גאולתם לא ילכו עוד בגלות אחר וחרב לא תעבור בארצכם משום אומה ולשון שהם הנמשלים בחית השדה ועוף השמים ורמש האדמה, וביאר הנמשל בזה באומרו וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח. ואמר וארשתיך לי בהמשך המשל שהתחיל בו כאילו הש"י עזב את אשתו לפי שזנתה תחתיו וכמ"ש (לעיל ד) כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ואחרי שהיא שבה אליו וקראתו אישי והסירה את שמות הבעלים מפיה יעשה לה הקב"ה אירוסין חדשים והענין שתשוב שכינתו בתוכם והנהגתו והשגחתו תדבק בהם. ואפשר לומר שזכר ג' פעמים וארשתיך לי לרמוז על ג' הבתים שעברו הא' כנגד המשכן שעשה משה במדבר להוראת שעה עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה שלא היה בית עולמים. והשני הבית אשר עשה שלמה והג' הבית אשר בנה זרובבל וחדשו הורדוס והשלימו. וכנגד המשכן אמר וארשתיך לי לעולם שהבית העתיד יהיה נצחי עד להוראת שעה כמשכן, וכנגד הבית אשר בנה שלמה שלא היה בו צדק ומשפט חסד ורחמים כמ"ש עמוס הנביא אמר וארשתיך לי בצדק ובמשפט

בחסד וברחמים שהבית העתיד צדק ילין בו ורחמים גדולים מבני אדם אלו לאלו לא כבית ראשון, וכנגד הבית אשר בנה הורדוס שבזמנו רבו הצדוקים המינים והאפיקורסים ונתיסדה שמה אמונת הגשמות האל שהחזיקו בו אמר וארשתיך לי באמונה לפי שבבית העתיד יתישרו בני אדם באמונה ובידיעה האלהית וזהו וידעת את ה':

ורש"י פירש וכרתי להם בריתי עם חית השדה שאשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר (ישעיה יא, ט) לא ירעו ולא ישחיתו וגומר והוא ע"ד וחית השדה השלמה לך (איוב ה, כג). ויהיה ענין זה לדרכו כי מפני שאמר למעלה ואכלתם חית השדה הוצרך לומר שבזמן גאולתם לא יהיה כן, ופירש בצדק ובמשפט שתתנהג אתה בהם ובחסד וברחמים שיבאו לך מאתי בעבורם כי כן מצינו באברהם (בראשית יח, יט) למען אשר יצוה את בניו וגומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדם נתנו לבניו חסד ורחמים שנאמר (דברים ז, יב) ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה, ז) ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב"ה פסק מהם החסד והרחמים שנאמר (ירמיה טז, ה) אספתי שלומי מן העם הזה החסד והרחמים וכשיחושו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיה א, כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה הקב"ה מוסיף עליהם חסד ורחמים ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבה בראשו. ופירש וארשתיך לי באמונה בשכר האמונה שהאמנת בגולה להבטחות נביאי. ודברי פי חכם חן ומדברי חכמינו הם.

ואמנם באומרו וארשתיך לי באמונה דבר גדול דיבר הנביא כי לשלמות האמונה הוא יסוד ושרש לכל שאר השלמיות. אמרו עליו במכילתא (בשלח בפסוק ויאמינו בה' סוף פ"ו) אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה וכן הוא אומר (שה"ש ד, ח) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה וגדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמונה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר (שמות יד, לא - טו, א) ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל, וגם אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שנאמר (שמות ד, לא) ויאמן העם וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות האמונה שהאמין שנאמר (בראשית טו, ו) והאמין ביי וכה"א (תהלים לא, כד) אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר ה' אלו שהם עונין אמן באמונה, אומרים מחיה המתים ועדין לא ראו אלא לשעה ומאמינים שאני מחיה מתים אומרים גואל ישראל ועד עכשיו לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים לי שאני עתיד לגאול אותם הוי אמונים נוצר יי ומשלם על יתר וכה"א (שמות יז, יב) ואהרן וחור תמכו בידיו ויהי ידיו אמונה,

מזכירין זכות אבות זה השער לה' צדיקים יבאו בו (תהלים קיח, כ) בבעלי אמונה הוא אמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים השער הזה כל בעלי אמונה נכנסין בו וכה"א (שם צב, ב - ג - ה) טוב להודות לה' וגו' ואמונתך בלילות כי שמחתני ה' בפעליך מי גרם לנו לבא לידי שמחה זו אלא בשכר אמונה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכולו לילות לכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, וכן יהושפט אמר לעם (דברי הימים ב' כ, כ) האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו ה' עיניך הלא לאמונה וצדיק באמונתו יחיה חדשים לבקרים רבה אמונתיך וכן ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים קו, יב):

פסוק כג

והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים וגומר עד סוף הנבואה: לפי שייעדם בטובות הגאולה חשש שמא יאמר אומר שאולי המערכת השמימית תחייב רעה וחרבן על ישראל ואיך לא תתקיים, לכן הוצרך להבטיחם ע"ז באומרו והיה ביום ההוא נאם ה' והוא כנגד מ"ש למעלה ולקחתי דגני בעתו וגומר וענין העניה הזאת שבזמן ההוא תדבק בהם ההשגחה האלהית והיה טרם יקראו והשם יענה והוא בכחו הבב"ת יסדר המערכות וירכב שמים בעזרתם וידריכם לטובתם והוא אומרו אענה את השמים שהוא יסדרם באופן שיורו הוראות טובות תמיד עליהם או יבטל הוראתם או יקיימם באויביהם כמ"ש (דברים ז, טו) לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך, ובזה האופן הם יענו את הארץ בגשמי רצון וטללי ברכה, ולפי שהשפע הבא מאתו יתברך לא ימלט משיהיה באמצעיים לכן אמר על רצונו והשגחתו אענה נאם ה' ועל השמים שהם משפיעים בדברים השפלים אמר אענה את השמים והם יענו את הארץ, (כד) באופן שהארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר כי לא תהיה מקוללת כאשר היתה עד עתה לא מפאת המשפיעים עליה שהם השמים ולא מפאת עצמה המקבלת שהיא הארץ כי השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה, וכבר ביארו הנביאים שארץ ישראל אחרי גלות העם נתקללה בפירותיה ושבזמן הגאולה תשוב לברכתה וכמ"ש (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל.

ואמנם אומרו כאן והם יענו את יזרעאל הוא לבאר מה שכבר פירשתי למעלה על ואכלתם חית השדה רוצה לומר שלא נתקללה הארץ בגלות העם כ"א לבעבור שלא יהנו מברכותיה האומות המושלים בה ולכן כשישובו בנים לגבולם ישובו תבואותיה ופירותיה לברכתן כי לא יאתה הברכה העליונה וזהו אומרו כאן והם יענו את יזרעאל כלומר שהדגן והתירוש והיצהר שלא היו עונין לאומות המושלות בארץ יענו את ישראל

אשר זרען האל בגלות או שנענש בעונש יזרעאל וזרוע ה' עליו נגלתה, כי כמו שבפורענות והעונשין קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו גולים וזרועים בגוים ושנדונו כבית אחאב שנענש בעמק יזרעאל כמו שפירשתי כן לענין הישועה קורא אותם יזרעאל לפי שגם גאולתם תהיה בזרוע ה' ויכולתו וגם שיהיו נזרעים בארצם, (כה) ולהעיר על השימוש והמובן האחרון הזה אמר וזרעתיה לי בארץ רוצה לומר שהאומה בכללה שנתפזרה בין הגוים יחזירם השם ויזרעה בארצו, וכנגד מלכות ישראל שיחזרו השבטים אמר ורחמתי את לא רוחמה שאותה מלכות אשר בת הנביא רמזה עליהם ירחמם השם וישיבם על אדמתם, וכנגד בית יהודה הנפוצים בשביה אמר ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר אלהי שכולם יתדבקו בו יתברך ויעבדוהו בלב שלם ובנפש חפצה. וממה שפירשתי בזה יתבאר לך אמתת מה שזכרתי למעלה שלא רוחמה רמזה לשבטים שלא שבו בבית שני ולכן אמר כאן עליה שירחמם כלומר שישובו אל הבית העתיד, ושהבן הנקרא לא עמי רמז לגלות בני יהודה בבית שני, והסתכל בסגנון דברי הנביא כי מפני שזכר למעלה שהיו לו ג' בנים יזרעאל ולא רוחמה ולא עמי דיבר כנגד שלשתם, וכנגד הבכור יזרעאל אמר והם יענו את יזרעאל כלומר שהשמים בברכתם יענו את הצרות אשר רמז אליהם יזרעאל והוא כשישיב שבות ישראל ויהודה, וכנגד הבת שהיא השנית אמר ורחמתי את לא רוחמה, והבן השלישי אמר ואמרתי ללא עמי עמי אתה, וזה כולו על דרך הפשט. אמנם חכמינו ז"ל פירשו וזרעתיה לי בארץ על הגלות שהוא ארץ העמים אמרו בפסחים בפרק האשה (פז, ב) אמר רבי אלעזר לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל בין האומות אלא כדי שיתוספו גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא להוציא ממנה כמה כורים:

פרק ג

פסוק א

הנבואה השנית תחלתה ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה וגו' עד ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים והיא פרשה אחת, וראיתי לשאול בה גם כן ו' השאלות:

השאלה הראשונה מה ענין הנבואה הזאת האם היא תוכחה כדברי המפרשים או אם נחמה. ואם היא תוכחה איך היה תכליתה אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ואם היא נחמה איך אמר כאהבת ה' את בני ישראל והם פונים אל אלהים אחרים ואמר כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואלה כולם תוכחות וייעודים רעים הם:

השאלה השנית מה צורך היה במצוה הזאת לנביא לאהוב אשה מנאפת אחרי שכבר עשה למעלה משל אחר דומה לו בעצמו מאשת זנונים אשר לקח ולמה לא זכר בזאת שילדה לו בנים כמו שעשה באשה הנזכרת למעלה, ולמה באותה האשה הראשונה אמר לשון לקוחים לך קח לך וילך ויקח ובזאת לא אמר כ"א אהב אשה, ובכלל אם היה המשל א' בשתיהן כמו המשל הוא א' בע"ז שהיתה בישראל למה זכר שני משלים בדבר אחד ולא התעוררו המפרשים לזה כלל:

השאלה השלישית באומרו ואכרה לי בחמשה עשר כסף, וזה כי הנה למעלה בלקוחי אשת הזנונים לא זכר הכתוב שנתן הנביא בעדה כלל וגם פה לא צוהו השם יתברך שיקנה את האשה הזאת בדמים כ"א שיאהב אותה ומה לו לנביא לתת בעדה אותם דינרי הכסף, גם שיקשה מאד למה זכר המספר הזה ט"ו, ובביאור הפ' אודיעך דברי חז"ל והמפרשים בזה ותראה כמה יפול בהם מהספק והחולשה:

השאלה הרביעית מה ענין אומרו וחמר שערים ולתך שעורים, כי הנה קנין האשה בכסף או בשוה כסף הוא הנהוג שבעולם שהכסף יענה את הכל אבל שיתן לה מלבד הכסף מדות השעורים ההם ושעורים ולא חטים הוא דבר קשה להולמו, גם כ"א היה הלתך חצי חמר כדברי המפרשים והוא האמת ראוי לשאול מי הגביל השעור ההוא שיהיה חמר שעורים שלם ולתך שהוא חצי חמר וגם בזה תדע אח"כ הדעות שנאמרו בו וראוי שנתעורר שלא זכר הכתוב בכסף הזה ובשעורים נמשל כלל ולא ידענו ענינו:

השאלה החמישית באומרו כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר, ולמה לא אמר ללא אלקי אמת או ללא תורה וגם נביאיה לא ימצאו חזון וזכר המלך והשר שאין ענין הנבואה בהם, וגם מה יהיה ענין אמרו כי ימים רבים שמלת כי היא נתינת טעם האם אמר זה הנביא אל האשה כמו שיראה מסגנון הכתובים במלת כי:

השאלה הששית באומרו ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים, כי הנה באומרו שישבו ימים רבים מבלי זבח ומבלי כהן נושא אפוד בד הוא ייעוד רע וגנאי גדול להם והם דברי תוכחה אבל אומרו שלא יהיה ביניהם מצבה ותרפים הנה מה טוב ומה נעים שכן יהיה תמיד כי בזה היה מספר שבחן לא גנותן. והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות האלו כולם:

הכוונה הכוללת לדעתי הנבואה הזאת היא ליעד ולבאר מה שיקרה לישראל בגלות עם השם יתברך רוצה לומר אם יסלק השגחתו מהם בהחלט שמה או אם ישגיח תמיד עליהם בגלותם והם ג"כ בהיותם בגלות אם יפנו אל אלהים אחרים כמו שהיו עושים בהיותם בארץ ישראל או לא, והודיע בנבואה הזאת שאף בהיותם בארץ אויביהם לא

יסלק מהם השגחתו יתברך וגם הם בהיותם שמה לא יעבדו לאלהים אחרים כי עם היות בהם עונות ופשעים אחרים הנה יהיו נזהרים מחטא הע"ז ובאחרית הגלות ישובו ויבקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם וכמו שיתבאר כל זה בפירוש הפסוקים:

ויאמר יי' אלי וגומר עד סוף הנבואה. כפי דרך יונתן הנה תהיה הנבואה הזאת גם כן משל מהנביא שבהוכיחו את ישראל אמר להם שהיו דומים בענינם לאשה אהובת רע וגומר לא שנעשה דבר מזה בפעל, אמר ויאמר ה' לי עוד אזיל אתנבי נבואה על בית ישראל דאינון דמיין לאיתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי וכל כדין רחים לה ולא צבי למפטרה כן רחימת ה' על ישראל ואינון מתפנן בתר טעוות עממי' ברם אם יתובון ישתביק להון ויהון דמן לגבר דאשתלי ואמר מלא בחמריה. הנך רואה שהוא פירש הנבואה הזאת שהם דברי הנביא בתוכחת האומה בהמשילו אותה באשה אהובת רע שהוא רמז לבעלה כי כן היה הקדוש ברוך הוא אוהב אותה כאהבת האיש את אשתו ועם זה מנאפת, וכמו שפירש הנמשל באומרו כאהבת ה' שהוא הרע את בני ישראל שהיא האשה המנאפת בהיותם פונים אל אלהים אחרים, ומאשר אמר הכתוב כאהבת ה' את בני ישראל והם פונים פירש בתרגומו ולא צבי למפטרה רוצה לומר שהיה אוהב אותם אף על פי שהיו פונים אל אלהים אחרים כאיש האוהב את אשתו אע"פ שזנתה, ושלכן אמר ואוהבי אשישי ענבים שענינו אם ישובו בתשובה יעבור על חטאתם ויחשבם לשכורים שמה שעשו עשו בשכרות גם בלא דעת ויכפר עליהם. אמנם דרך הראב"ע והרב המורה כבר ידעת אותו שנראה לו כל זה במראה הנבואה ומאחר שהכתוב לא העיד שעשה כן אבל הם כולם דברי הנביא כבר נקבל מהם בזה דעתם, ואולי שלכן אמר הכתוב ויאמר ה' אלי ואכרה לי ואומר אליה שכל זה הוא מדברי הנביא מגיד מה שראה בנבואתו ולא נאמר בזה כמו שאמר למעלה וילך ויקח את גמר וגומר. ומשני הדרכים האלה שזכרתי הנה הראשון והוא דרך יונתן יותר ישר בעיני שהנביא היה עושה בתוכחתו המשל הזה ואולי שיתרכבו שני הדעות והיו לאחדים כי מפני שהראה הקב"ה כל זה לנביא במראה הנבואה לכן היתה תוכחתו לעם באותה הדרך שראה. ורש"י פירש אשישי ענבים גביעי יין שאוהבים להשתכר ביינם ואינם עוסקים בתורה וכן מצינו שהענישם הקב"ה על כך השותים במזרקי יין אמר הנביא (עמוס ו, ו), הוי עטרת גאות שכורי אפרים (ישעיה כח, א) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם וכן הוא דעת הראב"ע והרד"ק.

פסוק ב

(ב-ג) ואמנם ואכרה לי בחמשה עשר כסף בפרק גיד הנשה (חולין צב, א) פירש ר' יוחנן שאין כירה אלא לשון מכירה וכה"א (בראשית נ, ה) בקברי אשר כריתי לי בחמשה עשר זה ט"ו בניסן שבו נגאלו ישראל ממצרים כסף אלו הצדיקים וכה"א (משלי ז, כ) צרור הכסף לקח בידו וחמר שעורים ולתך שעורים אלו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים עליהם ואיני יודע אם ל' כאן וט"ו בא"י או אם ל' בארץ ישראל וט"ו כאן ורובא דרובייהו משתכחי בכנשתא דתותי אפתי. ובפסיקתא דרשו ואכרה לי בחמשה עשר כסף הרי ט"ו בניסן וחומר שעורים הרי ל' ולתך שעורים ט"ו הרי ששים אלו ג' פרשיות שכתב לנו משה בתורה וכל אחת יש בהם ס' מצות ואלו הן פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים, ד"א ואכרה לי בט"ו כסף זה ט"ו בניסן וחמר שעורים הרי ל' ולתך שעורים הרי מ"ה הא אינון חמשה אחרנייתא, ואמר אליה ימים רבים תשבי לי תאני ר' חייא ימים שנים רבים שלשה לא תזני לא תעשה לך פסל ולא תהיי לאיש לא יהיה לך אלהים אחרים אם עשיתם כן וגם אני אליך אימתי בחדש השלישי. וי"ת ופרקתינון במימרי בחמיסר לירח ניסן ויהבית כסף תקליא כפור נפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי ארמותא מעללת שעורים, ופי' עליו רש"י כלומר לא הוגעתים בדברים קשים בחמשה עשר כסף כסף בגימ' ניסן, וכתב עוד רש"י ז"ל ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר כסף ט"ו בניסן וחמר ולתך הרי מ"ה שהחומר ל' סאין והלתך חצי חמר ואומר אליה ימים רבים תשבי לי ימים שנים רבים שלשה הרי חמשים אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני ולא תהיי לאיש לא יהיה לך אלהים אחרים וגם אני אליך אנכי ה' אלקיך ואשר עשה שני חשבונות מחמר ולתך כנגד המן שירד להם בסוף ל' יום באייר ומשם לט"ו יום מנין סאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני והוא ר"ח סיון, ומ"ש שעורים שהוא מאכל בהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין ומשקבלוה נפקחו עיניהם ושרתה רוח השכל עליהם כך כתב הרד"ק. וכתב רש"י עוד ובשם רב האיי מצאתי דבר הגון ואכרה לי וגומר קצפתי דמיה כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים והאומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה והיה ערכו ט"ו כסף וחמר שעורים הוא ערך הזכר מבן עשרים ועד בן חמשים שנה חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא ג' שקל ולתך שעורים דמי פדיון קרקע לתך שעורים להקדש כ"ה שקלים וחמשה שקלים ערך מבן חדש עד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים עשרים שקלים, אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי כל אלה דברי רש"י הם. ורב סעדיה גאון פי' חמר ולתך

שהם ט"ו איפות כנגד משה אהרן ומרים וי"ב שבטים שיצאו ממצרים. והראב"ע כתב שהחמשה עשר כסף היה כמשמעו שכתב לה לכתובתה ושחמר ולתך השעורים נתן למאכלה, ולדעתו הט"ו כסף הם משל למלכי יהודה תחלתם רחבעם ולא תחשב מלכות בני יאשיהו רק מלכות אחת כי אחים היו וחמר ולתך שעורים הם הכהנים הגדולים. ואחרים פירשו ט"ו כסף שהוציאם ממצרים בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים. הראיתיך בעיניך דרכי החכמים חדשים גם ישנים בפירוש הדבר הזה ואתה רואה כמה יש בהם מהחולשה ודוחקים ושהמתרגם תרגם כסף בפני עצמו ולא חברו עם בחמשה עשר וגם הוא דוחק רב.

ואשר נראה לי בזה הוא שהקדוש ברוך הוא צוה להושע הנביא על שתים נשים זונות האחת היא שזכר למעלה בתחלת הנבואה קח לך אשת זנונים והשנית היא אשר זכר פה לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת, ושאין ענין ב' הנבואות א' לא כפי המשל ולא כפי הנמשל כי בראשונה צוה לנביא שיקחה לו לאשה בלקוחין כמו שנאמר לך קח לך אשת זנונים והשנית לא צוה שישאת ויקחנה לאשה אלא שיאהבה ולכן לא שייך בה כסף כתובה ולא מאכל שעורים כמנחת הסוטה כדברי הראב"ע, וכן בענין הנמשל הראשונה היתה רומזת לחרבן ישראל וענשם על חטאתם בהיותם על אדמתם והשנית רומזת על שמירת הקב"ה את עמו בגלות והתרחקם הם שמה מדרכי הע"ז שהיו להם ראשונה, כי מפני שבנבואה הקודמת יעד הנביא על גלותם ועל גאולתם שהם שתי קצוות הזמן שיעבור עליהם בחרבנם רוצה לומר התחלה ותכלית זכר עתה בנבואה הזאת מה שיהיה בזמן האמצעי שביניהם כלומר בהיותם בגלות אם מצד הקב"ה עמהם האם יעזבם ויסלק השגחתו מהם בהחלט או איך יהיה ענינו עמהם בגלותם, וגם כן מצדם אם יפנו אל אלהים אחרים בהיותם בגלות כמו שהיו עושים בהיותם בארץ. הנה לבאר כל זה באה הנבואה הזאת והודיע הקדוש ברוך הוא בה לנביא אמתת שני הענינים האלה במשל הזה שצוה אותו לאהוב אשה דרך חשק ואהבה כאדם האוהב לאשה מנאפת אהובת רע, ואין פירוש אהובת רע שתהיה אהובה לנביא והוא יהיה לה כרע כאח אלא שהיא כעין האישה המנאפת הקדשה היא בעינים שתנאף עם כל אדם במחיר ויש לה רע לא איש ובעל שקדשה כי אם רע ואוהב שיקרא שמו עליה לאסוף חרפתה והוא אומרו אהובת רע ומנאפת שהורה בזה על גודל נאופה בהיות לה רע והיא מנאפת בפרסום, והיה זה משל להש"י שעם היות ישראל עובדי ע"ז לא זזה אהבתו מהם כי גם בהיותם בגלות שכינה גלתה עמהם והוא אומרו כאהבת ה' את בני ישראל אעפ"י שבהיותם בארץ היו פונים אל אלהים אחרים ושהיו עושים זה החטא להוטים בו לא כאנשים

בעלי שכל ובחינה כ"א כאנשים שכורים באותה הע"ז שיין ידליקם לעשות אותו הפעל המגונה וזהו אמרו ואוהבי אשישי ענבים שהוא משל להיותם שכורים בניאופם, לא שיגנם עתה מפני שכרות כי הנה לא זכר עונות אחרים מגלוי עריות ושפיכות דמים שהיה ביניהם ואיך יגנה אותם על אשר שכר ירדופו אבל היה זה מכלל הפנייה לאלהים אחרים אשר זכר. ואפשר לומר עוד ואוהבי אשישי ענבים שהיו נמשכים אחר שדין ורוחין שהיו רואים באשישות והוא ממלאכת הכשוף שיראו באשישות השדין עולים ויורדים ויראום בסימנים וציורים הדברים העתידים ולכן לא אמר ואוהבי יין כ"א אשישי ענבים שהאהבה לאשישות היתה לא לענבים ויינם, והנה לא אמר אשישות סתם כ"א אשישי ענבים לפי שכבר מצאנו שם אשישות שהוא נאמר על דבר מאכל ועל הבשמים המריחים כמ"ש (שמואל ב' ו, יט) אשישה אחת ואשפר אחד ואמר (שיר השירים ב, ה) סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים, והטיב לומר אבן כספי שאשיש' משורש שיש ושהיו מקדם בונים מהם בתים והיכלות, ואמנם אומרו ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחמר שעורים ולתך שעורים אחרי אשר אתה רואה דברי החכמים והמפרשים ושכלם פירשוהו ע"ד הרמז והמשל ולא כפשוטו גם אני לא אחשוך פי מלפרש הכתוב בדרך המשל ורמז בשני דרכים אחרים שונים:

הדרך האחד הוא שאמר הנביא שישראל סבלו הגלות ותלאותיו וצרותיו עם בטחון הנחמות שנבאו וייעדו להם ט"ו נביאים שניבאו על גאולתם וישועתם, ועם בטחון הייעודים אשר באו בקללו' משה, והנה הט"ו נביאים שייעדו על הגאולה העתידה הם אלו הראשון היה דוד המלך בספר תהלים באותם המזמורים שזכרתי בספר משמיע ישועה, והב' ישעיהו בנבואותיו, והג' ירמיהו, והד' יחזקאל, והה' הושע, הו' יואל, והז' עמוס, והח' עובדיה, והט' מיכה, והי' חבקוק, והי"א צפניה, והי"ב דניאל, והי"ג חגי, והי"ד זכריה, והט"ו מלאכי, כי ט"ו נביאים האלה ולא עוד כולם נבאו על הגאולה העתידה ואליהם ישאו ישראל עיניהם בגלות כי לא תמצא נביא אחר מיעד בגאולה זולת אלה, ולא זכר מכללם בלעם לפי שלא מבני ישראל הוא אלא נביאי ישראל וחסידיו, ומפני שלייעודיהם ונבואותיהם נכספה וגם כלתה נפשם של ישראל לכן קראם חמשה עשר כסף מלשון כוסף ותאוה, ואמנם חמר שעורים ולתך שעורים אמרו על הקללות שבאו בייעוד תורת משה אם אותם שזכר בברית ערבו' מואב שהיו צ"ח ועליהם אמר חמר שעורים כלומר קבוץ וצבור גדול מהם כי חמר לשון קבוץ הוא כמו חמר מים רבים (חבקוק ג, טו) חמרים חמרים עד שאמרו המדקדקים שמפני זה אמר חומר לחם, ולתך הוא מדה חצי החומר ורמז בו על הקללות שנזכרו בברית חורב שהם מ"ט, ומפני

שהיו קללות משנה תורה כפלים מאלה קרא אותם חומר וקרא קללות בחוקתי שהם מחציתם בשם לתך שהוא חצי החומר, וכלם כינה בשם שעורים מפני שתוך השם כי שעורים הנחתו הראשונה הוא על השער מלשון ושערו חרבו מאד נאם ה' (ירמיה ב, יב) ובשערה דרכו (נחום א, ג) וקדמונים אחזו שער (איוב יח, כ) וסביבו נשערה מאד (תהלים נ, ג) וישתער עליו מלך הצפון (דניאל יא, מ), הנה א"כ אמר חמר שעורים על הקללות שבפרשת כי תבא ולתך שעורים על הקללות שבפרשת בחקותי שהם מחציתם שאלו ואלו היו סער וחרבן לישראל שכמו שאותן הפרשיות והנמשכות אליהן ייעד משה אדוננו על גלותם וצרותיהם כך ייעד על גאולתם וישועתם והם עדות ברורה להם שהיו צרותיהם השגחיות ושהם מיד ה' ולכן יסבלו אותן בגלות ויצדיקו עליהם את הדין, וכאשר יתנו עיניהם בקללות כולם שהם חמר שעורים ולתך שעורים ובנחמות שבהם ושבט"ו כסף הנביאים ישבו ישראל בגלות ימים רבים וזמן ארוך מבלי זנות ע"ז ויחל ישראל אל ה' בכל צרותיו. ולרמוז לענין הזה אמר ואכרה לי בט"ו כסף וגומר כלומר קצבתי עמה במחיר נבואות הנביאים וייעודי ספר תורת משה וקללותיו שימים רבים תשב בגלות שלא תזנה אחר ע"ז ולא תהיה לאיש אחר רוצה לומר שלא תאמין לנביא או חולם חלום איש אחר שידבר תועה לנגד השם אבל שישב בדד וידום לתשועת ה'. ואפשר לפרש לא תזני על מיני דרכי הע"ז שהיו ביניהם ובלא תהיי לאיש רמז לאמונת היום הזה שמאמינים מינח נימוסיהם וגם אני אליך רוצה לומר שלא אמיר אני ג"כ אותך ולא אחליפך באומה אחרת ולא איחד השגחתי בעם אחר כי תמיד אהיה אליך רוצה לומר משגיח בך ואף בהיותך בגלות.

פסוק ד

ולפי שאמר ימים רבים במשל הזה ביאר הנמשל באומרו כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר כלומר שישבו בגלות ארוך מבלי מלך ושר, ועם היות שלא יהיה להם שמה זבח ובית המקדש לזבוח לאלקים הנה לא תהיה ביניהם מצבה לע"ז ולא תהיה ביניהם עוד אפוד ותרפים לבקש העתידות מהבעלים כמו שהיו עושים אבותיהם. ואפשר לפרש ולא תהיי לאיש וגם אני אליך שבגלות לא תהיה האומה עובדת לאלוה אחר אעפ"י שאין הקב"ה ולא שכינתו ביניהם כאלו אמר וגם שאני לא אהיה אליך כי מלת לא תהיי שזכר מושכת עצמה ואחר עמה, והענין שסלק שכינתו מעליהם וזהו שפירש מיד באמרו כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר רוצה לומר שישבו שנים רבות בגלות ההוא ומלכם שהוא הקב"ה אינו עמהם ועכ"ז אין שר כלומר שלא יהיו עובדים לא' משרי מעלה, וכן עם היות שלא יהיה ביניהם זבח ולא מזבח לאלהים

הנה לא תהיה ביניהם מצבה לע"ז ועם היות שלא יהיה ביניהם אפוד לשאול באורים ותומים ממנו יתברך הנה עכ"ז לא ימצא ביניהם תרפים לע"ז זהו הדרך הראשון בפי' הכתובים האלה:

הדרך השני בפירושם הוא שאתה תמצא בפרשת בחקותי מ"ט קללות ובפרשת והיה כי תבא צ"ח שהם הכפל כמו שזכר ויעלו כולם לקמ"ז קללות כמספר שנות יעקב ושירות תהלים לדעת חז"ל וכאשר תכה זה מספר חמשה עשר פעמים יעלו כולם אל אלפים ומאתים וחמש והם השנים שעברו מן היום שהתחילו הגליות בישראל בימי יהוא בן נמשי בסוף מלכותו שנאמר שם (מלכים ב' י, לא - לג) ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' אלהי ישראל בכל לבבו לא סר מעל חטאת ירבעם אשר החטיא את ישראל וגומר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי וגומר, וידוע שיהוא מלך בשנת שלשת אלפים וס"ב ליצירה וימלוך כ"ח שנים וארבע שנים לפני מותו התחילו הצרות האלה, וכאשר תמנה משם האלפים ור"ה שנים האלה יגיעו לשנת חמשת אלפים ורצ"א ליצירת העולם שאז יהיה קץ הימין ואחרית הזעם ותשלום תשועת ישראל כי הוא הקץ אשר נמצא במגילה בין גנזי רומי כמ"ש בפ' חלק (סנהדרין צז, ב) שלח ליה רב חנן בר תחליפא לרב יוסף מצאתי אדם אחד ומגילה בידו כתובה אשורית בלשון הקדש אמרתי לו בני מנין לך זו אמר לי לחיילות נשכרתי ובין גנזי רומי מצאתיה והיה כתוב בה לאחר ארבעת אלפים ומאתים ותשעים וא' לבריאתו של עולם העולם יתום מהם מלחמות תנינים ומהם מלחמת גוג ומגוג והשאר ימות המשיח ואין הקב"ה מחדש עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה, רב אחא בריה דרבא אמר לאחר חמשת אלפים איתמר עד כאן. וכבר בארתי ענין המאמר הנפלא הזה בשער הא' מהמעיין הי"ב מספר מעיני הישועה אשר לי.

ועל זה אמר הנביא שקצב עם האומה כלומר שראה שהיה גזור עליה שיתארך גלותה ט"ו פעמים אותו המספר מחמר השעורים שהם צ"ח קללות שבפרשת כי תבא ומלתך השעורים שהם המ"ט קללות שבפרשת בחקותי שהם כולם שנות ראינו רעה האלפים ור"ה שנה משהתחילו הגליות בימי יהוא עד אחרית הזעם, וקראן כסף להגיד שכל השנים ההם יחל ישראל אל השם בכוסף גדול ותשוקה נמרצת כאיל תערוג על אפיקי מים.

והתבונן חכמת זה המאמר שעשה מספר חלוק חומר שעורים בפני עצמו ומספר לתך שעורים בפני עצמו שרמז בזה שהקללות שבפרשת בחקותי היו מ"ט וכשתמנה אותם ט"ו פעמים יעלו לתשל"ה וככה היה בצמצום מספר השנים שעברו מהתחלת הגליות

בימי יהוא כמו שנזכר עד מצור ירושלם בבית שני, וכן חומר שעורים שהוא רמז לצ"ח קללות שבפרשת כי תבא כשיכפל מנינם ט"ו פעמים יהיו אלף ות"ע כמספר השנים שעברו מעת שסמך טיטוס וחיל הרומיים על ירושלם עד הגאולה העתידה שמצאו במגילה כמו שזכרתי. ומפני זה עשה הנביא שני מינים נבדלים חומר שעורים בפני עצמו ולתך שעורים בפני עצמו ובאו הקללות ההמה בשתי הפרשיות ההם רומזות לזה בעצמו, ויעד הנביא עוד שמאותו מספר מהשנים רובם והוא כל ימי בית שני וגם כל ימי הגלות לא תהיה ביניהם ע"ז והוא אמרו ואומר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש כמו שפירשתי.

פסוק ה

והודיע עוד שבסוף הגלות ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם רוצה לומר שיתחרטו מחלוק הלבבות אשר היה ביניהם בסורם מאחרי ולכן יבקשו את ה' אלקיהם ללכת אחריו ולדבקה בו ואת דוד מלכם שימלוך עליהם איש מזרעו, כי עם היות שבראשונה בתחלת כבושם ישימו להם ראש א' שהוא יהיה משיח בן אפרים להלחם באויביהם הנה הוא ימות במלחמה וישראל יבקשו את דוד מלכם חוטר מגזע ישי אשר יבחר ה' בו שימלוך עליהם, ועם היות שבימים הראשונים בהיות שכינת ה' בתוכם אבותיהם לא פחדו ולא יראו מהסתלקותה אעפ"י שהתרה בהם פעמים רבות אלכה ואשובה אל מקומי הנה בזמן הגאולה לא יהיה כן אבל יפחדו אל ה' ואל טובו רוצה לומר שיראו ויפחדו אל ה' אלקים מהכעיסו במעשי ידיהם ויפחדו אל טובו שלא יסתלק ויפרד מהם עוד. ובמסכת סנהדרין פ' כ"ג ר' שמעון בן יוחי אומר בג' דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות בית דוד ובמלכות שמים ובבית המקדש הה"ד (שמואל ב' כ, א) אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל (מלכים א' יב, טז) אל תקראי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר ר' שמעון בן מנסיא אין ישראל רואים סימני תשועה וגאולה עד שיחזרו לבקש שלשתם הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את השם אלקיהם זה מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כד"א (דברים ג, כה) ההר הטוב הזה והלבנון. העירו בזה לסוד עליון מנפלאות תמים דעים והוא שהיה בית דוד דבר מצרן וסמוך לבית האלקים ומלכותו בקרב ישראל דבקה למלכות האל בעמו ולכן שלמה בנה יחד את בית השם ואת בית המלך, ובחרבן ירושלם נאמר (מלכים ב' כה, ט) וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וכשפרקו מעליהם מלכות בית דוד ומלכות רחבעם מיד פרקו מלכות שמים ועשו עגלים, ובבית שני כמו שלא היתה שם מלכות בית דוד כן לא היתה שם שכינה, וכן באחרית הימים יבקשו

את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם: הנה התבארה הנבואה הזאת ויצא לנו מפירושה שהיא ג"כ נחמה כמו הפרשיות שלמעלה ושאינה תוכחה כמו שחשבו המפרשים, והותרו עם מה שפירשתי שש השאלות כולן, וידעת מזה כמה מהעתידות והסודות האלהיות נרמזו בפרשה הקטנה הזאת ואני כבר פירשתיה במאמר משמיע ישועה והשלמתי ענינה פה:

פרק ד

פסוק א

הנבואה השלישית תחילתה שמעו דבר ה' בני ישראל וגומר עד יאכלם חדש את חלקיהם. ויש בה ב' פרשיות. האחד, שמעו דבר ה' בני ישראל. והב', שמעו זאת הכהנים. וראיתי לשאול בה שש השאלות:

השאלה הראשונה באומרו אין אמת ואין חסד ואין דעת אלקים בארץ, וזה כי למה זכר אמת וחסד ודעת אלקים ולא זכר משפט ורחמים ושלום ואהבת הרעים ושאר המדות המשובחות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וצותה התורה עליהם:

השאלה השנית במה שאמר בכלל הרעות שסיפר ממעשיהם ורצוח וגנוב ונאוף פרצו וחזר לומר ודמים בדמים נגעו ואם אמר דמים בדמים על שפיכות דמים שהיה נכלל ביניהם הרי זה כבר נכלל באמרו ורצח ואם אמר דמים בדמים כמו שתרגמו יונתן וחובין על חובין מוסיפין הנה באמת מלת דמים לא תורה על העונות בכלל:

השאלה השלישית באמרו ואומלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו, כי אם היה פירושו כדברי הרב רבי דוד קמחי שיכרת מן הארץ כל היושב בה עד חית השדה ועוף השמים הוא דבר זר מאד שהעופות יחדלו מלעופף על הארץ מפני בני אדם הגולים ממנה וכ"ש שדגי הים ימותו ומ"ש בפ"ק דקדושין (יג, א) שקשים לעולם יותר מדור המבול דאלו בדור המבול לא נגזרה גזרה על הדגים שנאמר (בראשית ז, כב) מכל אשר בחרבה מתו דרך דרש הוא גם שאם היה פירושו כן היה לו לומר עד חית השדה ולא בחית עם בי"ת:

השאלה הרביעית באומרו ודמיתי אמך כ"א היה שהאם נאמרה על כנסת ישראל הלא הוא עם הכנסיא היה מדבר באומרו וכשלת היום ואיך יאמר כנגד האומה ודמיתי אמך על האומה עצמה:

השאלה החמישית באומרו חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו, כ"א אמר יאכלו ואל עונם ישאו בלשון רבים איך אמר נפשו בלשון יחיד והנה המתרגם עשה ממנו רבים

שאמר לאוספא חובין על חובי נפשיהון ואין כן בכתוב, והרד"ק פירש ישאו הכהנים כל אחד נפשו וגם לפירושו כל אחד חסר מן הספר:

השאלה השישית באומרו כי כפרה סוררה סרר ישראל עתה ירעם ה' ככבש במרחב, כי הנה ירעם ה' ככבש במרחב הוא ייעוד טוב ושכר גדול ואיך יאמר שיתנהו ה' לישראל לפי שסרר כפרה סוררה והיה אם כן חוטא נשכר, ורש"י פירש שירעם מרעית מצומצמת ככבש הרועה במרחב ולא כצאן פטום שאובסין אותו בשעורים וכרשינין ואינו נכון, והרב רבי דוד קמחי פירש לולא שסרר היה רועה אותם ככבש במרחב ואין לולי משמושי כי: והנני מפרש הכתוב באופן יותרו השאלות כלם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להוכיח את בני ישראל רוצה לומר מלכות אפרים על העונות והפשעים שהיו עושים במה שבין אדם לחברו ובמה שבין אדם למקום בעניני ע"ז ולהוכיח גם כן כהניהם ונביאי השקר אשר להם ויעד על העונש אשר ישיגם על זה כמו שיתבאר בפירוש הכתוב:

שמעו דבר ה' בני ישראל וגומר. כאשר באה לנביא נבואת השם להוכיח את ישראל על רוע מעשיהם כתב הנביא אותה נבואה כמו שנאמרה לו וכמו שהיה ראוי שיאמר אותה המוכיח וזה שאמר שמעו דבר ה' בני ישראל שהוא שם כולל לשתי המלכיות, ואמר כי ריב לה' עם יושבי הארץ להגיד שאחרי שאין בדור מוכיח היה מחוייב שהאל יתברך יוכיחם גם שיש לו דין עמהם שנתן להם את ארצו לשבת בה בתנאי שיתהלכו למישרים צדק ילין בה ואז יהיו עיני השם בה מראשית השנה ועד אחרית השנה, וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגומר היה מהראוי שתאבל הארץ ואומלל כל יושב בה כי הנה המשכיר את ביתו לאחר על מנת כך כשיבטל התנאי ולא יפרע מן הדין הוא שיוציאהו מביתו ומארצו וע"ז אמר כי ריב ליי עם יושבי הארץ. וביאר מרשעתם ראשונה במצות שהיו חובת הארץ כתרומות והמעשרות והשמטות והיובלות ודומיהם שהם דברים תלויים בארץ, ולפי שהמצות האלה יש להם שלשה תכליות, הא' הוא הפנות האמתיות אשר יורו עליהם אותם המצות כאמרם השמיטה שתורה על חדוש העולם והיובל שיורה על ימות העולם או לדעת על מתן תורה וכן שאר המצות. והתכלית הב' הוא כדי שתהיה תבואת הארץ חסד ורחמים להענקת העניים הגר והיתום והאלמנה וכמש"כ הרב המורה בטעמי אותם המצות שלכך נצטוו. והתכלית הג' הוא להיותן מצות משפט אלקי הארץ וא"א שיתמידו בה אם לא ישמרום, לכן על ג' אלה אמר כי אין אמת שהוא התכלית הראשון ואין חסד שהוא השני ואין דעת אלקים שהוא הג', ועל שלשתם אמר בארץ לפי שהיו אלה כולן חובת הארץ תלויות בארץ ישראל ומיוחדות בה.

פסוק ב

ואחרי שזכר איך הארץ אבלה על מצותיה זכר שאר העבירות המיוחדות לאנשים באמרו אלה וכחש שהיו נשבעים לשקר ורצוח וגנוב ונאוף וזכר שהיו ג"כ שטופים בזמה עד שפרצו כל גדר רוצה לומר מאשת איש והעריות ושאר השכיבות האסורות וכמ"ש המתרגם ומולידין בנין מנשי חבריהון, ונמשך לזה שהבן לא יכיר את אביו האמתי אשר זנה עם אמו ופעמים יבא הבן להרוג את אביו והוא לא ידע וע"ז אמר ודמים בדמים נגעו רוצה לומר שהיה האדם מכה לאביו או לבנו או לאחיו אשר מדמו כפי האמת והוא אינו יודע כי דמו וקרובו הוא, הנה א"כ אין יתור בכתוב הזה כי רצוח הוא עון שפיכות דמים בכלל ואומרו ודמים בדמים נגעו הוא ביאור הנמשך מפריצת הניאוף אשר ביניהם.

פסוק ג

ואחרי שזכר שני מיני העונות האלה אם אותם התלויים בארץ ואם אותם שתלויין באנשים אלו באלו נתן העונש על שניהם באומרו על כן תאבל הארץ שהוא כנגד המין הראשון מהרעות התלויות בה:

ואומלל כל יושב בה הוא כנגד המין השני מהעבירות שבין אדם לחבירו. ואפשר לפרש כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלקים בארץ שבעבור שהיה שלמות האדם נתלה במה שבין אדם לחבירו ובמה שבין אדם למקום לכן אמר שיושבי הארץ והיא ארץ ישראל הידועה לא היה בין אדם לחבירו לא אמת ולא חסד כלומר שלא היו מדברים אמת זה ולזה ולא היה ביניהם גמילות חסדים כלל וכן במה שבין אדם למקום לא היה דעת אלקים בארץ כי לא שתו אלקים לנגדם בשום דבר. ועל שלשתם אמר עוד אלה וכחש וגומר כי כנגד מ"ש ואין דעת אלקים בארץ הסמוך לו אמר אלה וכחש כלומר שנכנסו באלות התורה שאמר (דברים כז, טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגומר והם עושים אותם וכחשו ביי ויאמרו לא הוא, וכנגד מ"ש אין חסד אמר ורצוח וגנוב כי הגמילות חסדים שהיה ביניהם היה לרצוח איש את חברו כדי לגנוב ממונו, וכנגד מ"ש אין אמת אמר ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו כלומר שלא היה אדם יודע באמת מי אביו או מי בנו או אחיו או קרובו לפי שהיו פרוצים בניאוף ואף בעריות איש אל כל שאר בשרו היו נואפים וזהו ודמים בדמים נגעו כי הנגיעה היא רמז אל הניאוף בקירוב בשר ודמים בדמים הם הקרובים. וכפי זה הפי' זכר הנביא כאן שלשת פשעיה' הגדולים ע"ז ושפיכות דמים וגלוי עריות.

ואולי שרמז הנביא בזה לכל עשרת הדברות כי כנגד אנכי ה' אלקיך ולא יהיה לך אלהים אחרים שיי אלקים אמת אין עוד מלבדו אמר אין אמת, וכנגד כבד את אביך

ואת אמך שיגמול חסד להוריו אשר ילדוהו אמר אין חסד, וכנגד זכור את יום השבת שהוא לפרסם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ אמר ואין דעת אלקים בארץ כלומר שלא היו מודים שהש"י ברא את הארץ, וכנגד לא תשא אמר אלה וכנגד לא תענה ברעך עד שקר אמר וכחש, והנה סמך אותו לאלה לפי שהעד שקר ישמע קול אלה כשהדיינים מאיימים אותו ועכ"ז יכחיש ולא יאמר האמת, וכנגד לא תרצח אמר ורצוח, וכנגד לא תגנוב אמר וגנוב וסמך אותו לרצוח לפי שכן דרך הגנב שרגליו לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם, וכנגד לא תנאוף אמר ונאוף, ובמקום שהיו להם אלו העבירות החמורות לא חשש לזכור שהיו עוברים בלא תחמוד כי גם בהיותם גונבים ומנאפים מחוייב הוא שיהיו חומדים כל אשר לרעיהם. ואמר שבעבור כל העבירות האלה תאבל הארץ בחרבנם ואומלל ויכרת כל יושב בה ממלכות בית ישראל, ואמנם אומרו בחית השדה ובעוף השמים אחשוב אני בפי' א' מב' דרכים. הא' שהבי"ת היא בי"ת הכלי יאמר שיהיו אומללים ונכרתים כל יושבי הארץ באמצעות חית השדה אשר תבא עליהם להכריתם והוא רמז אל האויבים כי כן אמר עליהם זה הנביא למעלה ואכלתם חית השדה ועל נבוכדנצר נאמר עלה אריה מסבכו ואריה חית השדה הוא, וכן אמרו ובעוף השמים הוא מ"ש משה בקללותיו (דברים כח, מט) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר, והנביא יחזקאל (יחזקאל יז, ג) המשילו בנשר הגדול, ולרמוז לסנחריב ולנבוכדנצר אמר הנביא כאן חית השדה ועוף השמים בל' יחיד וכן אומרו וגם דגי הים יאספו רצה בו על חיילות הרומיים שהחריבו בית שני כי מפני שהיו לאומים ועמים שונים שנאספו מפה ומפה לבוא עליהם אמר וגם דגי הים יאספו, וכבר נוכל לפרש דגי הים יאספו על ישראל ע"ד מ"ש חבקוק (חבקוק א, יד) ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כולו בחכה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו, ויהיה ענין הכתוב שניבא הנביא שבעת החרבן ימותו אוכלוסין רבים מישראל שהאויבים ישפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר, וע"ז אמר ואומלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים כלומר שיכרת ויהרג בה ע"י אותה חיה ועוף השמים ומהם לא ימותו אבל ילכו בגלות, ועליהם אמר וגם דגי הים יאספו כאלו אמר וגם יושבי הארץ אשר זכר כדגי הים יאספו ע"י האויב להוליכם בגולה זהו הדרך הא':

והדרך השני הוא, שהנה האומה הנבחרת מפני התורה האלקית אשר תשמור תזכה לחיי העולם הבא רוצה לומר שלא תמות נשמתם עם גופם כסוס כפרד ושאר הב"ח וכשאר האומות הדומות לחמור אבל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין צ, א), אמנם בהתרחקם מעל השם בעזבם את תורתו ימותו ולא בחכמה ונשמתם תהיה יורדת למטה

כנפש הבהמה, וע"ז עצמו אמר הנביא כאן ואומלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים כי זה על ענין הנפש אמרו ולכן זכר בו לשון אמילה שהוא לשון כרת הדבק בנפש, ויהיה שיעור הכתוב ואומלל ויכרת כל יושב בה עם חית השדה ועם עוף השמים וגם דגי הים שעם הבעלי חיים הבלתי מדברים ההם ובמותם יאספו וימותו כל יושבי הארץ, ולפי זה לא אמר יאספו על דגי הים כי אם על יושבי הארץ שזכר והענין לרמוז על כליון נפשם בעבור עונותיהם. ובדברי רז"ל (שבת קמה, ב) רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר (ירמיה ט, ט) על ההרים אשא בכי ונהי וגומר מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה נ"ב הוו רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כט, כב). הנה הותרו כפי מה שפירשתי שלש שאלות ראשונות.

פסוק ד

אך איש אל ירב וגומר. בעבור שאמר למעלה כי ריב לה' עם יושבי הארץ ביאר ואמר שראוי היה לו ית' לריב ולהוכיח את יושבי הארץ כיון שאין איש שם על לב ואדם אין להוכיח את חברו, ומפני העדר המוכיחים אשר בארץ היה ראוי שהאל ית' יריב ריבם ויוכיחם והוא אומרו אך איש אל ירב ואל יוכח איש, ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כט, יד), אך לשקר שמרתי (שמואל א' כה, כא), אך טוב לישראל (תהלים עג, א), כאלו יאמר באמת איש אל ירב ואל יוכח ואין זה לשון צווי כי אם לשון הודעה שאין איש שיריב ויוכיח לחבירו אם מפני שכולם היו רעים ופושעים ואם לפי שהיו הורגים את המוכיחים אותם, ואם תרצה לפרש מלת אך למעט גם הוא יתישב בכתוביהם וכבר נאמר בעמוס שהתרו בו שלא ינבא ולא יוכיח כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל (עמוס ז, יג) ובית אל לא תנבא. והרד"ק פי' אך איש אל ירב ואל יוכח איש לא מענין הודעה כי אם מל' צווי כאלו אמר אל יתעסק אדם להוכיח את חברו ולריב עמו על רשעו כי לא יועילנו כ"ש שכולם עושי רשעה ולא ימצא בהם מי שראוי להוכיח והוא אומרו ועמך כמריבי כהן ר"ל כי במקום שהיה ראוי לכהן להוכיח את העם כמ"ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. ואמר ובאת אל הכהן וגו' הנה בזמן ההוא היה בהפך כי העם מריבים ומוכיחים את הכהן לפי שהוא היה רשע כמו הם, ואולי שכאשר הוא היה אומר להם טול קיסם מבין שיניך היו משיבים לו טול קורה מבין עיניך והוא אומרו ועמך כמריבי כהן.

ואפשר לפרש שלא אמר זה על תוכחתם כ"א על רשעתם שהיו כקרח וכעדתו שרבו וערערו על אהרן קדוש ה' ובלעה אותם הארץ ומהם נשרפו לפני ה', כן באותה מדרגה מהרשע והפשע היו האנשים האלה והוא אומרו ועמך כמריבי כהן כאותם האנשים

הפושעים קרח ועדתו שהיו מריבים עם הכ"ג שבישראל אהרן בחיר ה', ויונתן תרגם הכהן הנזכר כאן על המלכים ע"ד ובני דוד כהנים (ש"ב ח, יח) אמר ועמך נצין עם מלכיהון, ומה שפי' ראשונה הוא היותר נכון.

פסוק ה

ובעבור שאמר שהיו מוכיחים את הכהן זכר הדברים שהיו אומרים אנשי הדור אליו והם וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כלומר אתה הכהן תכשל ותפשע בחטאתיך בחצי היום נגד השמש בפרסום, וזהו וכשלת היום ואף הנביא אשר עמך שהוא רמז לנביאי השקר שאינם נביאים בהחלט אבל הם נביאים אליהם שהיו מנבאים על פי רצונם הנה הנביא הכוזב ההוא אשר עמהם היה גם כן כושל וחוטא אבל בסתר בלילה והוא אומרו וכשל גם נביא עמך לילה שיכשל בלילה, והאשים אם כן הכהן והנביא ועל זה היו דברי העם המוכיח ודמיתי אמך כלומר הנה אני העם המוכיח אותך הכהן והנביא הייתי אני בערכך כמו האם שמוכחת את בניה הפריצים להשיבם בדרך טובה, ויהיה ודמיתי מלשון דמיון כאלו כפר רשעת הכהן והנביא האלה והיה העם במדרגת האם החסידה המוכחת אותם זהו פירוש הכתוב הזה לדעתי והותרה בו השאלה הד':

אמנם רש"י פירש ודמיתי אמך מלשון דממה כמו נדמה עמי כאדם היושב ותוהה ואין מענה בפיו, והראב"ע פירש ודמיתי והכרתי, והטעם וכשלת ביום שהוא אור כאלו היית בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך ולכן אכרית אמך שלא תלד עוד בן אחר שיהיה במקומך כהן ואתה תכשל במהרה גם ימותו בניך במהרה, ויהיה לדעתו כל הפסוק מזכיר העונש באמרו וכשלת היום רוצה לומר שבקרוב תבוא מפלתו ואם באמרו ודמיתי אמך שיכרית הכנסיא שלהם כי יתפזרו בגלות וכן תרגם יונתן.

פסוק ו

ועל זה עצמו אמר עוד נדמו עמי מבלי הדעת רוצה לומר נכרתו עמי ונאבדו בחסרון דעת הכהן כי לכהן נתנה התורה ללמדה שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב, ז), ולכן אמר כנגד הכהן כי אתה הדעת מאסת לעצמך להורותו לעם לפיכך אני אמאסך מכהן לי כי כיון שאינך עושה משפט הכהן להורות התורה אל העם אמאסך שלא תהיה עוד כהן בביתי, ואמנם אמרו עוד ותשכח תורת אלקיך אינו לדעתי כפל ענין במלות שונות אבל ענינו שהאדם חסר הידיעה הוא בשני פנים אם שלא למד אותה כלל ואם שלמד אבל שכחה אחר כן, ולכן כנגד הכהן שלא למד כלל אמר השם נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת כלומר נכרת עמי בסבת העדר דעת הכהן שמאס את הדעת ולא למד תורה, וכנגד שאר הכהנים שלמדו ושכחו תלמודם אמר

ותשכח תורת אלקיך אשכח בניך גם אני כלומר כיון שלמדת תורת אלהיך אשר נתנה לך בייחוד שנאמר ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי (דברים לא, ט), ושכחת אותה אשכח בניך גם אני שהבנים אשר כבר נתתי לך לא אשים השגחתי עליהם לשמרם כי כמו שאתה שכחת תורת אלקיך כן גם אני אשכח בניך, וכבר ידעת שגם בזה דברה תורה כלשון בני אדם כי אין שכחה לפי כסא כבודו.

וכפי דרכי שפירשתי ודמיתי אמך מלשון דמיון יפורש גם כן נדמו עמי מאותו לשון עצמו ויהיה ענין הכתוב שכבר התבאר בחכמה שמה שיגבר בו הדמיון ימעט בו המשפט השכלי כי בחסרון השכל יגבר הכח המדמה, ואמר אם היה שנדמו עמי ונשתקעו בדמיונות הקסמים והעבודה זרה כמו שיזכור מבלי הדעת וההשכל האמתי הנה הסבה בזה היתה לפי שאתה הכהן הנזכר הדעת מאסת שנתרחקת מדרכי השכל והידיעה האלקית ונשתקע' בדמיונות הקוסמים גם כן ולכן יהיה ענשך שאמאסך מכהן לי כי יותר ראוי לך להיות קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף מכלל הנמשכים אחרי פעולות הדמיון מהיותך כהן לאל עליון וזהו אומרו מכהן לי, והתבונן אומרו ואמאסאך שכתוב אל"ף יתירה בין הסמ"ך ובין הכ"ף וכתב הרב רבי דוד קמחי שלא ידענו ענינה למה נכתבה שם אותה האל"ף, ונראה לי שנכתבה שם אותה האל"ף לרמוז שהן שתי תבות כאלו יאמר ואמאס אך מכהן לי כי בעבור שאמר ואמאס ביאר שלא יהיה המיאוס ההוא מביא לידי כליון כי כבר הבטיחנו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם (ויקרא כו, מד) אך יהיה המיאוס מהיות כהן לשם בביתו כי ילכו גם הכהנים בגלות ובזה יהיה כהניה נאנחים ומאוסים מכהן לו יתברך.

פסוק ז

וזכר הנביא שהיה מרשעת הכהנים כל כך שעם היות שרבו כמו רבו כולם היו רעים וחטאים לה' מאד ובכל רבוים לא ימצא אפילו אחד יאמר לה' אני, והוא אומרו כרובם כן חטאו לי רוצה לומר כמו שהיו רבים כך חטאו לי כולם ולכן כבודם שהיה להם במקדש ה' בקלון אמיר אם בישראל שיקלו בכבודם ואם בגלות שילכו. ויש מפרש כרובם כן חטאו לי כמו שהרביתים בעושר ונכסים כן חטאו לי על דרך וישמן ישורון ויבעט (דברים לב, טו) וכן תרגם יונתן, וכן אמרו באלה הדברים רבה (ב, יט) אמר רבי תנחומא כל שהרביתי להם ארצות כן חטאו לי שנאמר כל מזבחותם כגלים על תלמי שדי דבר אחר כל שהרביתי להם עושר חטאו לי שנאמר כספם וזהבם עשו להם עצבים. הנה פירשו הכתוב הזה על הכהנים בלבד אבל פשט הכתוב הוא כמו שפירשתי, (ח) ולכן אמר אחריו חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו שהוא מגיד גנותם של הכהנים

שהיו אוכלים החטאות של ישראל ולא היו מורים להם הדרך הטובה והישרה. ואמנם אומרו ואל עונם ישאו נפשו כתב רש"י ואל עונם של ישראל ישא הכהן את נפשו בהיותו מצפה שיבא ממון וקרבנות לכפרה, והרב רבי אברהם בן עזרא פירש ונפש עמי ישא עונם, והרב רבי דוד קמחי פירש אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו ואומרים מתי יחטאו ויביא קרבן חטאת ואשם ונאכלם. ויותר נכון נראה לי לפרש שנפשו חוזר אל העם הנזכר יספר רשעת הכהנים שיאכלו חטאות העם ובעבור זה כשהיו מדברים עמהם היו אומרים להם שכל דבר יחשב להם לעון כדי שירבו בקרבנותיהם להיות להם למאכל והוא אומרו ואל עונם ישא נפשו של עמי שיחסו להם העונות אשר בהם בכהנים עצמם כדי שיביאו קרבנות, והותרה בזה השאלה החמישית.

והנה רש"י כתב שלא יתכן שיאמר הכתוב זה על כהני ה' כי אם על נביאי השקר שהיו נעשים להם כהני במות בקרב השבטים ואוכלים מה שהכהנים ראוים לאכול, אבל זה אינו רחוק אצלי שיאמר על הכהנים מזרע אהרן שהיו בתוך השבטים והיו ברעתם כיוצא בהם כי כבר אמר ירמיה (ירמיה ב, ח) עליהם הכהנים לא אמרו איה ה' לפי שכולם היו רעים וחטאים לה' מאד, גם שהכתוב אמר למעלה מזה וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה ועם הכהן מדבר והוא המורה שהיה הכהן זולת הנביא, (ט) ולכן נאמר כאן והיה כעם ככהן רוצה לומר אל יחשבו העם הזה שלהיותם הם מוכיחים את הכהן יפטרו מעונש כי גם הם פשעו בי ולכן כעם ככהן כולם יקבלו ענשם, ופקדתי עליו דרכיו רוצה לומר על הכהן ומעלליו אשיב לו רוצה לומר על העם. (י-יא) והפקידה היא כיון ששמו תכליתם לאכול חטאת עמי לכן יאכלו ולא ישבעו, ולפי שאחרי מאכלם היו מרבים בזנות לכן הזנו ולא יפרוצו כי לא תהיה אכילתם לברכה וזנותם לא יהיה פורץ לרוב כי ימותו מן הבטן או בהיותם קטנים כמו שאמר אשכח בניך גם אני, ויפרוצו הוא מלשון ויפרץ האיש (בראשית ל, מג) שכל דבר יוצא מן הגבול יאמר בו לשון פרץ ולכן נאמר למעלה ונאוף פרצו שפרצו גדר הניאוף להרבותו שלא בדרך הראוי, ואמר כאן הזנו ולא יפרוצו שזנו בעצמם גם הזנו את אחרים ועל כל זה לא יפרוצו ולא ירבו, ונתן הסבה בזה באומרו כי את ה' עזבו לשמור זנות יין ותירוש יקח לב רוצה לומר הנה תשיגם הקללה הזאת לפי שאת ה' עזבו ודרך תורתו השליכו אחרי גום וכל זה כדי לשמור זנות יין ותירוש שהוא רוצה לומר זנות הנשים ושכרות היין הישן והתירוש שהוא החדש, וכל אחד מהם רוצה לומר זנות ושכרות יקח לב, ויהיה אם כן מלת לשמור סמוכה עם מה שאחריה זנות יין ותירוש וגומר וכן פירשו הגאון רב סעדיה, וכבר כתב הראב"ע שאין להפלא מאשר אמר יקח לב על הזנות והיין והתירוש שהם רבים כי כן כתוב שמש

ירח עמד זבולה (חבקוק ג, יא), ועניין יקח לב שהזנות או השכרות יקח לב הכהן ויטריד שכלו כאלו ישאר בלא לב להבין ולהורות את העם, ורש"י פירש יקח לבם מאחרי, וכל זה שאמר ואכלו ולא ישבעו זנות ויין ותירוש כפי סגנון הפרשה על הכהנים שזכר ידבר:

פסוק יב

עמי בעצו ישאל וגו'. כפי דרך הראב"ע עמי בעצו ישאל הוא סמוך ומקושר עם מה שלמעלה שבהיות הכהן שכור או טרוד בזנותו ישאר בלא לב להורות וללמד את העם כמו שזכרתי עד שמפני זה ישוב העם לשאול בעצו שהוא הפסל יען שלא מצא מענה בפי הכהן, ואינו נכון בעיני, אבל ענינו שאחרי שסיפר בגנות הכהן סיפר בגנות העם שהיה להוט הע"ז בעצו ישאל והוא הפסל שעשה מן העץ ומקלו יגיד לו העתידות כי המקל היה כלי אצלם לענין הגורלות והוא אומרו כי רוח זנונים התעה רוצה לומר רוח נביאי השקר התעה אותם ולכן הם כולם זנו מתחת אלקיהם בעבודת הפסילים.

פסוק יג

ובמקום שהיה להם ללכת לבית המקדש להקריב קרבנותיהם היו הולכים על ראשי ההרים ומזבחים שם ואל הגבעות יקטרו וגם תחת העצים בעלי ענפים ופירות או שהיה צל רב תחתיהם היו זובחים כמ"ש תחת אלון ולבנה ואלה שהם שמות העצים, האמנם האלון ולבנה יוחדו לזה מפני פרים אבל האלה לא יוחדה לזה מפני הפרי כי אין לה פרי אלא בעבור כי טוב צלה, וכבר כתבו המפרשים שהאלון הוא הנושא הפרי שקורין גלאנ"ץ ובלשון ספרד בלו"ט, ולבנה הוא העץ שפריו לבן, ואלה אין לה פרי, והנה לא זכר שאר העצים הטובים גפן ותאנה ורמון ולוז וערמון להגיד שהם בחרו להם עצים אשר אין בהם תועלת ולא פירות מתוקות בעבודתם. והרד"ק פי' בשם אביו עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו שהם היו כמו העוור שיורהו מקלו הדרך אשר ילך בה ושהיה זה משל לנביאי השקר שהיו מתנהגים על פיהם עם היות שרוח אין בקרבם ולא דעת ולא תבונה כ"א כעץ יבש, ויותר נכון לפרש ע"פ דרכו עצו מגזרת עצה כמ"ש הרב המורה איש היה בארץ עוץ (איוב א, א) כאילו אמר עמי ביועצו ישאל יגיד בגנותם שלא היו שומרי התורה ושואלים מפי הסנהדרין כי אם מהיועץ בליעל אשר להם, וגם לא היו שואלים מהמחמיר מהם כי אם מהמקל והוא אומרו ומקלו יגיד לו כלומר והמקל אשר לו יגיד לו, וכן אמרו בפ' מקום שנהגו (פסחים נב, ב) קרי עליה רב יוסף עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כל המקל לו יגיד לו, אבל כ"ז דרך צחות הוא כי ענין מקלו יגיד לו הוא דרך קסם ולשון ספרי קוסם קסמים איזהו קוסם זהו האוחז במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך, וכ"כ הרב המיימוני בספר מנין המצות אשר לו בלאו מ"ה בביאור מיני הקסם וז"ל יש מהם מי שמכה במקל

על הארץ הכאות תכופות וצועק צעקות זרות ויפנה מחשבתו ויביט ארצה זמן ארוך עד שיקרו לו דמיון ענייני ההכפאה ואז יגיד מה שיהיה וכבר ראיתי זה פעם אחת במערב ע"כ: וכ"כ בספר המדע בפ"א מהל' ע"ז וחקי הגוים וז"ל ויש מי שיאחז מקלו בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר הוא שהנביא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו ע"כ: ורבי משה מקוצי כתב בספר מצות אשר לו בלאו נ"ב שלא לקסום וז"ל יש כשיוצאים לדרך בודקין קודם צאתם ולוקחים קסמים מעץ ומקלפים אותו מצד א' ומצד השני מניח הקליפה ולוקח הקוסם את העץ וזורקו מידו אם כשנפל נמצאת הקליפה למעלה זהו איש, ואח"כ זורק קיסם אחר אם מחשוף הלבן למעלה זו היא אשה, וזהו סימן טוב והולך לדרכו או עושה המעשה שהוא חפץ לעשות, ואם מחשוף הלבן תראה תחילה ואחר הקליפה הרי אשה ואחר איש ונמנע מאותו מעשה, ואם הקליפה למעלה בשניהם הרי איש אחר איש ועדיין עושין כן בארץ שקייאווניא"ה ועל שם הקסמים נקרא קוסם קסמים הוא שאמר הנביא עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו ע"כ: הנך רואה ששני הרבנים האלה נמנו וגמרו שעל מיני הקסמים אמר הנביא עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו, ואולי אמר עמי בעצו ישאל על הקסם האשקייאווני"א שזכר בעל סמ"ג ומקלו יגיד לו על מה שכתב ר' המימוני.

ואחרי שהאשימם בהיותם קוסמי קסמים האשימם עוד בשאר מיני הע"ז באמרו על ראשי ההרים יזבחו וגומר, ואמנם אמרו על כן תזנינה בנותיכם פי' בו רש"י על כן שאתם מתחברים לע"ז כמשפטי הגוים והגוים מתחברים ומתחתנים בכם ובנותיכם הנולדות לכם מבנות הגוים נוהגות כמנהג אמן ומזנות כן ת"י, והראב"ע פי' בעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים על ראשי ההרים ועל הגבעות תשארנה בנותיכם וכלותיכם בבתים על כן תזנינה.

פסוק יד

ופירשו בלא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה אם רש"י ע"ד חז"ל במסכת סוטה (מז, א) שאמרו משרבו המנאפים פסקו מי סוטה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם וגו' וכתיב ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו ע"כ: ופי' יפרדו כתרגום יונתן מסתייעין לשון סיעה כלומר מתחברים אתן לשתות יין ומנחם חברו אבל עכשו פרודות שהם חביות יין ועם לא יבין ילבט אחר שאינכם נותנים לב להבין לפיכך תתלבטו לבין האומות ללקות בפורענות, והראב"ע פי' אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם על ראשי ההרים להקטיר הם אוכלים שותים עם הזונות וזונים כולם ומלת יפרדו אנשים ידועים עם זונה אחת ומלת ילבט בל'

ישמעאל משתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתים ילבט, וכ"פ הרד"ק לא אפקוד אין לחשב להן הזנות לעון כי הן לומדות מבעלי הבית שעם הזונות יפרדו ר"ל שיפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות, וכתב שאביו פי' מענין פרד שהיו שטופים בזנות כמו הפרד שאין בבהמות שטוף בזנות כמוהו או שהיו זונים ולא מולידים כמעשה הפרד כענין ער ואונן אלה הם דרכי המפ' בפי' הכתובים האלה:

אבל לי נראה שכל הזנות הנאמר בפרשה הזאת הוא זנות הע"ז כמו שנאמר ויזנו מתחת אלקיהם, ולפי שהנביא היה מוכיח את העם הכולל אנשים ונשים לכן אמר כנגדם אחרי שאתם זונים תחת אלקיכם על ראשי ההרים ועל הגבעות על כן תלמדנה בנותיכם וכלותיכם ותזנינה גם הן בזנות הע"ז כי מעשה אבות יעשו בנים ולא זכר הבנים הזכרים לפי שהם היו בכלל הנוכחים, ולפי שהכשוף והקסם ודרכי הע"ז הוא יותר נמצא בנשים עד שמפני זה אמרה תורה מכשפה לא תחיה (שמות כב, יח) ולא אמרה מכשף לפי שדעתן של נשים קלה ותתפתנה לדמיונות האלה יותר מהאנשים לכן אמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה שהן נשים ונערות קלות הדעת ולא אתמה מזה כיון שהם רוצה לומר האנשים עם הזונות יפרדו וקרא זונות נשותיהם שהיו מזנות בע"ז כמו שזכר שהמה איש ואשתו היו נפרדים אחר אחת בתוך לעבוד זנות ע"ז, ואותן הנשים שהיו קדשות דבוקות באלהיהן אשר היו עובדות בעליהן היו מזבחות עמהן ולכן הבנות בנותם והכלות תלמדנה ממעשיהם ויעשו גם המה, ועל אותן הנערות קלות הדעת אמר ועם לא יבין ילבט רוצה לומר מי שהוא בלתי מבין ובלתי חכם כנערות האלה שזכר מהרה ילבט רוצה לומר יכשל לעשות כפי מה שיראה לאביו ולאמו שהם עושין, וכבר זכר ירמיהו הנביא רשעת הנשים הזונות אחר הע"ז ושבעליהן היו נמשכין ונפתין אחריהן.

פסוק טו

ואמנם אמרו אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה חשב הראב"ע שהיה בזה מגנה ומוכיח הנביא לבני יהודה גם כן באמרו אם ישראל חטאו מפני שירבעם פחד שתשוב המלוכה לבית דוד ולכן עשה שני עגלים בשתי קצות הארץ דן ובית אל, אל יאשם יהודה רוצה לומר למה פשע ונאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקום רחוק לע"ז, ושבהוכיחו את בני יהודה אמר להם ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און שהיו שם עולים בני יהודה לעבוד גם כן, ולפירוש הזה נמשך הרד"ק ואינו נכון בעיני כי לא מצינו שבני יהודה הלכו לעבוד את העגלים, גם כי הנביא בפרשה הזו ידבר עם ישראל לנכח אם זונה אתה ישראל ועם יהודה ידבר בנסתר אל יאשם יהודה, ולכן אומרו

אחריו ואל תבאו הגלגל ואל תעלו ואל תשבעו שהוא כולו לנכח יותר ראוי לפרשו על ישראל שבו הדבור לנכח מעל יהודה שהיה מדבר עמו בנסתר ומדברי רש"י יראה שכן הוא דעתו כי הוא כתוב אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה אשמים בכך ואיני מחייבם כמו שנאמר למעלה ואת בית יהודה ארחם, וכפי דרך רש"י שהוא האמתי בעיני נראה לי שענין הכתוב כן, שאולי יאמר אומר שאין על בית ישראל אשם בהיותם זונים אחרי הע"ז לפי שבני יהודה היו סבה בזה מפני שהיו נלחמים עם ישראל מעת שנחלקו המלכיות ולכן בני ישראל לא היו עולים לירושלם, הנה להשיב לזה אמר אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה כלומר אם לא היית אתה ישראל לעלות לירושלם מפחד בני יהודה היה לך לשבת בביתך ובארצך ולא תעבוד ע"ז, אבל אם זונה אתה ישראל לעבוד את הבעלים אל יאשם יהודה כי אין ליהודה אשם בזה כי לא הסיתך ולא הדיחך מעל אלקיך ולא היה ראוי שתבאו הגלגל ששם החלו השבטים לעשות במות לע"ז כמו שנאמר כל רעתם בגלגל (לקמן ט, טו), ואל תעלו בית און ובית אל שהיה שם א' מן העגלים ולגרעון קראו הכתוב בית און ולכן ת"י ולא תסקון לבית אל כי לפי שבית אל היה במקום גבוה כמו שנאמר עולים אל האלקים בית אל לכן אמר בו לשון עלייה ואל תעלו בית און. ורמז בזה הנביא עוד שבית אל שהיתה בנחלת בני יוסף כמו שנזכר בספר יהושע היה סמוכה לירדן וכן הגלגל וסמוך אליהם היתה ארץ בנימין ויהודה אשר שם ירושלם ונחלת שאר השבטים היו אחריהן באופן שההולך מארץ השבטים לגלגל ובית אל בהכרח היה עובר בארץ יהודה ובנימין שסמוך אליהם ירושלים, ובזה היתה תוכחת הנביא לבית ישראל אם זונה אתה ישראל אחרי הבעלים אין בזה אשם ליהודה לשתאמר שמפני פחד בני יהודה לא הלכת לירושלים שאף שלא היית הולך לשם מי הכריחך לזנות אחרי אלהים אחרים וכ"ש שאם היית מפחד מבני יהודה היה ראוי שלא תבאו הגלגל ולא תעלו בית און כי בהליכתם שמה היו עוברים בארץ יהודה ובנימין ויש שם לכם מהסכנה כאלו הייתם עולים לירושלם, ומזה תדע למה לא זכר דן שהיה שם עגל אחר וזכר בית און שהוא מפני שבהליכתם לדן לא היו עוברים בגבול יהודה ובנימין כמו שהיו עוברים בהליכתם לגלגל ובית און שהוא כח הטענה אשר עשה בתוכחתם.

ואמנם אמרו עוד ואל תשבעו חי ה' היא תוכחה אחרת לבית ישראל גם כן כלומר אחרי שאתם עובדים ע"ז ואינכם עולים לבית השם ולמקדשו כי אם לעבוד את העגלים למה זה אתם נשבעים בשם חי ה', כי הנה מה שצותה תורה ובשמו תשבע (דברים ו, יג) ואמר הנביא ונשבעת חי ה' אינו כי אם להולכים בדרכיו ולכן קדם אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע אבל ברשעים ואויבי השם אין זה כי אם דרך הכעסה ובזיון, ורש"י כתב

שכאשר היו נשבעים באמת היו נשבעים בשם הבעל וכשהיו נשבעים לשקר ישבעו חי ה' וכן אמר הנביא ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו ולפי שהיתה התוכחה בעצם לבית ישראל ולא לבית יהודה כמו שפירשתי, לכן המשיך תוכחתו (טז) ואמר כנגדם עוד ישראל כפרה סוררה סרר ישראל כלומר אין ראוי ליחס האשמה הזאת לבני יהודה כי אם לבני ישראל ברשעתם כי כמו הפרה הרעה שמעוותת עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלקיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר צום ועוותו עצמם ופרקו מעליהם עול המצות, וי"ת כתורה דאתפטם מבעט כלומר שסרר ישראל מתוך אכילה ושתייה ומרוב כל, ואמנם אומרו עתה ירעם ה' ככבש במרחב כבר הודעתיך שהרד"ק בשם אביו פירש לולא שסרר היה עתה ה' רועה אותם ככבש במרחב לרצונו, ולא ידעתי למה יחס הפירוש הזה לאביו כי מדברי הראב"ע הוא וזה לשונו עתה ירעם ה' היה השם רועה אותם ככבש במרחב והוא טועה עד כאן לשונו: ויותר נכון אצלי לפרש הכתוב הזה בדרך תמיהה יאמר כיון שכפרה סוררה סרר ישראל האם ירעם ה' עתה אחרי סרחונם ככבש במרחב כי מאחר שהם עשו עצמם פרה סוררה אשר לא משכה בעול איך יחשבו השם לכבוש הכבוש תחת יד בעליו שאין צורך להכותו וליסרו אבל ירעה במרחב לרצונו שהוא רמז אל היותם בארץ הנבחרת שבעים וטובי לב כרצונם, אין ראוי שיהיה כן אלא שלא ישבו בארץ ה' אבל ילכו מרעה אל רעה, ואולי רמז באמרו ירעם ה' ככבש במרחב שיפזרם בכל מרחב העולם ממזרח וממערב מצפון ומים בגלותם כשה לטבח יובל שמפטמים אותו לאוכלו ובכל אחד מהדרכים האלה הותרה השאלה השישית:

פסוק יז

ואמר עוד חבור עצבים אפרים הנח לו ופירושו אצלי אחר שאפרים חסר עצבים ודבק הוא בפסילים וקראם עצבים מלשון עצבון לפי שאין תועלת בהם כ"א עצבון ויגיעה רבה לא לעזר ולא להועיל ולכן הנח לו, והנה אפשר לפרשו בלשון מקור כאילו השם אומר העזיבה והסתר פנים ממנו ראוי לו, ורש"י פירש הנח צווי שהשם אומר לנביא הנח לו ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל, (יח) וכ"ז לפי שסר סבאם הזנה הזנו ושסר כמו זר נעשה משתיהם זר מעלי, והראב"ע פירש הנח לו עד שיסור יינם אולי יפקחו עיניהם ופירש סר סבאם באה עליהם רעה שסר ונעדר סבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחריה בעבור מתנות שהם אומרים הבו, ומגניה הם המלכים כמו כי לה' מגננו ולקדוש ישראל מלכנו (תהלים פט, כ) ומגניה שב אל בית און, והרד"ק פירש שסר הוא מלשון התרגום נאמר על הבאשה כי תרגום ויבאש וסרי שכ"כ היו שותים

ומשתכרים עד שבאש סבאם בפיהם והוא היין או השכר כמו סבאך מהול במים (ישעיה טו, כב) וי"ת סר כמו שר שלטוניהון אסגי:

והנכון בעיני שכל הנביאים היו מגנין את בני אפרים בשכרות ובע"ז כמ"ש ישעיהו (ה, יב) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגומר ואחריו הוי מושכי העון בחבלי השוא ואמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים, ולכן אמר כאן שאפרים הוא חבור עצבים ודבק בפסילים והוא גם כן נמשך לתענוג וירא מנוחה כי טוב וזהו הנח לו המנוחה והתענוג לו יוחס, וכאשר סר סבאם רוצה לומר כשסר מעליהם היין והשכרות מיד הזנה הזנו רוצה לומר שהם זונים ומזנים אחרים אחר הע"ז וכאלו הם כל היום אם שכורים ואם עובדי ע"ז כי כשיצא היין מהם יפנו מיד אליה, ולפי שמלכי ישראל היו סבה להתעות עם העם מאחרי השם ולכן אמר אהבו הבו קלון מגיניה ושיעור הכתוב מגיניה של האומה הזאת שהמשיל כפרה סוררה המה אהבו והבו ונתנו הקלון הזה בעם, ולא יהיה לפי זה הבו צווי אבל יהיה משמש בלשון עבר כאלו אמר מגיניה ומלכיה אהבו ונתנו הקלון הזה, ויהיה הבו מגזרת אלה הקרנות אשר זרו את יהודה (זכריה ב, ב) שזרו הוא פעל עבר כן הוא מלת הבו (יט) ואמרו חז"ל צרר רוח וגומר ענינו כאלו אמר אבל הפרה הסוררה הזאת רוח זרעה וסופתה תקצור בכל עבודותיה כי צרר רוח אותה בכנפיה כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה כן היתה הפרה הסוררה הזאת שצרר רוח אותה בכנפיה, ולכן יבושו האנשים הפושעים האלה מזבחותם לפי שלא עמדו להם בעת צרתם. והנה באו הדברים בפרשה הזאת פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים כי כן דרך הנביאים בנבואותיהם: והרד"ק פירש בשם אביו צרר רוח אותה שעדת אפרים צרר הרוח אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם, ותמהתי ממנו כי הנה הפי' הזה רש"י הביאו בפירושו וז"ל נדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין מניחו לשכון עד שמוליכו למרחוק כך יבואו עליהם גייסות ויוליכום בגולה ואז יבושו מזבחי תועבותם ע"כ, הנך רואה שבכלל דברי הרב דברי הרד"ק ואומר אני שלא לקח הנביא משל הפרה הסוררה מפני העגלים כי הפרה היא ישראל והעגלים אשר ילדה הם העגלים אשר בבית אל ובדן ועל אותם העגלים אמר חבור עצבים אפרים ולכן אמר צרר רוח אותה הפרה הסוררה בכנפיה ללכת בגלות ואז העגלים אשר ילדה יבושו מזבחותם כי גם המה ילכו בגולה כמאמר הכתוב גם אותו לאשור יובל (לקמן י, ו), ובתוספתא בפירוש רש"י מצאתי פירוש צרר רוח אותה וגומר שהוא לשון הכועס לאיים על איש המקניטו חייך הריני צוררה לך בכנפיך. כך המקרא הזה קנאתי קשורה וחמתי להנקם באחריתה ויבושו ממעשיהם, ותהיה כוונת הפסוק כפי זה שרוח השם וחרון אפו צרר את הפרה

הזאת בכנפיה רוצה לומר באחריתה: אמנם בב"ר (לח, ו) דרשו חבור עצבים אפרים הנח לו באופן אחר ר' אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים ע"ז ושלום ביניהם כביכול איני יכול לשלוט בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מהו אומר חלק לבם עתה יאשמו הא גדול השלום שנוא המחלוקת, והביאו שם ראיה מדור המבול שבעבור שהיו חלוקי הלבבות שטופים בגזל שנאמר גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהם פליטה דור הפלגה ע"י שאוהבים זה לזה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת נשתייר מהם פליטה:

פרק ה

פסוק א

שמעו זאת הכהנים וגומר הנה הכתוב הזה מעיד על אמתת מה שפירשתי שלא בא הנביא בנבואה הזאת להוכיח את בני יהודה ולהאשימם כי אם אל בית ישראל מלכות אפרים, ולפי שכללה תוכחתו ראשונה לכהנים אשר היו אתם וכמו שאמר ואמאסאך מכהן לי ולעם הארץ כלל השבטים שבאותו מלכות ישראל כמו שאמר עמי בעצו ישאל וגם כן למלכים שהם היו סבת הע"ז כמו שאמר אהבו הבו קלון מגניה, לכן על אותה התוכחה שנזכרה למעלה אמר הנביא עוד שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו שהם שלשת הכתות אשר זכר, ועל אותה התוכחה שנזכרה אמר שמעו זאת, והראב"ע פירש ובית המלך האזינו על הסנהדרין בעבור שאמר כי לכם המשפט ואינו נכון, אבל על המלך שופטיו ומשרתיו אמר ובית המלך האזינו כי לכם המשפט רוצה לומר לכם היה לעשות המשפט הזה, ורש"י פירש כי לכם המשפט על הייסורין ולדעתו לכהנים ולעם ולבית המלך על כולם אמר כי לכם המשפט, אך אומרו כי פח הייתם למצפה פירשו רש"י והראב"ע גם כן על המלכים שלא הניחו לעלות החוגגים אל בית השם, וזכר המצפה ותבור לפי שעל שני ההרים ההם הושיבו פרדסיאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש כמו שזכרו במדרש תנחומא. והרב רבי דוד קמחי פירשו כפי פשוטו שאמר כנגד בית המלך לכם היה ראוי לעשות משפט כי לצדק ימלוך מלך והיה הדבר בהפך שאתם הייתם פח ומכשול לעם שבראותם מעשיכם הרעים לומדים מכם והם נלכדים בחטאתיכם כחיות והעופות הנלכדות בפח, וברשת וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידים פורשים עליהם מצודותיהם.

פסוק ב

ואומרו ושחטה שטים העמיקו פירושו על דרך חז"ל כי בית המלך ומשרתיו העמיקו שטים כלומר לנטות מאחרי השם מלשון ואת כי שטית (במדבר ה, כ) שהיו מעמיקים עצות למנוע העם שלא יעלו לרגל והיו שוחטים והורגים כל איש אשר ימצא עולה לבית ה', וכמו שאמר בפ' חלק (סנהדרין ב, א) א"ר יוחנן הם העמיקו יותר משלי אני אמרתי כל שאינו עובר לרגל עובר בעשה והם אמרו כל העולה לרגל ידקר בחרב, וכפי דרכם שהוא היותר נכון ואמתי יהיה ושחטה מקור כדברי הראב"ע כי לכן באה השי"ן פתוחה כאלו אמר ולשחוט העולים שטים העמיקו שעמקו עלילותיהם לשפוך דמם והרב רבי דוד קמחי פירש השטים שהם עובדי העבודה זרה לפי שהם שוטים מדרכי האל ומעבודתו כאשה השוטה הם העמיקו סרה לשחוט ולזבוח לע"ז וכן הוא דעת המתרגם שאמר ודבחין לטעוון מסגן, ואמנם אמרו ואני מוסר לכולם תרגמו על הש"י ואנא מייתי יסורין על כולהון, וכפי פשוטו חוזר לנביא ויהיה ענין הכתוב גם לדעת חז"ל שזכרתי שבעבור שזכר רשעת בית המלך שהיתה סבת הע"ז בישראל אמר שאין בזה התנצלות לעם כי גם העם כולו היו בוחרים בע"ז וחפצם בה וזהו ואני מוסר לכולם למלך ולעם שכולם אשמים בפשע הזה, (ג) והוא שפירש מיד באומרו אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני כלומר אני ידעתי את העם כי ברע הוא כי זנה אפרים הזנה ישראל מעצמם ומרצונם וגם מבלי המלך הם מעצמם (ד) לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלקיהם רוצה לומר לא יתנו מקום במעשיהם ובעלילותיהם לשוב אל אלקים לפי שאינם אנוסים באותה ע"ז כי אם בחיריים וחפצים בה כי רוח זנונים בקרבם ואת השם לא ידעו.

פסוק ה

ועם היות שיש אנשים שהם רשעים ומראים עצמם צדיקים אמר שלא יהיו כן בני אפרים שהכרת ועזות פניהם ענתה בם שהם רעים וחטאים לה' מאד וזהו וענה גאון ישראל בפניו ויהיה וענה מלשון עדות כמו וענתה בם, ויונתן תרגמו מלשון הכנעה ונמשכו המפרשים אחריו, ופירש הרד"ק אני ידעתי אפרים על ירבעם בן נבט ואין דבר מזה מתישב אצלי כי הנביא על עם ישראל בכללם ידבר כמו שפירשתי ומסכים לזה אומרו במדרש כי עתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה בטל פרדסיאות שהושיב ירבעם שנאמר אשר לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו ואעפ"כ לא עלו לירושלם לפיכך נחתם גזר דין עליהם לגלות הה"ד כי עתה הזנית אפרים ואין לכם לתלות במלך כמו שכתוב בסדר עולם. ואמנם אומרו וישראל ואפרים יכשלו בעונם הוא ספור העונש והרעה שתבא עליהם שיכשלו בעונם ונפלו ואין מקום.

וכיון שזכר מפלת בית ישראל זכר מה שיקרה גם כן לבני יהודה אחריהם שגם בני יהודה וירושלם עם היות מקדש ה' בתוכם זנו תחת אלקיהם וזהו כשל גם יהודה עמם, (ו) והיו חושבים בני יהודה שבצאנם ובבקרם שהיו מוליכים לבית המקדש להקריב קרבנות היה מתכפר להם עון הע"ז אשר בידיהם ולא יהיה כן כי עם היות שבצאנם ובקרם ילכו לבקש דבר ה' בבית מקדשו הנה לא ימצאוהו ולא ימצא להם כי חלץ ונשמט מהם וסלק השגחתו מעליהם וכמו שנא' אלכה ואשובה אל מקומי, והיה זה לבני יהודה (ז) לפי שבה' בגדו אשר הצילם מיד סנחריב אחרי שהגלה את ישראל, ועם היות שאנשי אותו הדור של חזקיהו היו טובים וישרים בלבותם הנה הם בנים זרים ילדו ולכן עתה יאכלם חדש את חלקיהם. ורש"י פירש בנים זרים ילדו שנתחתנו בגוים ויאכלם חדש חדש אב והראב"ע פירש שהוא כמו כי קרוב יום אידם (דברים לב, לה) כלומר החדש הגזור למפלתם יאכל אותם ואת חלקיהם, ואמר בשם יפת כי חדש הוא חרב כמו והוא חגור חדשה, ולדעתי אין בזה ראיה כי ענין הכתוב והוא חגור חרב חדשה לא שיקרא החרב בשם חדשה, ולדעת יונתן ענינו שחדש בחדש תמיד יאכלם האויב, ולמה נניח הדרך הישרה ללכת בנתיבות עקלקלות הלא ידענו שכל צרות ישראל וחרבנם היו בחדש אב וביום ט' באב גזרת המרגלים בט' באב, חרבן בית ראשון בט' באב חרבן בית שני בט' באב חרבן ביתר בט' באב חרב טורנוספוס את ההיכל בט' באב חרבן כנסיות אלכסנדריא שהיתה יותר גדולה מביתר בט' באב וכמה משאר החרבנות והשמדות היו באותו היום, ומה אוסיף עוד לדבר והנה זה השמד האחרון אשר כלנו ואשר דמה לנו מגרוש גלות ירושלם אשר בספרד גזרו מלכיה ושריה לשלשה חדשים ויום האחרון אשר בו נחתם גזר דינם היה יום ט' באב שנת מזר"ה ישראל יקבצנו בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מכל ארצות ספרד, והוא מה שיוכיח ויאמת פירוש הקדמונים אשר פירשו עתה יאכלם חדש את חלקיהם שענינו באמת הוא שאותו חדש המעותד לצרות ישראל הוא יאכלם בחרבן בית ראשון ובחרבן בית שני וגם את חלקיהם שהם אנשי הגלות בארצות מגורותיהם כי גם שם לא הונח להם בחדש ההוא וכמו שנאמר על זה בחדשה ימצאונה: הנה התבארה הנבואה הזאת והותרו שאלותיה:

פסוק ח

הנבואה הרביעית תחלתה תקעו שופר בגבעה וגומר עד כענבים במדבר. ויש בה ד' פרשיות. האחד, תקעו שופר בגבעה. הב', כרפאי לישראל. הג', אוי להם כי נדדו ממני. הד', אל תשמח ישראל. וראיתי לשאול בה ו' השאלות:

השאלה הראשונה אם היתה כוונת הנביא בנבואה הזאת כפי מה שיראה מענין' לספר גנות מלכות ישראל ופשעם בעצם וראשונה ואחריהם בית יהודה, למה זה התחיל בשבט בנימין הקטן מאחיו והוא היה מתחבר ליהודה ושהיה גלותו באחרונה באומרו תקעו שופר בגבעה חצוצרה ברמה ששתיהן רוצה לומר גבעה ורמה הן בגבול בנימין וכמו שנאמר אחריך בנימין, ויקשה עוד אומרו בתוך בנימין הריעו בית און אם היה זה בית אל אשר לשבט אפרים כדברי המפרשים:

השאלה השנית באומרו ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה, כי מהו יום התוכחה הזה האם היה כדברי חז"ל גלות יהודה שאז ידעו השבטים שאין משוא פנים בדבר וכמו שאזכור יקשה אומרו בשבטי ישראל שהוא שם נאמר על גלות י' השבטים לא על גלות יהודה ובנימין ואם היה יום התוכחה כשהיו כל השבטים במדבר בדברי הברית אשר בפרשת בחקותי כמו שפירש הרד"ק יקשה אומרו ביום תוכחה כי הנה שתי פעמים נכרת הברית בשנה הראשונה במדבר סיני ובשנת הארבעים בכניסת מואב ולמה ירמוז לאחת מבלתי האחרת:

השאלה השלישית במה שעשה הנביא בחרבן ישראל שני משלים מתחלפים כי הוא אמר ראשונה ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה ובסמוך לזה חזר ואמר משל אחר מתחלף מאד באומרו כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה וידוע שההיזק אשר יעשה העש והרקב בבגד או בעץ אינו דומה להיזק השחל או הכפיר בעדר הצאן ומה ענין זה אצל זה:

השאלה הרביעית באומרו גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי, כי לא ידענו מה השבות הזה שהשיב השם שנזכר כאן כי הנה מלת קציר לך יראה שהוא חוזר לאפרים וישראל אשר זכר ואיך יצדק עליו בשובי שבות עמי, ופירוש המפרשים על הכתוב הזה אינם מתישבים על הלב בשום צד:

השאלה החמישית באומרו כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים, כי הנה הרפואה שהיא סליחת העון כשתהיה כבר זכר הנביא בה שלא יתגלה עוד העון ולא יעלה על לב וכמו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים לב, א) ואיך יסכים עם רפואת ישראל גלוי עונם ופרסומו:

השאלה השישית באומרו הם המליכו ולא ממני כי איך יאמר שלא היתה המלכת המלכים מהשם יתברך אחרי שהיא מצוה בתורה שום תשים עליך מלך (דברים יז, טו), וגם בהמלכת שאול שהיה המלך הראשון עם היות ששאלו ישראל מלך הנה לא המליכו הם את שאול כי הש"י המליכו ע"י שמואל נביאו, ואם אמרו על מלכי ישראל ואפרים

הנה ירבעם המלך הראשון על ידי אחיה השלוני הומלך במצות השם על ישראל: והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להוכיח את ישראל ואת יהודה על העבירות שהיו ביניהם מגלוי עריות ושפיכות דמים וע"ז, וליעד גלותם וצרותיהם קודם גלותם ואחר היותם בגלות ויספר גנותם ושהיו יותר ראויים להקבץ עליהם עמים להחרימם ולהחריבם ממה שהיו בני בנימין בזמן פילגש בגבעה שנתקבצו עליהם השבטים על אותו עון שנעשה ביניהם, והנה אותם אשר התעוררו אז לבער התועבה ההיא מקרב ישראל הם עתה יותר ראוים לעשות להם מה שנעשה לבני בנימין וכמו שיתבאר בפירוש הכתובים:

תקעו שופר בגבעה וגומר. י"ת שיתקעו בשופר שחרב תבא עליהם מפני שהמליכו את שאול, והמפרשים פירשו שיזהרו מחרב הגייסות שיבא עליהם להגלותם, ושלפי שחלק בנימין היה בין בני יהודה ובין בני יוסף לכן הזכיר בתוך ערי בני בנימין בית און שהיא בית אל אשר ליוסף, ואמר אחריך בנימין כלומר הנה האויב אחריך בנימין כי כבר כבש ארץ אפרים. והדרכים האלה כולם הם רחוקים מדעתי וזה נראה בפשט הכתובים. אבל הנכון בעיני הוא שהנביא בתוכחתו זאת עשה להם טענה ממה שקרא בפילגש בגבעה כי מפני שזנו בני בנימין עם אשה זונה בגבעה ומתה האשה מרוב הבועלים אותה נאספו כל שבטי ישראל עליהם למלחמה ולהכרית זכרם מן הארץ וזהו אומרו תקעו שופר בגבעה ששם נעשתה התועבה ההיא חצוצרה ברמה שהיא היתה גם כן לבני בנימין הריעו בית און ואין זה בית אל כמו שחשבו המפרשים אבל הוא עיר אחר הנקרא בית און בנחלת בנימין כי כן כתוב בספר יהושע בגורל מטה בנימין ועלה בהר ימה והיו תוצאותיו מדברה בית און, ולפי שהיו אלה כולן ארצות בנימין לכן אמר אחריך בנימין שהיו כל שבטי ישראל אחריהם להרגם על הרעה אשר עשו.

פסוק ט

והנה נזכר שמה שבאותה המלחמה נפל ביום הראשון וביום השני ארבעים אלף איש ומבנימין נפלו עשרים וחמשה אלף, והנה היה זה לפי שהיה גלוי וצפוי לפניו י"ת שהיו בני ישראל יותר רעים וחטאים מבני בנימין ולכן נפלו שמה מבני ישראל יותר ממה שנפלו מבני בנימין הפושעים ועל זה אמר כאן הנביא אפרים לשמה תהיה כלומר שתהיה גלות אפרים וחרבנו יותר גדול מחרבן בנימין ויהודה, ואמר שהיה סימן לזה מה שקרה באותה מלחמה של בנימין והוא אומרו ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה שיום התוכחה היא יום אותה המלחמה מהשבטים עם בנימין, ואמר הקב"ה שאז

הודיע וגילה מה שיהיה אח"כ באמת ובאמונה כי כמו שהיתה ראשונה מגפת ישראל ומפלתו ויותר גדולה ואחריה היתה מגפת בנימין ומפלתו ואינה כל כך גדולה כך יהיה בענין חרבנם שיהיה חרבן מלכות ישראל ראשונה ויותר גדול ומלכות בנימין עם יהודה המתחבר עמו יהיה אח"כ ולא תהיה בתכלית הרוע כמוהו, וכפי מה שפירשתי בכתובים האלה הותרו השתי שאלות ראשונות:

אמנם באיכה רבתי (פתיחתא ז) אמרו שכאשר גלו השבטים ולא גלו יהודה ובנימין היו השבטים אומרים מפני מה הגלה אותנו ואותן לא הגלה מפני שהם בני פלטין שלו דלמא משוא פנים יש כאן ח"ו אין כאן משוא פנים אלא עדיין לא חטאו כיון שחטאו גלו אז שממו י' השבטים ואין מענה בפיהם, ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט דאפי' לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה.

פסוק י

ואמנם אומרו היו שרי יהודה כמסיגי גבול פירושו באמת כדברי רש"י שלא אמר הנביא זה על השגת גבול הנחלות אלא לעניני העוונות והע"ז ששרי יהודה מהרו לאחוז בע"ז כדרכי מלכי ישראל חבריהם כאדם המסיג גבול חבירו ולוקחו לעצמו ולכן אמר עליהם אשפוך כמים עברתי, (יא) ואולי שעל זה אמר גם כן עשוק אפרים רצוץ משפט שהיה עשוק משרי יהודה שהסיגו גבולם בע"ז לפי שאפרים הואיל והתחיל בראשונה להלוך אחרי צו שהיא מצות ירבעם שצוה לעבוד הבעלים ושרי יהודה השיגו גבולם בעשות מלאכתם ובעבוד עבודתם, ואפשר לפרש עוד בזה שלפי שהיה אפשר שיתנצל אפרים ומלכות ישראל באמרם שהם עשו מה שעשו באונס מלכיהם שהכריחום לעבוד העגלים לכן השיב הנביא באמת עשוק אפרים ואנוס ממלכו ועכ"ז הוא רצוץ מהאויבים במשפט וצדק לפי שהוא הואיל ובחר ורצה להלוך אחרי אותה צוואה של ירבעם ונביאי השקר בעבודת הבעלים, וכבר אמר שלמה על כדומה לזה אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים (קהלת ח, ב) כלומר שראוי לשמור מצות המלך ודברו אבל בתנאי שלא תהיה כנגד התורה כי אם יהיה דברו לעבור על דת אל תבהל מפניו תלך ואל תעמוד בכל דבר רע, כי עם היות שבאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה הנה בלי ספק שומר מצוה לא ידע דבר רע וגומר, הנה על זה אמר הנביא כאן כי הואיל והלך אחרי צו רוצה לומר שברצונו ובחירתו הלך אחרי מצות ירבעם לעבוד ע"ז, והמפרשים פירשו עשוק אפרים ביד האומות רצוץ משפט מיוסר ביסורין מפני שהואיל הלך אחרי צו.

ומפני שהעונשים אשר באו על ישראל היו בהדרגה כי בראשונה בהיותם בארץ היו לוחמים בהם האויבים שכיניהם הרעים מעט מעט ואח"כ כשנתמלאה סאתם בא עליהם

הגלות בהחלט לכן אמר הנביא (יב) ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה שהוא התולעת האוכל בעץ ובבגד מעט מעט כן היו צרותיהם באותם המלחמות מעט מעט.

פסוק יג

אמנם כאשר ראה אפרים את חליו וכן ראה יהודה את מזורו שהוא מכתו, כי המכה לפי שיזורו אותה נקראת מזור, ועם היותם מרגישים בצרותיהם לא שב עד המכהו ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שהלך אפרים אל אשור והוא הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרד בו, וכן שלח רוצה לומר יהודה הנזכר אל מלך ירב ואמר זה על אחז שנתן שוחד לתגלת פלאסר לעזרו נגד רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו, והנה קראו מלך ירב לפי שהיא עיר בארץ אשור או שהיו לאשור שני השמות ההם, ויותר נראה פירוש יונתן שתרגם ירב מלשון ריב ומלחמה, ויהיה ענינו שלפי ששלח מלך יהודה לתגלת פלאסר שיבא להלחם על רצין מלך ארם כדי שירף ממנו לכן קראו מלך ירב ששלח לאותו המלך להריב עם אויביו כי ירב מלשון ריב כאלו אמר למלך הלוחם, או שקרא סנחריב מלך ירב לפי שהיה לוחם ומריב עם כל העולם, וזכר הנביא שעם היות שהיה מלך אשור או מלך ירב גבור ואיש מלחמה הנה הוא לא יוכל לרפוא לכם בצרתכם ולא יגהה מכם מזור לפי שאני לא אספיק בידו לעשותו, (יד) כי אנכי אהיה כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה רוצה לומר שעם היות שבראשונה קודם שהרגישו בחליים אז הייתי להם כעש וכרקב הנה עתה כיון שאחרי שהרגישו בחליים והוסיפו לחטוא ובקשו עזר אנושי ואותי לא דרשו הנה מפני זה יגדל ענשם וצרתם כי יבואו לגלות החלטי ואהיה כשחל וככפיר שאטרוף ואלך לי, ואח"כ אשא ואין מציל את יהודה והוא כולו רמז לגלותם הנה התבאר שהיה חלוף המשלים כפי הצרות כי בראשונה היו מעט מעט על המלחמות שהיו בארץ כרקב בעצמותיה ואח"כ היתה הרעה מופלגת והגלות החלטי והיה השם י"ת מכה כשחל וככפיר לא כעש וכרקב.

פסוק טו

ולפי שאמר על בית יהודה אשא ואין מציל והיה לאומר שיאמר ומה תעשה לשכינתך אשר בבית המקדש בירושלם על כן אמר אלך אשובה אל מקומי כלומר אסלק שכינתי משם ואשובה אל מקומי שהוא מעל השמים בסוד קדושים רבה ולא אשיב שכינתי בתוכם עד אשר יאשמו רוצה לומר שיודו בפיהם ויאמרו אשמים אנחנו ובקשו פני ואין לך לומר שלא יעשו כן לעולם כי אני ידעתי שבצר להם ישחרוננני רוצה לומר ידרשוני והוא ע"ד אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן (איוב ח, ה).

פרק ו

פסוק א

ויאמרו אלו לאלו כשישחרוננו ויבקשו פני לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו לא מלך אשור והוא י"ת יך אותנו והוא יחבשנו ולא מלך אשור, (ב) יחיינו מיומים שפי' בו רש"י משתי פורעניות שעברו עלינו משני מקדשים שנחרבו, וביום הג' שהוא הבית העתיד יקימנו ונחיה לפניו כי לא נשוב עוד לנפילה ולא נשוב עוד לגלות שהיא המות המשכלת אבל בזמן ההוא יקימנו ונתמיד באותם קימה עוד כל ימי הארץ ונחיה לפניו רוצה לומר תמיד בעבודתו ולא נמות והאדמה לא תשם, (ג) ואז בזמן התשועה ההיא נדעה נרדפה לדעת את ה' לפי שבזמן התשועה העתידה כמו שייעדו הנביאים תמלא הארץ דעה את ה', ואמר ירמיהו (ירמיה לא, לז) לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו וגומר כי כולם ידעו אותי וגומר ולזה אמר כאן ונדעה ולפי שהידיעה לשם הנכבד כמו שהוא היא נמנעת וכמו שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג, כ) לכן אחרי שאמר ונדעה פירוש על מה אמרו באומרו נרדפה לדעת את ה' כלומר לא שנדעהו ונשיגהו בשלמות אלא שנשתדל ונתעסק בידיעתו אעפ"י שלא נדעהו בשלמות, ויהיה כשחר נכון מוצאו רוצה לומר שכמו שהבוקר יראה האדם תחלת אורו והוא בטוח שיצא השמש על הארץ מבלי ספק כן יהיה הרודף לדעת את השם נכון ובטוח שימצאהו, והתבונן אומרו כשחר כי לפי שאמר למעלה בצר להם ישחרונני על הדרישה את השם לכן אמר עליו כשחר נכון מוצאו רוצה לומר כמו שנשחרהו כן יהיה נכון ובטוח מוצאו שימצא לנו, ולפי שבזמן הגאולה יעדו הנביאים שתתברך ארץ ישראל בגשם יורה ומלקוש לכן אמר ויבא כגשם לנו כלומר הנה השפע האלקי אשר יבא על נפשותינו כשנרדפה לדעת את ה' יהיה עצום ורב כמו הגשם אשר אז ירד לנו וכמלקוש אשר ירד כל כך שישבע וירוה את הארץ, ויהיה לפי זה הפוך כמו ירוה כן ת"י וכן פירשו רש"י ולא נצטרך לומר שתחסר בי"ת במלת יורה בארץ כדברי הראב"ע, זהו פירוש הכתובים האלה לדעתי והותרה בו השאלה השלישית:

ואפשר עוד אצלי לפרש לכו ונשובה אל ה' שהוא מאמר הנביא כמוציא תולדה ממה שזכר עד פה כאומר אחרי אשר ידעתם שאם לא תשובו אליו יתברך ותלכו לבקש אשור ומלך ירב יהיה כשחל עליכם אתם בני ישראל ובני יהודה אם כן לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף בצרות והמלחמות הבאות עלינו בארץ והוא ירפאנו לא מלך אשור וירב, ובזמן מועט יחיינו מיומים שהוא משל לקוצר הזמן וביום הג' שאז יגדל הכאב מאד כפי הטבע אז יקימנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה לדעת את השם לא את העגלים ואז נופיע אורו

וטובו עלינו כשחר נכון מוצאו וכגשם המחיה הזרעים המתים ומוציאים לאור העולם כן יחיינו ונקימנו ונחיה לפניו. ולפי שכל אלה היו דברי הנביא לכך כתוב אחריו מה אעשה לך אפרים וגומר.

פסוק ד

מה אעשה לך אפרים וגומר. כפי מה שפירשתי ראשונה בכתובים האלה יהיה קשור הכתובים כן, שאחרי שזכר הנביא שיסלק הש"י שכינתו מירושלם עד אשר יאשמו ובקשו פניו ויאמרו כך וכך חזר לתוכחתם באמרו אבל עתה שאתה לא תשחר אל אל ולא תבקש פניו אומר השם מה אעשה לך אפרים וכן מה אעשה לך יהודה רוצה לומר מה הטובה והתרופה אשר אעלה למכתכם כיון שחסדכם היא מעט מזער כענן הבקר או הטל היורד בהשכמה שבחום השמש יפסק והוא אם כן משכים בבקר והולך מיד כן כל טובתכם וצדקתכם אינם מתמידות, אם עשה חזקיהו הישר בעיני השם בא מנשה אחריו שהכעיס לעשות, אם יאשיהו שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו הנה בניו מרו ועצבו את רוח קדשו וכן במלכי ישראל אם יהוא הטיב ראשיתו הלא השחית אחריתו, (ה) על כן חצבתי בנביאים ר"ל מפני רשעת הדורות הוצרכתי לחצוב להם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו מהם אדרבה שהיו דברי ונבואותי סבת רעתם של ישראל ויהודה כי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והוא אומרו הרגתים באמרי פי רוצה לומר שבאמרי פי ונבואותי ששלחתי לומר להם הייתי סיבה להרוג אותם בשלחי אותם בשליחותי כמו זכריה ואוריה שהרגום על דבר ה' אשר היה בפיהם, ואחר שזה כן איך תחשוב שמשפטיך אור יצא ואיך אוכל להצדיק את דינך וכן פירש רש"י ומשפטיך אור יצא בתמיה ומוסב על מה אעשה לך.

פסוק ו

ואם תאמר שבזכות הזבחים והעולות שבני יהודה עושים בבית המקדש ראוי להצילם אינו כן כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלקים מעולות, והתבונן שלא זכר בזה כי אם חסד ודעת אלקים שהם שני סוגים כוללים למה שבין אדם לחבירו ולמה שבין אדם למקום, (ז) גם אין ראוי שתחשוב שבזכות הארץ הקדושה ראוי שיהיו נצולים כי המה כאדם עברו ברית רוצה לומר כי המה היו כאדם הראשון שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי מה היה דינו שגורש משם כן היו בני יהודה יושבים על אדמתם שם בגדו בי ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם ולכן ראוי שיסחו ממנה, וכן דרשו זה בב"ר והוא הפירוש האמתי בכתוב הזה.

ואחר שאמר זה כנגד בני יהודה שהיו מירושלם (ח) דיבר מבני ישראל ואמר גלעד קרית פועלי און עקובה מדם כלומר מלאה אורבים ורוצחים מלשון ויעקבני (ט) ובחכי איש גדודים חבר כהנים רוצה לומר כמו גדודי המלחמה שדרכם בכך להיות מחכי האיש להלחם בו ולהרגו כן הוא חבר הכהנים אשר בארץ ההיא שכולם שכם אחד ירצחו לא באופן מלחמה כדרך אנשי הצבא כי אם לפי שזמה עשו רוצה לומר תועבה ומעשה רע בכל מעשיהם, ואפשר לפרש שכמה מלשון שכם ממש ויהיה הפסוק מסורס כאלו אמר דרך שכמה ירצחו כלומר שאותם הכהנים היו הולכים דרך שכם לחכות ולהרוג בני אדם (י) ובכלל אמר בבית ישראל ראיתי שערוריה רוצה לומר דבר מר וקשה כתאנים השוערים שערורית עשת כי שם ראיתי זנות לאפרים בעגלים נטמאה ישראל בבעלים ובאשרה ובשאר עבודתם הזרות.

פסוק יא

ואמנם אומרו עוד גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי ראיתי דברי המפרשים בפירושו זרים וקשים מאד כי רש"י אמר שת קציר שת המשית זמן פורענות לה כמו שנאמר בירמי' (נא, לג) עוד מעט ובא עת הקציר בשובי שבות עמי בהוכיחי אותם לשובב משובותם, והראב"ע פירש שת קציר לך כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם ששת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי ולכן לא אשיב שבותך, והרב רבי דוד קמחי פירש על ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה ואף על פי כן לא חזרו בתשובה. ואתה רואה שאין הכתוב הזה סובל אחד מן הפירושים האלה בשום צד, ומה שנראה לי בפירושו הוא שניבא הנביא כאן על גלות בית שני וכאלו היה מדבר ליהודה ואומר לו גם אתה יהודה אף על פי שתשוב מבבל אחר שבעים שנה אל תאמר בלבבך שתירש את הארץ בהחלט כל הימים לא יהיה כן כי שת קציר לך רוצה לומר עת הקציר והוא זמן הקציר כדברי רש"י נגזר עליך בשובי שבות עמי מבבל כי גם שם היה לך עת קציר ללכת בגלות אחר, והותרה בזה השאלה הד':

פרק ז

פסוק א

ומפני שהרבה הנביא להוכיח את בני ישראל והוא היה מהם נשיא הראובני לכן הוצרך להתפעל מתוכחתו ולומר שלא היה לשנאתו אותם אבל בהפך שהיה חפץ להושיעם ולרפאותם, ולכן היה מגלה עון אפרים ורעות שמרון שפעלו שקר ולא יבושו ממעשיהם כי גנב יבוא ויהיה מזדונו ורשעתו וכחו כל כך שלא יברח אבל יפשוט גדוד והוא צבא

אנשים לוחמים בחוץ כי בפרסום בחוץ נגד השמש יעצור כח הגנב ההוא כנגד גדוד אחד לפשט חליצותם ולשלול אותם, וכאלו אמר הנביא שהיה ענינו כרופא העושה מלאכת היד ברפוי המכה שלא יוכל לרפאותה אלא אם יגלה לנקות אותה מהליחה הרעה אשר בתוכה ככה הוא יגלה עונם בתוכחתו כדי שהם ישובו ויתרפאו, וזהו אומרו כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים כלומר שלתכלית הרפואה היה מגלה אותה, ואפשר שהיו כל אלה דברי השם שהיה מוכיח את עמו מפני שהיה חפץ ברפואתו והותרה בזה השאלה הה':

פסוק ב

וזהו אמרו עוד ובל יאמרו בלבבם שאני כל רעתם זכרתי וכאלו אני כותב על ספר כל הרעות אשר הם עושים כדי לספר בגנותם וכמאמר איוב (י, ו) כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש, כי הנה עתה סבבום מעלליהם ואינם צריכים לזכרון ואינם עושים אותם בסתר כי נגד פני היו, (ג) וגם הם אינם מכחישים אותם כי הם משבחים עצמם בהם וזהו וברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים רוצה לומר שהיו הפריצים שבהם מספרים הרעות שהיו עושים למלכיהם כדי לשמחם, (ד) והיה זה לפי שכולם היו מנאפים כמו תנור כלומר המלך והשרים וכל עם הארץ כולם היו מנאפים וחום הניאוף הוא כמו תנור בוערה בהם, וה"א בוערה נוספת כי תנור לשון זכר ולכן הוא מלעיל הטרחא בעי"ן כאלו אמר כמו תנור בוער מיד אופה מובהק שידע להבעירו, ולפי שהיה זה משל ליצרם הרע בניאוף לכן אמר ישבות מעיר מלוש בצק עד חומצתו רוצה לומר ישבות היצר המעיר אותם ולא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חומצתו כלומר מעת שיחשוב הרעה בלבו עד שיעשנה בפעל וכל זה להגיד שאף המלכים והשרים היו נמשכים לניאופים המגונים ההם.

פסוק ה

ואחרי שהוכיחם על הניאוף הוכיחם על היין והשכרות כמו שנאמר זנות ויין ותירוש יקח לב (לעיל ד, יא), ולפי שהיו המלכים עושים שמחה ויום טוב בעת לדתם או בעת המלכתם לכן אמר שבזמן ההוא לא היו משתעשעים כי אם בתאוות המותריות האלה והוא אומרו יום מלכנו החלו שרים חמת מיין רוצה לומר ביום המיוחד למלכנו שעושה אותו יום טוב אין השרים משתעשעים לא בדבר גבורה ולא בדבר כבוד כי אם חמת מיין כלומר נאדות היין כי בזה היתה התחלתם לשתות ולהשתכר, ואחרי השכרות היו מתחילים להתלוצץ בדברי ליצנות והוא אומרו משך ידו רוצה לומר של המלך את לוצצים.

פסוק ו

וסיפר מגנותם עוד משפיכות דמים שהיום הזה היום שותים עם המלך והשרים במזרקי יין ולוצצים לפניהם לשמחם כאוהבים אותם ומחר היו קמים עליהם להרגם וזהו הפלגת המרי והפשע, ועל זה אמר כי קרבו כתנור לבם בארבם כלומר הקריבו לבם בסתרם כתנור שכל הלילה ישן האופה אותו התנור קר בלי אש ובבקר הוא בוער כאש להבה, והענין במשל הזה הוא שכמו שהתנור בלילה כשהאופה ישן אינו בוער ולא שורף וכאור הבקר יבער האש כן אלה לעיני המלך והשרים בהיותם חושבים מחשבות און לא היו פועלים אותם כי אם אחר כך וכמאמר הנביא הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה (מיכה ב, א), (ז) וכן היו המה במעשיהם כי עם היותם פעמים שותים ומשתכרים ולוצצים עם מלכיהם נפלו רוצה לומר שהיו הורגים את המלכים כמו שנראה בספורי מלכי ישראל, ועם כל הצרות האלה הבאות למלכים ולשרים אין קורא בהם אלי, זהו הפירוש הנכון אצלי בפסוקים האלה ונטיתי בהם מדרכי המפרשים לפי שלא ישרו בעיני:

פסוק ח

אפרים בעמים וגומר. לפי שהוכיחם בנאוף והשכרות ובשפיכות דמים כמו שפירש, אמר שכל זה קרה להם לפי שהתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם כי המדות האלה לא היו בבני ישראל מתחלת בריאתם אבל כאשר התערבו עם האומות עשו כמעשיהם והוא אומרו אפרים בעמים הוא יתבולל שר"ל מתערב ומבולבל והוא מלשון בלול בשמן, אבל התערבותו באותם העמים לא היה לתועלתו כי הוא היה כעוגה בלי הפוכה כלומר כמו העוגה האפויה ע"ג הגלחים שלא יהפכוה מצד אל צד ולכן יהיה קצתה לחה ברוב כחה וקצתה שרופה באש כסוחה יבשה אין כל, (ט) והוא אומרו אכלו זרים כוחו והוא לא ידע שהוא משל לאוכל את העוגה מאותו צד שהיא עם לחחותה וכחה גם שיבה זרקה בו והוא מהצד האחר שנשרפה בגחלים והיא בתכלית היובש, ולפי שהחלק השרוף ממנה לא יתכן למאכל כ"א החלק האפוי בכחו לכן באותו חלק אמר אכלו זרים כחו ובחלק השרוף לא זכר לשון אכילה אבל אמר גם שיבה זרקה בו, והיה הנמשל בזה שאפרים בהיות לו כח ותבואות וממון היו נותנים שוחד לאשור ואותם הזרים אוכלים כחו והוא לא ידע רוצה לומר את אלקיו ולא דרש אותו גם שיבה זרקה בו שהוא החרבן והגלות הקרוב למות והוא עכ"ז לא ידע כלומר את אלקיו, כי לא אמר הנביא שלא היה מרגיש אפרים בדבר כי זה בלתי אפשר הוא אלא שלא ידע את אלקיו והוא ע"ד מה שאמר ישעיהו (א, ג) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע.

פסוק י

וסיפר מגנותם שעם כל הרעות והצרות ההם לא היו נכנעים ושפלים אבל היה תמיד בפניהם גאה וגאון ודרך רע כאלו לא היה עמהם צרה ולא מצוקה כלל וזהו וענה גאון ישראל בפניו שהכרת פניהם ענתה בם על גאותם וזדון לבם שלא נכנעו בכל צרותיהם ולכן לא שבו אל השם אלקיהם ולא בקשוהו בכל זאת, והמפרשים פירשוהו בהפך זה ענה מלשון הכנעה כמו עד מתי מאנת לענות מפני שהיו פניהם נכבשים ונכנעים בצרותיהם אבל עכ"ז לא שבו אל השם, (יא) והיה זה להם שלא שבו אל אלקיהם להעדר השכל וחוסר הידיעה כי היה אפרים כיונה פותה אין לב ולא דעת ולא תבונה לה ולכן מצרים קראו לעזרתם ולא זכרו שמצרים היו להם לאויבים מעולם ואיך יבאו בעזרתם אשור הלכו להעזר בהם ולא שבו אל העוזר האמתי הוא אלקיהם יתברך.

פסוק יב

ואמנם אומרו כאשר ילכו וגומר איסירם כשמע לעדתם נתקשו מאד המפרשים לפרשו, ונראה לי לפרש שבעבור שדמה אותה ליונה פותה שיפתו אותה בפת והגרגרים כדי שתבא לנפול ברשת ביאר ענין הנמשל הזה באומרו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי ר"ל שכמו שילכו ישראל להעזר במצרים ואשור כן יפרוש הש"י רשתו שילכדו אותו בגלות, ומה טוב אמרו כאשר ילכו שהיה בזה הדמיון שכמו שהם ילכו לקרוא אשור כן יבא אשור עליהם כי הם עשו סימן רע לעצמם בלכתם אשורה אבל הם קראוהו לאוהב והוא יבא לאויב, ויהיה הדמוי בכאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי שכאשר ילכו לאשור כן באשור אפרוש עליהם רשתי, וכמו שהמשלתי אותם ליונה פותה שתרד מן השמים על הרשת והוא לרעתה כן ישראל בהיותם ברום המעלה כעוף השמים אורידם ממעלה לשפלות מחירות לגלות ולעבדות ובזה איסירם כשמע לעדתם כלומר איסר אותם כאלו אני שומע לעדתם שהם שאלו אשור ואני אביא אשור עליהם הנה אם כן אשמע לעדתם לתת להם שאלתם אשור שאלו אשור אתן להם אבל יהיה לרעתם לפי שהם התרחקו ממני, (יג) וזהו אוי להם כי נדדו ממני רוצה לומר נעו ונדו מעבודתי שוד להם כלומר שוד יבא עליהם מאותו אשור ששאלו לפי שפשעו בי אמנם אם היו נשמעים לתורתי דבקים בי אני הייתי פודה אותם, והמה דברו עלי כזבים שאני בלתי יודע מעשיהם בלתי משגיח בהם לכן לא אפדם, ואפשר שאמר אוי להם כי נדדו ממני אחרי הגלות כלומר ואחרי שנעו בם נדו מארצי ונחלתי אוי להם שלא שבו עדי והרחיקו עצמם ממני ושוד יבא להם שמה בגלות לפי שפשעו בי כי אנכי הייתי פודה אותם מאותו גלות שהוליכם מלך אשור והמה מנעו הטוב מהם במה שדברו עלי כזבים בשרשי אמונתם, (יד) ולא זעקו אלי

בלבם כי ייליללו על משכבותם כלומר כאשר הלילו על משכבותם בוכים ומתרעמים על גלותם וצרותיהם לא יצעקו אלי לפדותם ולהושיעם וכל השתדלותם הוא לאכול ולשתות ולמכסה עתיק שכאשר יבא בעיר דגן ותירוש יאספו עליו בהשתדלות רב וזהו על דגן ותירוש יתגוררו רוצה לומר יתחברו מלשון הן גור יגור (ישעיה נד, טו) ויסורו בי כלומר ידברו סרה בי, הנה אם כן כל מחשבותיהם לאכול בקר ולשתות צאן ולמרות עיני כבודי ויהיה יסורו מגזרת כי דבר סרה (דברים יג, ו), ואפשר לפרשו מלשון סורר ומורה כי לפי שאמר על דגן ותירוש יתגוררו שהיו בסובאי יין וזוללי בשר אמר שהיו אצלו יתברך כבן הסורר ומורה אצל אביו וזהו יסורו בי.

פסוק טו

ואמנם אומרו עוד ואני יסרתי חזקתי זרועותם ראוי לפרשו על זמן הצלחת ישראל שהשם יתברך היה מיסרם ומלמדם במצותיו כאשר ייסר איש את בנו להוליכם בדרך ישר והוא יתברך חזק זרועותם על אויביהם בזמן כבוש הארץ והתגברותם על האויבים, והמה לרשעתם יחשבו רע כלומר שהיו מיחסים הכל למקרה או לכוחם ועוצם ידם ולא היו מיחסים הדברים לאלוה עושם (טז) וזהו ישובו לא על כלומר ששבו עצמם לא כנגד העליון יתברך כי אם כנגד המקרה ובזה היו כפויי טובה והיו מעותים הדרך הישר כקשת רמיה שלא תורה החץ לאותו הצד שמדריכין אותה כי אם לצד הפכי לה, ולכן יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם כלומר מסבת זעם לשונם ואפיקורוסות דבריהם מתו מלכיהם בחרב וזו היה לעגם בארץ מצרים כי בהיותם שמה בגלות קודם שקבלו התורה כה היו דבריהם כמו שזכר יחזקאל מעבודתם שם את הפסילים וכאלו היו שלי לועגים מאנשי האמונה האמתית. ורש"י פירש ואני יסרתי חזקתי זרועותם ע"ד יונתן יסרתים בייסורין לא לרעתם רק לחזק זרועותם וכן פירשו הרב אברהם בן עזרא שהוא ע"ד ואנכי תרגלתי לאפרים (לקמן יא, ג) והמה לרשעתם אלי יחשבו רע כלומר שהיו חושבים שהיו הייסורין לשנאתי אותם ולכן ישובו לא על כלומר לא ישובו אל אל עליון כי אם למצרים ולאשור, ובזה היו כקשת רמיה שכשרוצה לירות בחץ לצפון הוא יורה לדרום יפלו בחרב שריהם יוחנן בן קרח וכל שרי החיילים ששבו למצרים מזעם לשונם שהשיבו לירמיהו זו לעגם בארץ מצרים שהיו לועגים עליהם המצריים הלא כתוב בתורתכם לא תוסיפו לראותה עוד (דברים כח, סח):

פרק ח

פסוק א

אל חכך שופר וגומר. בעבור שהיתה תוכחת הנביא הזאת למלכות ישראל ומלכות יהודה כמו שנזכר לכן אחרי שדיבר כל זה כנגד ישראל אמר כנגד יהודה אל חכך שופר כנשר על בית ה' כאילו אמר השם לנביא כשופר הרם קולך, ולפי שהרוח הנכנס בשופר שיחרש אותו קול הוא יוצא בגרון מדרך החיך יחס השופר אל החיך, והענין שצוה הנביא שתדבק לשונו בחכו וכשופר ירים קולו ליעד ולהודיע שכנשר יבא האויב על בית ה' רמז אל נבוכד נאצר וכן דימה אותו הנביא בנשר גדול הכנפים, ואמר בסבת זה יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו שהוא רומז לבני יהודה. ורש"י כתב אל חכך שופר כאילו השופר נתון אל חכך רצה הרב לומר בזה שלכך יחס הכתוב השופר אל החך לרמוז על מהירות ההודעה שלא יהיה השופר בפה מרוחק מהרוח היוצא מן הגרון אבל יהיה כאילו הוא סמוך אליו ודבק בחיך באופן שבמהירות יצא הקול משם ויהיה כלל המאמר מורה על מהירות הנבואה.

פסוק ב

האמנם אומרו לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל פירשו כל המפרשים כן שהיה להם לישראל לזעוק אלי ולומר אלקי ידענוך ושהכתוב מסורס כאלו אמר לי היה ראוי שיזעקו ישראל אלקי ידענוך אבל שהם לא עשו כן כי זנח ישראל טוב שהוא האל יתברך ולכן אויב ירדפו. ולי נראה שלא היה משל הנשר שזכר הנביא כאן על נבוכדנאצר כי אם על סנחריב שאחרי שהגלה את השבטים והחריב שומרון במהירות רב כאשר ידאה הנשר בא על בית ה' ועל ירושלם, ואין ספק שיהיה זה לרשעת העם בימי אחז ושאר המלכים, אבל הודיע הנביא כאן שבני יהודה ואנשי ירושלם לא יעשו כמו שעשו בני אפרים שנאמר למעלה ולא זעקו אלי בלבם אמנם אלה בני יהודה לי יזעקו ויאמרו אלדי ידענוך כלומר אין אנחנו כמלכות שלא ידעו את ה' נאצו את קדוש ישראל ועזבו את ביתו כמ"ש למעלה והוא לא ידע אבל אנחנו אלדי ידענוך וביתך ושכינתך בקרבנו, ויאמרו ג"כ שהם ישראל בשם וגדר בני ישראל אביהם ששרה עם אלקים ועם אנשים, הנה כל זה הוא ספור זעקת בני יהודה באמרם שהם ידעו את השם ושהם ישראל בני יעקב וראוי מפני זה לחוס ולרחם עליהם.

ואמר הנביא אוי לה לבית ישראל אשר במלכות שומרון שלא עשו כאלה כי כולם אלו ואלו היו ישראל ומדוע ישראל אשר ביהודה ובנימין צעקו אל ה' מתוך צרתם ולא עשה כן ישראל אשר בשמרון, (ג) ועליו אמר זנח ישראל טוב שהוא האל יתברך אשר הוא טוב

לכל ורחמיו על כל מעשיו, וחכמינו זכרונם לברכה (ברכות ה, א) דרשו טוב על התורה שהיא לקח טוב, ולכן אויב ירדפו שהוא אשור ולא החריב את ירושלם לפי שצעקו אליו יתברך, ואין לתמוה מאשר מלכות אפרים ומלכות יהודה שניהם קרא בשם ישראל כי היה זה להגיד שהלא אח יהודה לאפרים בני איש אחד הם וזרע ברך ה' ישראל אשר בו התפאר ועם כל זה קצתם ידעוהו וצעקו לו בשם ישראל וקצת ישראל גם כן זנח טוב, (ד) ואם תאמר שבסבת חזקיהו ובצדקתו ניצולו וברשעת הושע בן אלה ומלכי ישראל נחרבו אין הדבר כן כי הענין תלוי בעם ולא במלך כ"ש שהם המליכו ולא ממני, כי עם היות שאחיה השלוני אמר לירבעם שקרע השם יתברך את ממלכות ישראל מבית שלמה הנה לא צוה הוא את העם שימליכו את ירבעם והם בהמליכם אותו לא שאלו את פי השם וכל שכן שאר מלכי ישראל שלא היו מזרעו שלא הומלכו על פי השם זולתי יהוא בן נמשי, אמנם שאר המלכים כולם הם המליכום ולא ממני וכן השרים שהם תחת ידי המלכים מהם היו כי אני לא ידעתי בשרירותם, ויותר נכון הוא מה שפירש רש"י ששי"ן השירו היא במקום סמ"ך כמו בשורי מהם כאילו אמר המלכת מלכי ישראל לא היתה ממני אבל הם המליכום והן הם מעצמם הסירום ממלוכה, והותרה בזה השאלה הששית.

ועוד הביא הנביא ראיה אחרת מהיות העם סבת הרשע והפשע באומרו וכספם וזהבם עשו להם עצבים רוצה לומר הנה העצבים והפסילים לא עשו אותם המלכים בלבד כענין נבוכד נצר שהוא לבדו עשה את צלמו והכריח את עמו לעובדו לא היו כן באפרים אבל העם כולו מכספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת הכסף והזהב אשר להם וכל זה ממה שיוכיח כי לכל העם האשמה והעבירה ולא למלכם בלבד, (ה) האמנם עם היות שכולכם עשיתם העצבים ההם כלומר העגלים אשר עבדתם הנה אותו העגל שהיתה עובדת אותו שומרון שהיה ראוי שיהיה מגן עליה לא זכר אותה ולא הגין עליה בעת צרתה וזהו זנח עגלך שמרון כלומר זנח אותך שומרון עגלך כאילו מאס בך כיון שלא הצילך, ולפי שהיתה התוכחה הזאת לכלל העם כמו שפירשתי לכן אמר חרה אפי בם רוצה לומר בבני ישראל ואפרים לפי שהתמידו זמן רב בפשעם ולא קבלו מוסר בזמן מהזמנים וזהו עד מתי לא יוכלו נקיון, (ו) כי מישראל והוא חרש עשהו רוצה לומר כי העגל ההוא לא היה לבד מהמלך כי גם מעצת ישראל הוא והאומן והחרש אשר עשה אותו והעגל מישראל היה כי אותו העגל לא אלהים הוא אבל מעשה ידי אדם, הראייה כי שבבים יהיה רוצה לומר שברים כי מלך אשור כשלכד ארץ ישראל שבר את העגלים ולקח הזהב וזה מפני חמדתו הזהב לא מפני צורות העגל כיון ששבר אותו, (ז) אבל העם הזה באמת כולו רוח יזרעו וסופתה יקצורו כלומר מחשבותם בעבודתם היה רוח וכן

היוצא מהפה והבא לידי קציר הוא כמו הסופה שיש בה עמל מבלי תועלת כמו שאמר בסופה ובשערה דרכו (נחום א, ג), ולפי שהמשיל מעשיהם לזורע רוח שמה שיקצור יהיה רוח גם כן וסופה לכן אמר קמה אין לו כלומר לא יבא ענינו להיות קמה והיא התבואה העומדת לקצור לפי שהרוח אין בו ממש והוא צמח שלא יעשה קמח לשיקח אדם ממנו הנאת המאכל, ואם אולי היעשה קמח בהצלחה מה אין ספק שזרים יבלעוהו, והיה המשל הזה כולו למלכות אפרים שהיו עובדים הבעלים והעגלים שאין בהם ממש ולא אלהות ולכן לא יצליחו במעשיהם ואם יום או יומים יצליחו ויעמודו מרה תהיה באחרונה שאויבים וזרים יבלעו כל טובם, (ח) ולכן ביאר המשל באומרו נבלע ישראל עתה היו בגוים אחרי היותם מבולעים וגולים ככלי אין חפץ בו שהאדם ישליכנו מביתו.

פסוק ט

וסיפר מגנות ענינם שהיו שולחים לאשור שיעזרם ונותנין עליו על זה שוחד וזהו כי המה עלו אשור פרא בודד לו כלומר שבאו אשור לבקש עזרה כפרא אדם בודד שהולך יחידי לנפשו מבלי עצה וגם אפרים התנו אהבים רוצה לומר נתנו מתנות ושוחד למלך אשור בדרך אהבה, (י) אבל לא יועילם כל זה לפי שגם כי יתנו בגוים רוצה לומר אף על פי שיעשו תנאים עם מלכי הגוים ויתנו להם מתנות עתה אקבצם כלומר אקבץ הגוים עליהם להגלותם, ובמקום שעתה הם מתחלחלים מאד ממשא מלך ושרים המוטל עליהם הנה אז יחלו ויתחלחלו מעט מזה לפי שיכבד אז עליהם הגלות כל כך שיהיה בעיניהם אז משא המלך והשרים שהיו סובלים בהיותם על אדמתם דבר קטן ומועט בערך צרות הגלות שכן הוא טבע העולם שהאדם בהיותו בשלוה יכבד עליו מס קטן שיפרע ובבוא עליו צרה וצוקה אז יהיה בעיניו דבר מועט המס שהיה סובל בראשונה, ועל זה הדרך אמר כאן ויחלו מעט ממשא מלך שרים ויהיה ויחלו מלשון חולי וחלחלה, ואולי גילה בזה הנביא מה שעינינו רואות היום הזה שישראל בגלותם יקבלו חיל וצער מעט ממשא מלך שרים אבל מהמון ועמי הגוים יחלו מאד ולזה אמר שיחלו ויתחלחלו מעט ממשא מלך שרים לא יחלו מעט ממשא העם כי רבה היא, (יא) והיה כל זה לפי שהרבה אפרים מזבחות לחטוא כלומר שאפרים כל היום היה מרבה לעשות במות חדשות ומזבחות לעבודה זרה עם היות שכבר היו לו מאבותיו מזבחות לחטוא והוא לא היה מסתפק במזבחות שירש מאבותיו והוא הוסיף עליהם כל היום, (יב) ולא היה בענין התורה כי אכתוב לו רובי תורתי אם יכתבו לו רובי התורה מצוותיה יהיו חדשים בעיניהם לפי שכמו זר נחשבו שלא שמע אותם מימיו, ולכן היתה תרעומת הנביא שבהיותם בני ישראל נחשבו כזרים שלא שמעו דבר תורה מימיהם כשיכתבו להם רוב

דברי תורה ומצותיה כאלו לא שמעו מעולם. והמפרשים פירשו עם היות שכתבתי להם רובי תורתי על ידי נביאי כמו זר נחשבו בשמיעתם ושמירתם ויהיה לפי דרכם אכתוב כמו כתבתי או כאילו אני כותב אותם להם בכל יום בנביאים שאני שולח להם.

פסוק יג

ומפני שהיתה התוכחה הזאת כוללת גם כן לבני יהודה אמר הנביא כנגדם זבחי הבהבי כלומר הזבחים אשר הם מביאים ומהבהבים מקריבים ושורפים במזבחי מה להם להקריבם שמה יזבחו הבשר ההוא לעצמם ויאכלו כי השם לא רצם ולכן מפני חטאת ישראל ויהודה אלה אשר זכר האל יתברך עתה יזכור עונם של אלו ויפקוד חטאתם של אלו, ואמר כנגד אפרים ויהודה המה מצרים ישובו כי בחרבן שמרון ובחרבן בית ראשון שבו רבים מהם למצרים וכמו שיתבאר עוד.

פסוק יד

ואמר עוד שמפני ששכח ישראל את עושהו ויבן היכלות לעבודת העגלים במלכות אפרים ויהודה מפני האויב הרבה ערים בצורות להשגב בם ולא בטח באלקיו יהיה מענשם שאשלח אש בעריו של יהודה ואכלה ארמונותיה של מלכות אפרים, וכבר ידעת שהנביא פעמים יכנה את אפרים בלשון זכר בערך אפרים ופעמים בלשון נקבה כנגד המלכות, והראב"ע פירש ואכלה ארמנותיה ואכלה ארמנות כל עיר ועיר:

פרק ט

פסוק א

אל תשמח ישראל וגומר. אחרי שייעד הנביא בגלות בני אפרים ובני יהודה נתן להם עצה מה יעשו בגלותם, ואמר אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כלומר אם יתן השם יתברך ברכה בארץ הגוים ושובע שמחות וישמחו העמים בברכותיהם ותבואותיהם אל תשמח אתה ישראל כמו הם כי אתה זנית מעל אלקיך בע"ז אשר עבדת, אהבת אתנן על כל גרנות דגן כלומר שהיית נותן לבעלים בגרנות הדגן מתנות במקום המעש' שהיית מחוייב לתת לאלקיך, (ב) ולכן נתקלל הגורן והיקב שלכם וגורן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה כי מפני שדמה אותה לזונה לכן אמר בלשון נקבה, ותירוש יכחש בה באופן שאף שתבא ברכת התבואה לשאר האומות שלא זנו תחת אלקיהם לא תבא על האומה הזאת אשר זנתה מעל אלקיה, (ג) ועוד יש סבה אחרת לשלא תשמח אל גיל בעמים והיא שהגולה חוץ מארצו ראוי שישב אבל וחפוי ראש לא שמח ונעלז ושר בשירים על לב רע וכן ראוי שישבו עצבים ודואגים אלה כיון שלא ישבו בארץ ה', ושב אפרים

מצרים כי אעפ"י שגלו על ידי מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב והצרות שהשיגום בארצם גם שרידים מאפרים היו עם דלת יהודה ובנימין כששבו למצרים אחר שמנעם ירמיהו הנביא בשם השם הנה אם כן שם אפרים מצרים לארץ אויביהם וכדי בזיון וקצף ורובם הלכו לאשור ובאשור טמא יאכלו בגולה ביד אדונים קשים ואם כן איך תשמחו ותגילו:

פסוק ד

ואמנם כנגד בני יהודה וירושלם אמר לא יסכו לה' יין כלומר אחר שתלכו בגלות לא תעשו נסוך היין ולא יערבו לו מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות בהיותכם שמה, זבחיהם כלחם אונים להם כלומר במקום הזבחים שהיה להם בירושלם יש להם עתה לחם אונים שאינו נאכל בטהרה כי כל אוכליו יטמאו, ולא אמר הנביא זבחיהם כלחם אונים להגיד שיהיו להם זבחים בגלות אלא שבמקום הזבחים שהיו להם יהיה להם עתה לחם אונים לפי שלחמם לנפשם לא יבא בית ה' כלומר שכל לחמם יהיה לנפשם ולא יבא בית השם ליקרב לשם, (ה) ולכן אמר מה תעשו ליום מועד וליום חג ה' שבו היו הקרבנות והמוספין שלמי חגיגה ושלמי שמחה כאשר תהיו בגלות מה תעשו בימים המקודשים ההם האם תחשבו שתשובו מיד לירושלם כאשר שבתם מבבל, (ו) כי הנה הלכו בני יהודה משוד האויבים מצרים תקבצם כי כאשר ברחו שם נקבצו, ואולי רמז בזה לקבוץ אלסכנדרי"א ששם ישבו שבטים שבטי יה עדות לישראל קהל גדול יותר מביתר ושם הרגם טרויאנו"ס קיסר רומי והחריבם, ואמנם אומרו מוף תקברם פירשו המפרשים מוף כמו נוף על מצרים, ואולי קרא שם המערב מוף אשר שם באו רבים מבני יהודה בחרבן בית ראשון ובית שני ולפי שנתארך גלותם מאד אמר תקבצם, ואמנם ירושלם שהיתה מחמד לכספם כלומר תאותם חמדתם וכספם הנה קמוש יירשם וחוח יעלה באהליהם כארץ החרב ושממה ואיך א"כ האנשים אשר כאלה ישמחו אל גיל בעמים.

פסוק ז

ולפי שהיו בני ישראל ובני יהודה אומרים לא יקום ולא יהיה מה שהנביא מיעד והם דברי איום והגזמה ולא אמרי אמת לכן אמר הנביא באו ימי הפקודה באו ימי השלם כלומר הלא ידעו מלכות אפרים שבאו ימי פקודת עונותיהם הלא ידעו בני יהודה שבאו ימי תשלום מעשיהם, ולכן בהכרח הוא שידעו ישראל כולו שהנביא או חולם החלום המבטיח אותם הוא אויל ומשוגע כי הנה יבאו הפקודה והשלום על רוב עונך ורבת משטמת השם עליכם, והראב"ע פירש שידעו ישראל שהיו אומרים שהיה נביא הי"ת

אויל ושהיה משוגע האיש אשר רוח אלקים בו שזה שהייתם אומרים היה על רוב עונך ורבת המשטמה אשר לכל א' מכם עם השם, (ח) וכן פירשו צופה אפרים וגומר שצופה יש לאפרים עם אלקיו והוא נביא השקר אשר להם כי הוא פח יקוש על כל דרכיו של אפרים כי כמו שהפח יפול בו הצפור כן בדברי נביא השקר יפול אפרים, והנביא ההוא הוא ג"כ משטמה בבית אלקיו שבעבורו תהיה רבה המשטמה מהשם לעם, ולפי פירושי שזכרתי ראשונה אמר שאפרים עשה צופה עם האלוה יתברך כלומר להגיד מה יעשה השם בהם והוא נביא השקר אשר לו ואותו הנביא היה פח יקוש על כל דרכיו של אפרים ומשטמה בבית אלקיו.

פסוק ט

ובסבת אותו נביא העמיקו שחתו כימי הגבעה כלומר העמיקו להשחית את מעשיהם כמו שעשה בנימין בימי הגבעה ולכן השם יזכור עונם ויפקוד חטאתם. ורש"י פירש אויל הנביא אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור שתחילתו היה נביא אמת צופה אפרים עם אלקיו הם מעמידים להם נביאים הממשיכים אותם לצד ע"ז שלהם נביא פח יקוש ולנביאי האמת היו טומנים פחים ללכדם משטמה בבית אלקיהם בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה שנאמר משפט מות לאיש הזה ע"כ: ונראה מדברי הרב שהיה כתוב בספרו צופה אפרים עם אלקיו ואינו כן כ"א עם אלקי, וי"ל לפי דרכו שיהיה הכתוב מסורס כאלו אמר אפרים הצופה עם אלקי שהוא הנביא פח יקוש על כל דרכיו שאתה פורש רשת לרגלו ללכדו ומפני זה משטמה בבית אלקיו עליכם על הרג נביאיו. והסתכל שבנבואה הזאת התחיל הנביא להמשיל ענין האומה לבנימין כענין פלגש בגבעה כמ"ש תקעו שופר בגבעה וכמו שפירשתי וחתם דבריו באומרו העמיקו שחתו בימי הגבעה:

פסוק י

הנבואה החמישית תחלתה כענבים במדבר וגומר. ויש בה ה' פ'. האחת, כענבים במדבר. הב', גפן בוקק. הג', סבבוני בכחש. הד', צרור עון אפרים. הה', שובה ישראל. וראיתי לשאול בה שש השאלות:

השאלה הראשונה באומרו המה באו בעל פעור, כי למה זכר מעונות המדבר עון פעור ולא זכר העגל ולא מרה ורפידים ומתאוננים והמתאוים בשר והמרגלים והנה הם קדמו בזמן ובספורי התורה והיה בהם מהפשע הרבה מעון פעור:

השאלה השנית באומרו אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה, כי מה היה הדמוי מאפרים לצור אם היה אפרים מוציא אל הורג בניו וצור שתולה בנוה, ורש"י פירש כן

ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזבחם לע"ז כך ת"י ואינו נכון, והראב"ע כתב אפרים יהיה כצור שתולה בנוה וכסוה המים כי הוא יוציא להורג בניו והעיקר חסר מן הספר, גם כי להוציא אל הורג בניו אינו נמשל לכסוי המים:

השאלה השלישית באומרו מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו, כי איך אמר שמזמן חטאת בנימין ופלגש בגבעה היו ישראל חטאים בעון הזה ואיך לא בערו הע"ז מן הארץ שמואל ושאול וכל שכן דוד עבד השם ואיך יאמר על בני אפרים שם עמדו כי זה היה אחרי ענין הפלגש יותר מחמש מאות שנה וגם שיפורש זה על שאלתם מלך כתרגום יונתן לא יצדק:

השאלה הרביעית באומרו ואפרים עגלה מלומדה אהבתי לדוש ואמר ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב, כי אם היתה נבואתו באפרים להיותה עגלה מלומדה מה לו לזכור בזה יהודה, גם כי אחרי שזכר יהודה ואפרים על מה אמר עוד ישדד לו יעקב כאילו היה המלכות שלש אפרים ויהודה ויעקב:

השאלה החמישית באומרו וריב ליי עם יהודה, וזה כי אם היה כמו שזכר בתחילת הפרשה ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן איך אם כן יהיה ריב ליי עמו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו, אף כי לא זכר הנביא שיהיה לו ריב עם אפרים הפושע ואיך יאמר אותו על יהודה הנאמן ואין לפרש שאמר זה על מה שיהיה ביהודה אחר כך כי אין זה ענין הפרשה ולא מקום נאות אליו:

השאלה השישית באומרו אפרים מה לי עוד לעצבים, כי אם נאמר שהפסוק הזה כולו הם דברי השם יקשה אומרו מה לי עוד לעצבים כי זה המאמר לא יצדק כי אם על עובדיהם שמתחרטים על עבודתם ואם נאמר שהם דברי אפרים יקשה אומרו אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן וגומר כי הדברים האלה יצדקו על השם יתברך לא על אפרים. והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להוכיח את מלכות אפרים בית ישראל על חטאתיהם מהניאוף שהיה בתוכם והע"ז והעגלים שהיו עובדים, ויעדם בעונשים שיבאו עליהם משכולם שימותו בניהם בקוצר שנים ושיפלו ביד אויביהם אותם אשר קראו לעזרה אשור ומצרים, ושהיה הנביא מתרה בהם שישובו בתשובה והם היו משיבים שישוב השם ראשונה מחרון אפו, ועל זה כולו הוכיחם הנביא תוכחת מגולה והיה תכלית דבריו שובה ישראל עד ה' אלקיך וכמו שיתבאר בפסוקים:

כענבים במדבר וגומר. מפני שהנביא בנבואה שלמעלה הוכיח את ישראל על שני מיני ניאוף שהיו ביניהם האחד על היותם מנאפים כמו שנאמר כולם מנאפים כמו תנור, ועל היותם עובדי ע"ז שהוא מין אחר מן הזנות, לכן התחיל עתה בתוכחתו אותם לדבר אליהם בענין הניאוף לומר כי כן דרכם כל הימים להרבות בניאוף ובזנות הנשים ושלכן לא יחיו בניהם אבל ימותו בקטנותם לפי שהיתה התחלתם בזמה וזנות בלתי הגון, ובעבור שהזנות אם כן שני מינים עם הנשים ועם העבודה זרה והיה הזנות הגופיי התחלה והכנה לזנות הנפשיי לכן התחיל להוכיחם על הזנות הגופני, ואמרו חכמים ז"ל בפרשת גפן בוקק ישראל יוכיחם מהנפשיי, והוא אומרו כאן כענבים במדבר מצאתי ישראל כי עם היות שהש"י ככה הוציאם ממצרים ולא מצאם במדבר הנה מתוך חבתו אליהם היו לפניו כשהקריבם אליו חביבים כמו הענבים אשר ימצא האדם פתאום במדבר השמם נחש שרף וצמאון בהיותו רעב וצמא שישמח עמהם כן שמח הקב"ה עם האומה בהיותם במדבר סיני כשקבלו את התורה, והיה הדמוי הזה מפאת הענבים שהוא פרי משובח כן היו ישראל ממשפחה יקרה מפאת המקום שהוא המדבר וכמאמר הנביא (ירמיה ב, ב) לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, עוד עשה דמיון שני באומרו כבכורה בתאנה בראשיתה רוצה לומר כתאנה המבושלת כשיראה האדם בעץ התאנה בראשית ותחילת בשול התאנים כן ראה את יוצאי מצרים כי היו לפניו כתאנים הטובות טובות מאד, ולפי שעד אותו זמן לא יחד הקב"ה כבודו על שום אומה לכן היו הנה בענין הדבוק האלקי כבכורה בתאנה בראשיתה, אבל עכ"ז המה הקלו בעצמם ובמקום שהיו חביבין לפני נתגנו בענינם כי הנה במקום כשבאו לבעל פעור נפרדו מצניעותם וקדושתם לבשת רוצה לומר לזנות בנות מואב שזה היה להם לבשת וגם לחרפה, והיתה אהבתם אותם הזונות שקוץ מופלג וטומאה עצומה והוא אומרו ויהיו שקוצים כאהבם כלומר נעשו שקוצים וטמאים כמו שהיתה אהבתם את בנות מואב שקוץ וטומאה, והנה אם כן לא היתה התוכחה הזאת על הע"ז שעבדו שמה כ"א על הניאוף והשקוץ אשר עשו את בנות מואב ולכן לא זכר הנה עון העגל ושאר העונות שעשו במדבר קודם לכן כי היתה כוונתו בלבד להוכיחם על הניאוף לא בעון אחר, והותרה בזה השאלה הראשונה: והנה זכר שני מיני הפירות האלה ענבים ותאנים לפי שהם מבין שאר מיני הפירות האלה כולם יותר טובים ויותר מזוניים וכמו שזכר ן' סינא בספר הראשון מהקאנון אופן ב' פ' מה שיאכל וישתה, וגם אומרו עובדי אדמה היודעים בהרכבת האילנות שלא יעשו מהם הרכבה בעץ אחר ולכן אמר כענבים במדבר כלומר שהם צומחים מאליהם ואין שם הרכבה ולא זיוף כלל, אמנם בתנחומא אמרו כענבים במדבר מצאתי ישראל מה

הענבים מבחוץ נאות וכעורות מבפנים כך היו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמרו כל אשר דבר השם נעשה ונשמע הרי בפיהם אבל בלבם לא היה נכון שנאמר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו, דבר אחר מה הענבים הללו החרצנים מבפני' כך היו ישראל והאספסוף אשר בקרבו, מה הענבים הללו יש בהם מאכל ומשקה כך ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם בני מעשים, ד"א כענבים במדבר למה במדבר ולא ביישוב אלא כשאדם מהלך במדבר והוא רעב והוא צמא אם נותנים לו פת אוכלה ומבקש לשתות אם נותנין לו מים או יין שותה ומבקש לאכול אבל אם נותנין לו ענבים הוא אוכלן ואינו מבקש מאומה למה שיש בהם אכילה ויש בהם שתייה כך קבלו ישראל את התורה במדבר דכתיב בה לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי.

ומפני שהוכיחם כאן על הזנות והניאוף (יא) הודיעם שבעון זה היו בניהם מתים לפי שבהיותם נעשים מתוך זמה מרה היתה באחריתם ועל זה אמר אפרים כעוף יתעופף כבודם רוצה לומר כמו העוף הממהר בתנועתו כן יתעופף כבודם מלידה ומבטן ומהריון כי מהם שימותו בלידה ולא יעשו להם הכבוד שעושין לנולדים בהכנסם בבריתו של אברהם אבינו ומהם שימות מבטן כנפל טמון ולא יגיעו ללידה הטבעית לשיקבלו כבוד בלדתם ומהם שהנשים עקרות ולא תבאנה לידי הריון, (יב) ואם ימלטו מהם מזה ויבאו ללידה ולגדול הנה הם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם שימותו קודם שיגיעו לגבול איש, ולא לבד בזה אבל גם בכל מעשיהם אוי להם בשורי, ושורי השי"ן תחת הסמ"ך כאלו אמר בסורי והפרדי מהם, והנה אמר בבנים לשון כבוד יתעופף כבודם לפי שהאדם המעולה לא יחפוץ בחיים כי אם לתכלית הכבוד, ואמר הנביא מארבעה אופני המות אשר זכר באומרו מלידה ומבטן ומהריון וגומר ושכלתים מאדם שטוב להם שימותו בניהם מבטן ומהריון כמו שזכר משיגדלו וישכלו מהם, (יג) וזהו אומרו אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה כלומר אחר שאני רואה לצור והיא הסמוכה לירושלם מהפלשתים שהיא שתולה בנוה ומיושבת ביופי שלוה ושקטה אין שטן ואין פגע רע, ואפרים אני רואה בהפך כל זה שאין עסקו כל היום כי אם להוציא אל הורג בניו שכל היום היו בני אפרים יוצאים למלחמות ונהרגין שמה, אחר שהדבר כן (יד) תן להם השם מה תתן רוצה לומר תן להם השם אלקים מה שאתה עתיד לתת להם שהוא המות והשכול לא אחר הגדול וגם לא אחר הלידה אבל בשני האופנים האחרים שאמרת מבטן ומהריון שיהיה להם רחם משכיל שנשי אפרים יפילו העוברים ולא יגיעו ללידה ושדים צומקים כלומר שלא יבאו לידי הריון וכאשר לא יעצר דם נדותן לא יבא החלב לשדים ולא יתנפחו אבל יהיו צומקים, כי כבר ביארו חכמי הרפואה שהסבה כשיתנפחו שדי

ההרות הוא מפני שיעצר דם נדותן בהריון ואז אותו חומר הנעצר יבא לשדים וינפחם ולכן העקרות לא יתנפחו שדיהן ויהיו צומקים, והכלל שיותר טוב היה זה להם שימותו בניהם מבטן ומהריון יותר משיגיעו ללידה וכל שכן לגדול אחר שתכליתם להרע ולא לטוב כאנשי צור, והתבאר מזה שלא היה הנביא מדמה אפרים לצור אבל בהפך, והותרה עם זה השאלה השנית.

פסוק טו

ואמנם אומרו כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים פירשו המפרשים שבגלגל היו עובדים עבודה זרה בבמות כי לפי שהיה שם המשכן תחילה היו אומרים להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר, אבל לדעתי לא כיוון בזה לענין העבודה זרה כי אם להמלכת שאול שבגלגל חדשו המלוכה ולכן אמר כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רוע מעלליהם כי כן אמר שמואל (שמואל א' יב, יז) ודעו וראו כי רעתכם רבה לפני השם לשאול לכם מלך, ועל אותה הרעה אמר כאן כל רעתם בגלגל ועל רוע מעלליהם שעל זה היתה השנאה, ועל כל זה אמר מביתי אגרשם לא אוסיף אהבתם כלומר לא אוסיף אהוב אותם ואגרשם מארצי שהוא ביתי מפני שכל שריהם סוררים ואמר זה על המלכים שמלכו על ישראל אחרי שנחלקה המלכות שכולם היו סוררים רעים וחטאים לה' מאד.

פסוק טז

וכאילו הוציא הנביא תולדה מכל מה שאמר עד הנה באמרו הוכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון כלומר אחרי שהוכה אפרים מידי אויביו והשרש שהוא האנשים הגבורים הוא יבש ראוי הוא שפרי בל יעשון כלומר שלא יולידו בנים, כיון שגם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם כמו שאמר למעלה כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם. ואפשר לפרש שהפסוק הזה הוא תשובת השם יתברך על דברי הנביא תן להם השם מה תתן וכאילו אמר ה' אין דעתי לעשות מה ששאל הנביא כי כבר הוכה אפרים בגזרת הגלות ויהיה שרשם יבש רמז לאבות שימותו בו ולמה יהיו כולם עקרים אבל יהיה עונשו בכל האופנים והצדדין שנזכרו פעם שפרי בל יעשון וכמו ששאל הנביא רחם משכיל ושדים צומקים ופעמים שילדו אבל גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם, (יז) ועל זה אמר הנביא ימאסם אלקי כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים כלומר יותר טוב הוא שהאלוה שלי ימאס אותם כיון שלא שמעו וילכו בגלות נודדים בגוים אבל לא יתנם להריגה:

פרק י

פסוק א

גפן בוקק וגומר. לפי שייעד הנביא פרי בל יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם בא בפרשה הזאת להודיע שראויים היו בני ישראל לאותו עונש לא לבד מפני הנאוף והזנות הגופני שהוכיחם בפרשה של מעלה אבל גם מפני הזנות הנפשיי מהע"ז, ולכן אמר גפן בוקק ורק ישראל מבלי כח ולא לחות ואיך יהיה אפרש שפרי ישוה לו רוצה לומר יועיל וייטיב כיון שברבות בניו ובנותיו היה מרבה מזבחות לע"ז, והוא אומרו כרוב לפריו הרבה למזבחות שברבות פרי בטנו ובניו היה מלמדם לעבוד עבודה זרה במזבחות העגלים, כטוב לארצו רוצה לומר כאשר היה ברכת טוב בארצו ברוב התבואות לא היו נותנין שבח והודאה אליו י"ת אבל היטיבו מצבות לבעלים, ויהיה זה פרי ישוה לו בתמיהה כאילו אמר האם יהיה לו פרי שישוה ויועיל לו אינו ראוי כי הוא כרוב לפריו הרבה למזבחות וגומר. ואפשר לפרש שהפרי יהיה טוב או רע כפי העץ אשר יולידהו וכן הבנים ידמו לאביהם ולכן אמר גפן בוקק ישראל שהוא מלשון בוקה ומבוקה ואמנם פרי בטנם הוא פרי שוה ודומה לו גם כן וזהו פרי ישוה לו (ב) ואמנם אמרו חלק לבם עתה יאשמו פירשוהו חלק לבם ממני, והראב"ע פירש שגם בענין העבודה זרה שהיו עובדים היה להם חלוק לבבות כי לא היה לכולם אלוה אחד וכמו שאמר כי מספר עריך היו אלקיך יהודה (ירמיה ב, כח), ואמר עתה יאשמו ענינו שיהיו שוממים ונחרבים, ואפשר לפרש שינבא בזה שבעת חרבנם ישיתו אל לבם שהעגלים שהיו עובדים הבל היו ומעשה תעתועים ויפרידו לבם מהם ויאמרו אבל אשמים אנחנו וישחיתו המזבחות והמצבות כאנשים המתחרטים ממעשיהם ולא יגורו מאימת המלך שהיה בוחר בעבודתם, ולזה אמר חלק לבם עתה בעת גלותם יאשמו מהע"ז שהיתה ביניהם ולבם אשר זכר הוא יערוף ויהרוס מזבחותם ישודד מצבותם, (ג) כי עתה בעת החרבן יאמרו אין מלך לנו ואין המלך המולך בנו מלך אמתי כיון שבהמלכתו לא יראנו את השם להמליך אשר יבחר ה' בו ואם עשינו על עבודת העגלים אלות ושבועות וברית במצות המלך אשר צוה לעבדם הנה אנחנו לא נחוש לזה ולא למצות המלך כי המלך מה יעשה לנו אם נעזוב אותם, (ד) והשבועות והאלות אשר נעשו על זה בימי ירבעם בן נבט הבל המה מעשה תעתועים וזהו אומרו דברו דברים אלות שוא כרות ברית כלומר שכל זה היה שוא ולכן פרח בראש משפט על תלמי שדי רוצה לומר שלכן פרח אותו המשפט אשר עשו על עבודת העגלים כמו שיפרח הראש והלענה שהוא עשב מר על תלמי השדה שהוא צומח שם כן אותו משפט פרח תמרורים לישראל.

והיותר נכון אצלי הוא לפרש הכתובים האלה על חלוק המלכיות ברחבעם וירבעם שעל זה אמר הנביא חלק לבם עתה יאשמו כלומר שעתה יאשימו עצמם על אותו חלוק המלכות ויאמרו שאילו היו ישראל כולו מתאחד לא היה בא צר ואויב להחריבם, אבל כאשר חלק לבם ונעשו מלכיות מתחלפות באו לידי שממון והחלוק ההוא יערוף ויהרוס מזבחותם וישודד ויחרב מצבותם בבוא האויב עליהם ועתה בעת החרבן יאמרו אין מלך לנו שאילו היה לנו מלך מבית דוד ברצון השם לא יקרנו ככה אבל עתה שאין מלך לנו ולא יראנו השם את המלך הזה אשר מלך עלינו מה יעשה לנו כי הנה הדברים והאלות והברית אשר כרתנו על חלוק המלכיות שוא המה פרחו כראש וכלענה.

פסוק ה

וזכר הנביא שלא נמשכה למלכות ישראל כל הרע לבד מפאת המלך שהמליכו כי אם גם מפאת העגלים אשר עבדו ברצונם ועל זה אמר לעגלות בית און כאומר כל זה קרה להם לסבת העגל שהיו עובדים בבית און שהוא בית אל ולגרעון קראו בית און כמו שתרגם יונתן, והנה קראן בלשון רבים ובלשון נקבות עגלות אולי היו שם עגלים רבים אשר עשו כדמות אותו הראשון או שקראן כן לגנאי. והיותר נכון שיאמר לעגלות בית און יגורו שמפני ששוכני שומרון העם היושב בה היו עובדים לעגל אשר בבית אל יותר קרוב אליהם ולא לרחוק מהם אשר בדן לכן אמר הנביא שלעגלות בית און יגורו ויפחדו שוכן שומרון כי בעבור שנלכדה כל ארץ ישראל קודם שומרון שצר עליה מלך אשור שלש שנים ולקח העגל אשר היה בבית אל כשנלכד בית אל לכן בעבור אותו עגל של בית אל שנלקח יגורו ויפחדו שוכן שומרון כי יאמרו אם אלקינו גלה ולא יכול להגין על עצמו איך יגין עלינו, ולכן יתאבלו עליו עמו של העגל וכמריו שהם כולם העם וכומרי העגל וכהניו המקריבים עבודתו אשר תמיד כולם עליו יגילו בהיותו ביישובו הנה עתה יתאבלו על כבודו כי גלה ממנו, כי מפני שהאשורים שברו את העגל פתות אותו פתים לכן העם ואותם הכהנים שהיו כולם קודם לכן ששים ושמחים בהיות העגל על כבודו יהיו כולם עתה אבלים לפי שגלה ממנו רוצה לומר מהעגל כבודו ושברוהו הכשדיים הורידוהו לארץ, (ו) וזהו אומרו גם אותו ענל לאשור יובל כי אחרי שגלה כבודו ממנו כששברוהו גם גופו והזהב שבו הוליכו לאשור מנחה למלך ירב, ובזה יקח אפרים בושה ויבוש ישראל מעצתו שהיה עובד אותו עגל, ויהיה אומרו עליו לשון זכר נופל על עגלות שהם לשון רבים כי כן דרך הנביאים לתאר את הרבים בלשון יחיד מפני כללותו, אף כי אומרו עגלות בית און ענינו העגל שהיה בבית און כי עגל אחד היה ולא קראם עגלות כי אם לגנאי כמו שזכרתי, ורב סעדיה גאון פירש גם אותו לרבות העגל אשר בדן שגלה

תחילה, ויותר נכון אצלי לפרש שרבה באומרו גם אותו לאשור יובל לעם ישראל שלא לבד בני אפרים הובלו גולים לאשור אבל גם העגל שהיו עובדים לאשור יובל שם כי גלה אלהיהם עמהם, והמתרגם פירש מלך ירב למכא יתיב לאתפרעא להון רוצה לומר למלך שיריב אותם ובשנה אפרים יקח הנו"ן נוספת כאלו אמר בושה אפרים יקח.

פסוק ז

ולפי שזכר רעת העם ורעת העגל זכר גם כן רעת מלך ישראל באומרו נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים והמפרשים פרשו נדמה מענין כריתה, ורש"י פירשו נשתתק וכתב שענינו נדמה שמרון ונדמה מלכה, ויותר נכון אצלי לפרש נדמה מענין דמיון והדמות יאמר הכתוב שבהיות האויבים צרים על שומרון היה דומה מלכה בקרבה כקצף על פני מים שהקצף הולך למעלה ויתמיד אבל זמן מועט כאילו אמר נדמה בשומרון מלכה כקצף על פני מים והוא דמוי גמור וכפי זה תחסר בית בשמרון כמו כי ששת ימים והענין שלא יתמיד המלך בתוכה כי מהרה יצא משם בקצף, (ח) ואז ישמדו במות בית און והם במות העגל שהיו בבית אל הנקרא בית און שהם היו חטאת ישראל כי כאשר לא יהיה מי שיעבור שמה יהיו הבמות נשמדות, וקוץ ודרדר יעלה על מזבחותם להעדר האנשים משם עד שיאמרו ישראל אשר זכר להרים כסונו שיפלו ההרים והגבעות עליהם כי טוב להם שיהיו נקברים שמה משיסבלו הצרות ההם:

פסוק ט

מימי הגבעה וגו'. המפרשים פירשו מימי הגבעה חטאת ישראל שהעבודה זרה היתה ביניהם מזמן פסל מיכה ושלכן נפלו מבני ישראל ובני בנימין במלחמת הגבעה מפני שהיו שם ביניהם עובדי ע"ז, ותהיה מימי הגבעה לדעתם מ"ם הזמן כמו מעולם נסכתי מראש, ויהיה שם עמדו ששם עמדו עובדי עבודה זרה כאלה והם חושבים עתה שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה לאותם שבגבעה ולא יהיה כן כי באותי כרצוני ותאותי איסרם, וקשה עלי להאמין שבימי שמואל ובימי שאול ובימי דוד היו עובדי ע"ז בישראל ואיך יאמר הכתוב שמימי הגבעה עד כה תמיד היו בישראל חטאים בעבודה זרה, ולכך נ"ל לפרש שמ"ם מימי הגבעה היא מ"ם היתרון כמו מאויבי תחכמני מצותיך (תהלים קיט, צח) טוב שם משמן טוב (קהלת ז, א) ודומיהם, וכאלו אמר הנביא הנה בזמן הפילגש שבגבעה היו בני ישראל כ"כ צדיקים וטובים שלא יכלו לסבול אותה הנבלה שעשו בני בנימין עד שמפני כן הלכו עליהם להחרימם, ועתה אתה ישראל חטאת יותר מאשר חטאו בני בנימין בזמן הגבעה ההיא ואלו שם עמדו ר"ל בני שמרון ואפרים אלה שזכר בודאי לא היו הם לוחמים בגבעה על אותם בני עלוה כי אין אדם מקנא על אשר

הוא עושה ואיך יהיו לוחמים לבער הנבלה שהם עצמם היו עושים גדולה ממנה, וזהו אומרו שם עמדו אם שם עמדו אלה אין ספק שלא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה כלומר לא היה משיג מלחמה בגבעה על אותם בני עולה הפושעים שהם בני בנימין כיון שהלוחמים הם יותר רעים מהנלחמים, ועלוה הוא כמו עולה וכן והיית לזעוה (דברים כח, כה) כמו והיה רק זועה וכבש כשב ודומיהם, הנה א"כ לא בא הכתוב הזה לומר שהאנשים האלה היו חטאים בחטאתם זאת מזמן פלגש בגבעה כי אם שהיו אלה יותר חטאים ממה שהיו באותו זמן בני בנימין, ושאם היו אלה שמה לא היו הם לוחמים עמהם על אותה נבלה וניאוף שעשו כיון שיותר קשה ממנה נמצאת היום בידם, והותרה בזה השאלה הג':

פסוק י

ואמר שכיון שאלה הם יותר חטאים מבני הגבעה הנה לא יבצר מהם כאותו המוסר והעונש שבא אז על בני בנימין כי באותי ורצוני הוא ליסר אותם וכמו שעל בני בנימין נאספו כל השבטים להחריבם ככה יאספו עליהם רוצה לומר על בני אפרים שזכר עמים וגוים מתחלפים להחרימם, ואמנם אומרו באסרם לשתי עונותם פירשו המפרשים שאסרם הוא מלשון ויאסרו השורים ועונותם הוא מלשון האריכו למעניתם (תהלים קכט, ג) כבחצי מענה והם חרישות השדה, והענין שדמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות ואמר שהעונש הוא שיאסור אותם כמו שאוסרים הפרות למעניתם ושהיה זה לפי שהמשיל את אפרים לעגלה כמו שאמר ואפרים עגלה מלומדה. ויותר נכון אצלי לפרש עונותם מגזר עון כי מצאנו כמו שיאמר אבן כספי עון לשון זכר אם עונינו ענו בנו (ירמיה יד, ז) ועון בלשון נקבה כמה לי עונות וחטאות, יאמר שיאספו עליהם עמים כמו שהם אסרו והדביקו בהם שתי עונותיהם שהוא רמז לשני העגלים שהיו עובדים כי על זה יהיה עונשם כך.

פסוק יא

ואמנם אומרו ואפרים עגלה מלומדה וגומר פירשו המפרשים שמימי הנעורים למדה האל לחרוש והחרישה היא המעשים הטובים והיא אוהבת לדוש כי יו"ד אוהבתי היא נוספת וכאלו אמר שהיא רוצה ואוהבת לדוש ולאכול מהטוב אשר השם נותן לה בלי מעשה, ואני עברתי על טוב צוארה כלומר שלא הכבדתי עולה שהעול משים את הצואר כחוש ורע על כן אמרתי ארכיב אפרים רוצה לומר להרכיב עליו עול מלכות וכן יחרוש יהודה כי הוא תמיד חורש במצות כי אינו מלומד כעגלים, ואם מלך אפרים ומלך יהודה יהיו חורשים ברצון האל שהחרישה היא הנהגת העם לעבודתו הנה אז יעקב שהוא

העם כולו ישדד לו כי המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש להשוות פני האדמה ולתקנה כמו אם ישדד עמקים אחריך.
ויותר נ"ל לפרש שבעבור שהיה אפרים עובדי העגלים מלומד בעבודתה לכן אמר ואפרים עגלה מלומדה כלומר מלומד לעבוד עגלים כאלו הוא עגלה יפיפיה אבל לא למד מהעגלים לחרוש כמו שעושין העגלים כי הוא תמיד אוהב לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא יכנע לחרישה, ואני רואה את אפרים מוכן לקבל עול האויבים כפי מעשיו וזהו ואני עברתי על טוב צוארה כלומר משתתי צוארה שהיתה טובה לעול ולכן ארכיב אפרים מהעמים שיאספו עליו כמו שזכר למעלה אשר ירכב עליו ויכניעהו בגלות, וכאשר יהיה זה באפרים אז יחרוש יהודה וישוב בתשובה ויעבוד את ה' כראוי, ולא לבד שבט יהודה אבל כל שאר השבטים שהיו נטפלים עמו וזהו ישדד לו יעקב שיהודה ישדד את בני יעקב אשר עמו ויעשה שירימו מכשול מעונותיהם וישובו בתשובה שלימה בראותם גלות השבטים וחרבן שומרון, כי כן היה בימי חזקיהו ויאשיהו בן בנו ג"כ שהשיבו בני יהודה והנטפלים עמהם את דרכיהם ושבו אל השם, הנה התבאר שאין ארכיב אפרים כמו יחרוש יהודה והותרה בזה השאלה הד':

פסוק יב

ואחר שהנביא יעד על בני אפרים כל זה אמר להם דרך עצה זרעו לכם לצדקה כלומר חרשו וזרעו מעשיכם כפי הצדק והמשפט התורני ואז תקצרו השכר לפי החסד האלקי כשתעשו אתם לכם הישר לדרוש את ה' שיציל אתכם ויתן את אויביכם לפניכם לחרב, והוא אומרו ועת לדרוש את ה' עד יבא ויורה צדק לכם שהוא רמז לתשועתו על דרך אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, והראב"ע פירש וקצרו הגמול נירו להסיר הקוצים ולסקל הנתיב ועת תדרשו את ה' לרבות הזרע אז יבא מלקוש ויורה צדק לכם ע"כ:

פסוק יג

ואמר הנביא אבל אתם לא תעשו כן כי אני ידעתי את יצרכם שתמיד חרשתם רשע ולכן עולתה קצרתם כי הקצירה בהכרח תהיה ממין הזריעה, וזה כולו משל לרוע מעשיהם, וכן אכלתם פרי כחש כי הדברים סמוכים זה לזה החרישה לקצירה והקצירה למאכל וכחש הוא על דרך ותירוש יכחש בם (לעיל ט, ב) או הוא כמו אלה וכחש (לעיל ד, ב), והיה זה לך אפרים לפי שבטחת בדרכך שהיית הולך למצרים ולאשור וברוב גבוריך, (יד) אבל באמת יהיה כולו בטחון שוא כי לא יועילך דבר בפני האויב וקאם שאון בעמך בבוא עליהם מלך אשור וכל מבצריך יושד כשוד שלמן בית ארבאל והמפרשים פירשו שלמן על שלמנאסר ואמרו שבית ארבאל הוא מקום ידוע, והרב רבי דוד קמחי אמר

בשם אביו שבית ארבאל הוא שומרון, וזה בלתי מתישב לפי שהנביא עתה היה מיעד על חרבן שמרון ואיך יעיד ממנו על דבר אחר באומרו כשוד שלמן בית ארבאל, ויותר נכון הוא מה שפירש"י בבוזזים הבאים על עם היושב שלום פתאום ע"י המארב שלא נזהרו לברוח מפניהם ושודדים את הכל, וכן ת"י ארבאל מלשון מארב ויהיו האל"ף והלמ"ד יתרים כמו יזרעאל, ואולי שהיה זה המשל קדמון ביניהם מאויב ידוע באותם הימים שהיה נקרא שלמן שבא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבנים ולא השאיר פלטה כדברי הרד"ק, או שהאם בראותה הריגת בניה רטשה ומתה עליהם:

פסוק טו

ואמר הנביא שכל זה בא בעון העגל שהיו עובדים בבית אל וזהו אומרו ככה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם כי הנה קרא העגל רעת רעתכם לפי שישראל במדבר חטאו בעגל ומלכות אפרים החזיקו שנית בעגל באותו פשע עצמו לכן קראו רעת רעתכם, ואומרו בשחר נדמה נדמה מלך ישראל פירשו המפרשים נדמה נדמה מענין כריתה, והרד"ק בשם אביו כתב שנאמר זה על הושע בן אלה שבתחלת מלכותו בשנת שש לו אסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה שמרון וצר עליה שלש שנים וילכדה, ואפשר לפרש שהיה הצר והמצוק אליהם בלילה חשך ענן וערפל שבאור הבקר נכלה הכל ונדמה נדמה מלך ישראל כלומר שהיה ענינו דמיון ודבר שאין לו ממש ולא מציאות בפעל כי אם רעיון רוח.

פרק יא

פסוק א

ואמר השם יתברך כי אין להם עליו תלונה בזה כי הוא אהב את ישראל מנערותו וזהו כי נער ישראל ואוהבהו ולא לבד יפורש זה על האומה אבל גם על יעקב עצמו כמאמר הנביא מלאכי (מלאכי א, ב) הלא אח עשו ליעקב נאם השם ואוהב את יעקב, וממצרים קראתי לבני לפי ששלחתי לומר לפרעה בני בכורי ישראל וקראתי משם לבני שיבא לעבודתי:

פסוק ב

ואמנם אומרו קראו להם כן הלכו מפניהם פי' רש"י שנביאי השם קראו להם לישראל השכם והערב לשוב אל השם וכלעומת שהיו קוראים להם כן הלכו מפניהם לזבוח לבעלים ולקטר לפסילים, ומפני שלא נזכר בכתוב הזה שם הנביאים יראה יותר נכון לפרש קראו להם על העגלים שזכר פעמים בפרשה כאלו אמר אני קראתי אליהם

ממצרים לעבדני והם קראו להם לבעלים לעבדם וכמו שהם קראו אותם כן הלכו ונדדו מארצם מפניהם לפי שלבעלים יזבחו ולפסילים יקטרון:

פסוק ג

והנה לא קרא לאפרים היותו כפוי טובה כ"א לפי שאנכי תרגלתי לאפרים וכבר כתבו המפרשים שהתי"ו היא במקום ה"א כמו הרגלתי, ולפי שהאדם הולך ברגליו נקראת ההליכה רגיל והאדם ההולך נקרא מרגל ושאמר הכתוב אנכי הולכתי לאפרים ירמוז למסעות המדבר שהוא תכלית הדבוק והאהבה ואע"פ כן הוא לקח אותם הפסילים והעגלים שזכר על זרועותיו לעובדם כי שכח כל מה שהטיבותי עמהם ולא ידעו כי רפאתים מחליים וצרות רבות ולכן לקחו הבעלים לעבדם, ובמדרש תנחומא (ויחי ו, א) דרשוהו על בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם וראה יעקב ירבעם ואחאב הרשעים העתידין לצאת מאפרים ונסתלקה ממנו רוה"ק ואמר מי אלה בקש יוסף רחמים ושרתה שכינה על יעקב וברכם שנאמר ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי:

וכפי הפשט היותר נכון בפי' הפסוק הזה הוא שתרגלתי הוא מלשון שליחותי כי על כן יקראו השלוחים לתור מרגלים ויאמר השם אנכי שלחתי לאפרים מי שקחם על זרועותיו והוא משה רבינו ששלח להוציאם ממצרים כי אפרים רומז בכאן לכל עשרת השבטים, ומפני שהוציאם משה ממצרים כאשר ישא האומן את היונק על זרועותיו לכן לא ידעו כי אני רפאתים שהם היו מיחסים היציאה למשה כמו שנאמר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים למה זה העליתנו ממצרים (שמות יז, ג) ורבים ככה, ולא היו מיחסים היציאה אלי והוא אומרו ולא ידעו כי רפאתים ואין הדבר כן כי משה היה שליח בדבר ההוא ולא פועל עצמי, (ד) וזהו בחבלי אדם אמשכם כלומר בהנהגת אדם שהוא משה ע"ה הייתי מושך אותם והם היו עבותות אהבה שלא היה אפשר להם לקבל השפע מן הנבדל מבלי אמצעות נביא וכמ"ש מנוח מות נמות כי אלקים ראינו (שופטים יג, כב) ואמר יעקב כי ראיתי אלקים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראשית לב, לב), ומפני אהבתי אותם שלחתי לפניהם אותו מנהיג אנושי אבל אני הייתי מרים עול מצרים מעל לחיהם, ויהיה אמשכם כאילו אמר הייתי מושך אותם וכן ואהיה להם הוא לשון עבר שהייתי מרים להם עול המצריים ועבדותם מעל לחיהם של ישראל ויחסר אם כן מ"ם מעל לחייהם, וטבע הכתוב מורה עליו ממה שאמר כמרימי עול שאם היתה כוונת הכתוב שנתן העול על הלחיים אבל באמרו כמרימי עול שהוא רומז אל ההסרה מחוייב הוא שנפרש על לחיהם שמשם היה מרים העול, עוד ביאר מרחמיו יתברך על ישראל שאחרי שהרים מעליהם עול מצרים הנה בהליכתם במדבר היה נותן להם מאכלם בהדרגה לחם מן

השמים לא הנביא ועל זה אמר ואט אליו אוכיל ואוכיל הוא כמו מאכל רוצה לומר הייתי מטה אליו מאכלו באופן שלא חסר דבר וכן תרגם יונתן על המזונות שספק להם במדבר.

פסוק ה

ואחר שהדבר כן שאנכי הרימותי עול המצריים מעליהם לא ישוב אל ארץ מצרים כלומר לא היה לו לישראל לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזרה מאותם שהכבידו את עולם, ואומרו ואשור הוא מלכו אין פירושו בעיני כדברי המפרשים שאשור יהיה מלכו על כרחו של אפרים אבל הוא בדרך שאלה כאילו אמר ואשור אשר שאלו ג"כ לעזרה האם הוא מלכו דוד שילחם מלחמותיו כי מאנו ישראל לשוב אליו והלכו לארץ מצרים ולאשור, (ו) ועם כל זה לא יועילום להצילם כי על כל פנים תחול החרב בעריו של אפרים אשר היה בוטח בהם וכלתה בדיו שהם גבוריו כי הנה בדיו פירושו סעיפיו כמו ותעש בדים וסעיפי העם במלכות הם הגבורים, ואומרו עוד ואכלה ממועצותיהם חוזר אל החרב שזכר יאמר הנה תאכל החרב הערים והבדים אשר זכר מסבת מועצותיהם שיעצו לעבוד עבודה זרה ולעזוב את השם ולבקש עזר ממצרים ואשור:

פסוק ז

ועמי תלואים. הנה המשובה עשו אותה המפרשים הפך התשובה כי הבלתי רוצים לשוב בתשובה יקראו שובבים ואמרו שיוחסה כאן לאל יתברך באומרו למשובתי לא שתפול עליו כי גנאי היא בכל מקום שנאמרה אלא לפי שהם היו עושים המשובה והמרי כנגדו יתברך, ואינה אם כן כאן סימן הפועל כ"א סימן המקבל רוצה לומר מי שעושים המשובה נגדו ושהוא ע"ד ושמחתים בבית התפלה שעושין לי, האמנם רש"י פירש למשובתי ענין תשובה שהם היו תלואים כשהיו מוכיחים אותם הנביאים על התשובה והיו מסופקים אם ישובו אם לא ישובו, והנראה לי בזה הוא שתשובה ומשובה שניהם אפשר שייוחסו לש"י גם לישראל אבל בישראל מצאנו התשובה ושבת עד ה' אלקיך (דברים ד, ל) שובה ישראל עד השם אלקיך (לקמן יד, ב) שישובו מדרכם הרעה אשר הוא הולך בה ויכון מעשיו לנגד השם, יאמר תשובה בש"י לפי שישוב מחרון אפו כמ"ש ושב השם אלקיך את שבותך (דברים ל, ג) ישוב ירחמנו (מיכה ז, יט), וכן המשובה יוחסה לישראל כשהוא ממאן לשוב על דרך כי משובת פתאים תהרגם (משלי א, לב) ואינו מהבטל שנייחס ג"כ המשובה אליו יתברך כשלא ירצה לשוב מחרון אפו כי יאמר משובה בערכו על התמדת העונש וקיום חרון אף מבלי שנוי ומבלי שישוב ממנו, וההבדל ביניהם שמשובת האנשים היא בסכלות וברשע ומשובת האל יתברך היא כפי הדין והמשפט הישר, והנה בהיות ישראל רעים וחטאים לאלקיהם היה הש"י מענישם

ברעב ובדבר ומלחמת האויבים, ולפי שהנביא היה מוכיח את ישראל שישובו בתשובה ושיסורו עצמם ממשובותם הם היו אומרים שישוב הקב"ה ראשונה מחרון אפו ויעזוב משובתו שהיה מחזיק בה להשחיתם ושאז ישובו גם הם ממשובותיהם ויעבדוהו וכאילו היו תולין תשובתם בתשובת האל יתברך ומשובתם במשובתו, וע"ז אמר כאן הנביא ועמי תלואים למשובתי כלומר הנה בני עמי אלה תלויים מלשוב ממשובתם בחטאם עד שאשוב אני ממשובתי בענשם ואעפ"י שאל על יקראוהו כלומר שהנביאים כולם יקראו לעם הזה שישוב אל אל עליון שהוא רם ונשא הנה הם כלם אין בהם מי שירומם אותו העליון ויכבדהו בלבו ובפיו לפי שלא היו חפצים לרוממו ולכבדו עד אשר ישוב הוא יתברך ממשובתו שישיב חרון אפו מהם, ויהיה אומרו ואל על יקראוהו, כמו נאם הגבר הוקם על (שמואל ב' כג, א), והראב"ע פירש יחד לא ירומם שכולם על דרך אחד לא ירימו ראש ולא יצליחו: אמנם רש"י פירש ואל על יקראוהו ואל אשר עליו יקראוהו יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאותו לעשותו.

פסוק ח

וזכר השם שהוא לא היה חפץ בהשחתת הרשעים ההם כי איך יתן אפרים בידי אויביו ואיך ימגן רוצה לומר ישראל בידי הלוחמים אותו כי אמגנך הוא מלשון אשר מגן צריך בידך (בראשית יד, כ), והענין שהיה אפרים עמו ונחלתו ואיך ימסרהו בידי אחר, ולפי שהיה גדול עונשם מנשוא הודיע שהיה ראוי שיהיה עונשם דומה לאדמה וצבואים אשר הפך ה' ביום חרון אפו, וכבר ידעת שהנביא במאמריו יכפול ענין אחד במלות שונות ולכן אמר אתנך אפרים אמגנך ישראל בהיות שניהם אחד אלא שאפרים רומז אל המלך וישראל רומז אל העם, או היה אפרים נאמר על שבט אפרים וישראל על שאר השבטים, וכנגד שניהם אמר איך אתנך כאדמה אפרים אשימך כצבואים ישראל, והנה לא המשילם לסדום ועמורה כ"א באדמה וצבואים לפי שישעיהו המשיל את בני יהודה בהם באומרו שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלקינו עם עמורה (ישעיה א, י) ובהיות שסדום ועמורה יוחדו למשל בית יהודה לכן המשיל הושע את בית ישראל בשתי הערים האחרות אדמה וצבואים, ואמר שעם היותם ראויים לאותו עונש נהפך עליו לבו ויחד נכמרו נחומיו כלומר נתגלגלו נחומים אשר אני נחם על הרעה שחשבתי לעשות להם.

פסוק ט

ולכן לא אעשה חרון אפי רוצה לומר שלא אוציאנו לפעל אך אמנם מה שהם תלואים למשובתי ואומרים שאשוב אני ראשונה מלהשחיתם הנה לא אעשה כן מפני כבודי וזהו

לא אשוב לשחת אפרים וענינו לא אשוב מלשחת אפרים עד אשר ישובו הם מחטאתם, כי אל אנכי ולא איש שיוכל לומר אפרים ישוב הוא אלי ואז אשובה אני אליו כאשר ידבר איש אל רעהו כי אין אני איש כמוהו ואף בקרב אפרים הפושע אני קדוש נבדל ונפרד מבני אדם ולכן לא אבוא בעירם לשוב אליהם ולחזור אחריהם כמו שהם חושבים.

פסוק י

כי יהיה בהכרח באחרית גלותם וענשם שאחרי השם ילכו המה ולא הוא אחריהם ויהיה זה כשהוא ישאג ממעון קדשו להשחית כל הארץ כי בלי ספק הוא ישאג באחרית הימים ואז יחרדו בניו היושבים לצד מערב הנקרא ים, (יא) וכן יחרדו אותם שהם לצד המזרח ממצרים ומאשור, והחרדה הזאת היא שיתנועעו לצאת מארצות מגורותיהם וללכת אחרי השם ולהר קדשו במהירות רב כמו הצפור, וכן תרגם יונתן ויחרדו בנים מים ויתנכשון גלוותא ממערבא, ואז כשיחרדו ממנו וילכו אחריו ישוב לרחמם וישיבם לקדמותם והוא אומרו והושבתים על בתיהם נאם ה'. וסיפר להם הייעוד הזה להודיעם שכן יהיה על כל פנים באחרונה שהם ישובו אליו יתברך ולכן ירחם לחננם ולכן יותר טוב הוא שיעשוהו עתה. גם אפשר לפרש בכתובים האלה שעל הזמן ההוא אמר כל זה רוצה לומר כי אל אנכי ולא איש ובקרבך אני קדוש ונבדל ולכן לא אבא אני בעירכם שמרון לשוב אליכם, אמנם אם אחרי ה' ילכו אפרים וישראל וישובו אליו עתה הנה מיד הקב"ה כאריה ישאג שכל חית השדה יראו ממנו כן אויביכם לא יעמדו נגדו כאשר הוא ישאג שלא לבד יפחדו ממנו האויבים הבאים עליכם אבל גם הבנים הקטנים אשר להם מקולו ירעדו ויפחדו אע"פ שיהיו בעבר הים רחוק מאד מכאן, אבל ראוי שבני ישראל ואפרים יחרדו עתה כצפור ממצרים כלומר שכחרדת הצפור שהוא עוף ירא וחרד מאד כן יחרדו הם מללכת למצרים לעזרה וכן יחרדו כחרדת היונה מארץ אשור רוצה לומר מללכת לארץ אשור להתקשר עמו ועם זה אין ספק שלא ילכו בגלות אבל ישבו על אדמתם והוא אומרו והושבתים על בתיהם נאם ה': זהו מה שיראה לי בפירוש הכתובים האלה מסכים לאומרו ועמי תלואים למשבותי כמו שפירשתי: ורש"י פירש לא אשוב לשחת אפרים לא אשוב מדברי הטוב אשר דברתי לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להיותי משחית לאפרים כי אל אנכי מקיים דברי ואין מדתי להנחם על הטובה ובקרבך אהיה קדוש בירושלם ולא אבא בעיר אחרת זולתה להשרות בה שכינתי וי"מ בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: ומה שפירשתי הוא היותר נכון:

פרק יב

פסוק א

סבבני בכחש וגו'. יאמר ה' אני צויתי אותם שישובו אלי והם סבבוני כאנשים הסובבים את מלכם אבל היה זה בכחש משבט אפרים ובמרמה בית ישראל כל השבטים אשר עמו כי כולם כחשו בה' ויאמרו לא הוא והיו עושים מרמות ועגלים לבטל עבודת בהמ"ק. והרד"ק פי' שהיו נחלות השבטים סובבות את ירושלם ומקדש ה' וכולם בעבודת אלהים אחרים ולא נשאר אלא שבט יהודה בתוך וכנגד זה אמר סבבוני בכחש אפרים אבל לא היה כן יהודה כי היה עם אל ועם קדושים נאמן, ומלת רד פי' המפרשים מענין ממשלה כמו וירד מיעקב (במדבר כד, יט), ואומרו שעם קדושים הוא כמו עם אל שהאל ית' יקרא קדושים כמו אלקים קדושים הוא (יהושע כד, יט), ול"נ שאין רד אלא מלשון ירידה והוא כמו והיום רד מאד וכן מדוע אמרו עמי רדנו וקדושים אמר כאן על האבות וכמאמר המשורר לקדושים אשר בארץ המה (תהלים טז, ג), יאמר הכתוב שלא היה ענין יהודה כענין אפרים כי אפרים היה רגיל במרמה ובכחש לשם אמנם יהודה אע"פ שירד מכבודו כי לא נשארו למלכי יהודה כ"א ב' שבטים יהודה ובנימין והיא ירידה רבה אליו הנה עכ"ז הוא עוד עם האל בתורתו ועם האבות הקדושים באמונתם ומעשיהם היה נאמן מבלי כחש ומרמה, ויהיה לפ"ז הכתוב מסורס כאילו יאמר ויהודה רד עוד עם אל ועם קדושים נאמן ר"ל אע"פ שירד מכבודו תמיד הוא עם האל ועם קדושים נאמן, ואמר עוד שאפרים היה רועה רוח ורודף קדים וביאר אם שהיה רועה רוח לפי שכל היום כזב ושוד ירבה וענין זה שהיה דובר שקרים להגדיל ענינו, ואומר כל היום שידו רמה ושאויביו יפחדו ממנו כדרך העמים במלחמותיהם כשיצר להם יחרשו כזבים וידברו חדשות כוזבות לחזק לבב העם אשר אתם וע"ז אמר שהיה רועה רוח, וכן פירש מה שאמר שהיה רודף קדים באומרו וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל שהיו כורתים ברית עם אשור לעזרם ומובילים גם כן השמן שוחד למלך מצרים, ולפי שזה כולו לא הועיל להם לכן קראו עליו רודף קדים כאיש הפותח פיו לשאוף ריח והוא רוח קדים שהוא עושה בזה רעה לעצמו לפי שרוח קדים היא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם.

ואמנם אמרו אח"ז וריב לה' עם יהודה כבר זכרתי בשאלות כמה מהספק כ"א יהודה היה עם אל ועם קדושים נאמן למה יצא השם לריב עמו גם יקשה מה ענין זה עם בבטן עקב את אחיו ושאר הפסוקים שבאו אחריו. ורש"י פירש וריב לה' עם יהודה אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בני ישראל, והמפרשים פירשו שאע"פ שיהודה היה נאמן בעבודת האל אחר כך הרעו מעלליהם לפיכך גם עמהם הוא יריב

והמריבה והתוכחה היתה לזכור להם עניני יעקב אביהם והחסדים שעשה האל יתברך עמו שבעבורם היה זרעו חייב לעבדו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו, אם ראשונה שבבטן עקב את אחיו כמ"ש וידו אוחזת בעקב עשו (בראשית כה, כו) והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאיבריו לתפוש בדבר מה עד שיצא לאויר העולם כל שכן שהתאומים אינם בחדר אחד מהשליא כי כל אחד מהם במקום מיוחד ואיך נבקעה השליא ויתפוש יעקב בעקב עשו זו פליאה גדולה, גם פלא אחר שנתתי לו כח להתאבק עם המלאך ולא יכול לו המלאך והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם והיה כחו של יעקב כל כך גדול שבכה והתחנן המלאך לפניו כמו שאמר שלחני כי עלה השחר (שם לב, כח) וכל זה היה רמז שזרעו יגבר על אויביו: ופירש הרב רבי אברהם בן עזרא בית אל ימצאנו לפי שהמלאך נראה שם בשוב יעקב לבית אביו ואומרו ושם ידבר עמנו רוצה לומר על כן התנבאתי אני הושע ועמוס על ירבעם בבית אל, ושאר המפרשים פירשו בית אל ימצאנו על האל יתברך שימצאוהו בבית אל בשובו מבית לבן וידבר עמנו הכנוי ליעקב ולמלאך כי שם יקיים ברכותיו, וגם רב סעדיה פירש עמנו כמו בעבורנו או עלינו בעבור זרע זרע ישראל אלה הם דרכי המפרשים בפירוש הפסוקים האלה וקצרתי בזכרונם.

והנ"ל בהם כפי סגנון הפרשה הוא בדרך אחר רצוני שכל זה מתוכחת הנביא את אפרים ועם דרך צחות בתוכחתו, (ב) יאמר שאפרים בשגעון ינהג והוא רודף קדים לפי שהוא ברית עם אשור יכרות ויוביל מנחת שמן למצרים בהיותם אויביו ושונאיו ועם בני יהודה שהם אחיו עושה אפרים מריבה ומלחמה ועם הש"י ג"כ, ויותר היה ראוי לכרות להם ברית עם בני יהודה אחיהם ולהוליך השמן לבית השם להדליק הנרות במנורה, (ג) וע"ז אמר וריב לה' עם יהודה אם שנאמר שתחסר וא"ו בכתוב כמו ראובן שמעון לוי ויהודה שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג, יא), ויאמר הכתוב שאפרים בשגעונו יכרות ברית לאשור ומצרים אויביו וריב יהיה לו עם ישראל ועם יהודה כי היה לישראל ריב עם השם בסורו מעבודת ב"ה ועם יהודה בהלחמ' עמהם, ואם שנאמר שהריב שהיו בני ישראל מריבים ולוחמים עם יהודה היה בעבור השם כי להיות בני יהודה דבקים בו י"ת ובעבודת ב"ה עשו בני ישראל העגלים במקומם והיו מריבים ולוחמים עם בני יהודה וזהו אומרו וריב להשם עם יהודה כלומר וריב בעבור השם לאפרים הנזכר עם יהודה וכמ"ש אביה מלך יהודה לירבעם מלך ישראל בהלחמם ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם וגומר ואנחנו השם אלקינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגומר (דברי הימים ב' יג, ח - י), ואמר הנביא כמהתל שאולי חשבו בזה בני אפרים

להדמות ליעקב אביהם וזהו אומרו לפקוד על יעקב כדרכיו שרמז ליעקב אבינו רוצה לומר ולזכור על יעקב אבינו כדרכיו אולי בעבור זה כמעלליו ישיב לו אפרים הנזכר והענין שיעשה כמעשיו, (ד) כי הנה יעקב בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלקים בהאבקו עם המלאך, ואתם ללכת בדרכיו עשיתם ג"כ ריב ומלחמה עם אחיכם בני יהודה כמו שהוא עקב את אחיו ועשיתם ג"כ מלחמה לה' ואתם רוצים לנצחו באמרכם שישוב הוא ראשונה כמו שיעקב אביכם שרה את אלקים, (ה) אבל אמר הנביא אל נא אחי תרעו ולא תטעו בזה כי אותו אלקים אשר נלחם יעקב אביכם עמו היה מלאך וישר אל מלאך ויוכל לא הקב"ה חלילה, וגם אותה גבורה אשר קנה שם יעקב לא קנה אותה כ"א לפי שבכה ויתחנן לו רוצה לומר להשם אשר זכר כי התחנן לפניו שיושיעהו מאותו שרו על עשו, ואמר הנביא אע"פ שלא ימצא האדם תחנת יעקב באותה פ' מהתאבקות המלאך הנה בית אל ימצאנו מי שיעיין בו במראת הסולם שראה יעקב בבית אל וראה שאז עשה יעקב תחנתו באומרו אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה (בראשית כח, כא) ושם נאמר ויקרא שם המקום ההוא בית אל הנה באותה מראה תמצא תפלת יעקב ותחינתו, וגם יראה מן המראה השנית שראה בבית אל שנאמר ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי (שם לה, ג) והענייה ההיא על תחנתו היתה, ולפי שבאותה פרשה אמר יעקב הסירו את אלקי הנכר אשר בתוככם לכן אמר כאן הנביא ושם ידבר עמנו רוצה לומר אותם המראות דברו באמת עמנו ועלינו אם הראשונה שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה להגיד שלא נזכה לשמירתו ולירושת הארץ כי אם בהיותו עמנו ואנחנו דבקים בו, ואם בשנית שאמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו שניבא בזה שיהיו מבניו גוים שונים ומלכיות מתחלפות כאשר הם היום הזה הנה ביאר הנביא בכל זה שאם יעקב שרה היה אל המלאך ושלא היה זה כי אם מפני שבכה והתחנן לשם יתברך ובזכות תפלתו היה.

פסוק ו

ואתם בני אפרים אין הדבר כן בכם כי איך תלחמו עם אדון העולם ובוראו כי הוא ה' אלקי הצבאות שיש לו כמה צבאות ומלאכים כמו אותו שנתאבק עם יעקב והוא לא נקרא מלאך כי ה' זכרו ושמו וזהו השם העצמי אשר לו ה' עם היות שיקרא אלקים בשם משותף ויצא מכל זה שאין ראוי להלחם עמו ולא עם בני יהודה אחיכם, (ז) אבל בדרך שאתה באלקיך תשוב בהפך וריב לה', חסד ומשפט שמור עם אחיך בני יהודה ולא ריב וכחש ומרמה כדרכיכם, ואחר שאתה תשוב בדרך הזה קוה אל אלקיך תמיד שגם הוא ישוב מחרון אפו ושב את שבותך ורחמך. ואפשר עוד לפרש כי בית אל ימצאנו וגומר

על אפרים הנזכר שאחר שזכר שיעקב אביו שרה את אלקים וישר אל מלאך בכה ויתחנן לו כמו שפירשתי או שהמלאך בכה ויתחנן ליעקב שלחני כי עלה השחר כמו שאמרו חכמים ז"ל, אמר האם אפרים עתה יזכה לכמו זה האם ימצא כן המלאך בבית אל ששם ילך לעבוד העגלים האם שם ידבר האל עמנו באמצעות העגלים כמו שדיבר ליעקב שני פעמים בבית אל אין ספק שלא תמצא דבר מזה בבית אל כי אם בבית ה' ומקדשו אשר שם אלקי הצבאות ה' זכרו, ואולי קרא צבאותיו ליהודה ובנימין להיותם דבקים בעבודתו ע"ד והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל (שמות ז, ד) ולכן אתה אפרים באלקיך תשוב כי בהיותך דבוק בו תהיה בשובה ונחת על ארצך, ואעפ"י שהרבית לחטוא לא ימנע ממך דרכי התשובה וזהו וקוה אל אלקיך תמיד. זהו פי' הפ' הזאת לדעתי, והותרה בו השאלה הה':

פסוק ח

כנען בידו מאזני מרמה וגומר. קישור כתובים האלה קשה מאד כי אם התחיל להוכיח את אפרים על מאזני מרמה שבידו בהתפארו בעושר וצדקות נפשו מה ענין לזה ואנכי השם אלקיך מארץ מצרים, ואם היה לזכור חסדו שהוציאם משם במסות באותות ובמופתים כדברי המפרשים למה לא אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ומה ענין עוד אושיבך באהלים אחר זה אם הוא ייעוד טוב שיעמיד מהם חכמים כדברי רש"י או שיגאלם שנית מהגלות כדברי שאר המפרשים, וכן אומרו ודברתי על הנביאים יראה שאין ענין לו כי אם רצה לומר שלחתי לכם נביאים ולא שמעתם הנה העיקר חסר מן הספר, גם אומרו אחרי ספור חרבן גלעד וגלגל ויברח יעקב שדה ארם ובנביא העלה ה' הם באמת דברים שאין להם סמיכות זה לזה, ואם בא לספר החסדים שעשה עם יעקב ועם ישראל ביציאת מצרים הנה נכנס שלא במקומו. והמפרשים פירשו הכתובים אבל לא נתנו בהם קשור מספיק.

והנראה לי בפירושם הוא שכאשר צוה הנביא לישראל חסד ומשפט שמור וקוה אל אלקיך תמיד אמר שאפרים לא היה כן כאלו לא מבני ישראל הוא אבל הוא ככנען בן חם הפושע או כסוחר רמאי שנקרא גם כן כנען שנאמר ולא יהיה כנעני עוד בבית השם (זכריה יד, כג), ולכן אמר הנה אתה ככנען או כמו הסוחר הרמאי שבידו מאזני מרמה לעשוק אהב וחפץ תמיד שונא החסד והמשפט. ואפשר עוד לפרש שגזרת הכתוב היא כולה במלות לעשוק אהב וענינו תראה מרשעת אפרים שהאיש הכנעני אשר בידו מאזני מרמה שהיה ראוי לשונאו להיותו כנען אויבו ומרמה בני אדם הנה אפרים מפני שזה

עושק וגוזל הוא אוהב אותו, וזהו אומרו לעשוק אהב שלמ"ד לעשות הוא למ"ד בעבור כאלו יאמר בעבור שהוא עושק אוהב אותו ואהב הוא חוזר לאפרים אשר זכר.

פסוק ט

ואמר שהיה מעזות בני אפרים ורשעתו שעם היותו גזלן ואוהב הגזלנים הנה הוא אומר אך עשרתי שמצאתי און שהוא הון לי והעושר היה נחלתו בארץ ורוב תבואותיו והכסף והזהב אשר עמהם, ואפשר לפרש און מגזרת כח כמו מרב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ, כו) יאמר אך עשרתי אך היה בכחי ועוצם ידי, ובכל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא כי תמיד היו קניני ועושרי בצדק ומשפט ומישרים ובזה מהפשע רב שבהיות הרגלו בכחש ובמרמה ועשרו ונחלתו מידי השי"ת היה מיחס אותו לכחו ואומר בעזות פנים שלא ימצאו לו עון עם היות שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כל שכן אפרים שהרבו לחטוא מכל השבטים ואוהב את העושקים, וכפי יונתן יהיה מאמר כל יגיעי וגומר מהנביא משיב על מה שאמרו עשרתי מצאתי און לי ואומר אליהם באמת כל יגיעי וכל ממוני לא יספיקו לי לעון אחד אשר חטא ואיך תתפארו בעושרכם בהיותכם רעים וחטאים לה'.

ומפני שיחסו העושר לכחם ולא לשי"ת שנתנו להם ואמר שלא היה בהם עון לכן השיבם על ראשון ראשון אם לענין העושר ונחלת הארץ אמר (י) ואנכי ה' אלקיך מארץ מצרים כלומר לא העשרת ולא מצאת הון לעצמך ולא מכחך אבל אנכי נתתיו לך ומארץ מצרים ומבזת הים הבאת אותו, אבל כיון שאתה כפוי טובה אני אסיר את כל העושר ההוא מידך ותלך בגלות ערום ויחף בדרך רחוקה ועל זה אמר עוד אושיבך באהלים רוצה לומר בגלות אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים, ואם תאמר מתי יהיה זה הנה יהיה כימי מועד והכ"ף בכאן היא כ"ף הזמן כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית לח, כט) רוצה לומר כימי המועד אשר גזרתי וקצבתי להענישך תלך באהלים.

פסוק יא

והמועד ההוא כבר דברתי אותו על הנביאים וזה בחלום כי הדבור לחלום הוא מיוחד כמו שאמר בחלום אדבר בו (במדבר יב, ו) וכן אנכי חזון הרבתי שהודעתי אותו מועד לנביאים גם כן בדרך חזון, וכל זה אמר דברתי הרבתי לומר שכבר הודיעו ודברו בזמן העבר לנביאים שקדמו להושע, ואומרו עוד וביד הנביאים אדמה הוא כאומר וכן אודיע גם כן אותו מועד לנביאים אחרים בזמן העתיד ועל זה אמר עוד בלשון עתיד וביד הנביאים אדמה, ועל אותו יום מועד אמר ירמיהו בקינותיו קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכה א, טו).

גם אפשר לפרש שהיתה תוכחת השם לאפרים שסבבוהו בכחש ובמרמה ושזה היה תכלית הפשע לעשות מרמה וכחש נגד השם כאלו הוא בלתי יודע ובלתי משגיח ולכן למעלה צירף הכחש עם המרמה, ועל זה עתה אמר כמתרעם הנה כנען אף על פי שלא היתה לו תורה הנה אם היו בידו מאזני מרמה לא היה כי אם שלעשוק אהב כלומר לרמות בני אדם ולגזלם, אמנם אפרים הוא יותר רע ופושע מכנען לפי שאין לו כחש ומרמה כנגד בני אדם כי הוא אומר אך עשרתי וגומר כל יגיעי לא ימצאו לי עון ונמצא אם כן שאין רצונו לרמות בני אדם ככנען כי אם לרמות את ה' אלקיך, ועל זה הוכיחם באומרו ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים רוצה לומר אנכי ה' שהייתי אלוה ומנהיג שלך בארץ מצרים וידעתי לכתך במדבר ואיך תוכל לרמותני, ומפני שאתה מתחסד עם אדם ולא עם אלקיך לכן אושיבך באהלים כימי המועד והזמן שדברתי ואדבר על הנביאים להנקם ממך.

פסוק יב

ואמנם למה שאמר לא ימצאו לי עון אשר חטא השיבו יתברך אם גלעד און אך שוא היו כמו שנאמר למעלה גלעד קרית פועלי און לכן באמת שוא היו שבאו האויבים והגלו את גלעד בגלות הראובני והגדי לארץ הגלעד והירדן ביניהם ועשו שם במות לעבודה זרה והיו מקריבים שם זבחים, עונשו יוכיח על מעשיו שגם כן נחרב הגלגל עם הערים ההם אשר מעבר הירדן להיותו סמוך אליהם או בגלות השני כשהקל ארצה זבולון וארצה נפתלי ונשארו אם כן המזבחות ההם נחרבות עם כל הארץ והוא אומרו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, הנה אם כן עונשם של אלו שכבר ראינו בעינינו יורו ויוכיחו שהיו ביניכם עונות רבים ואיך תאמרו לא ימצאו לי עון: והמפרשים פירשו גם מזבחותם כגלים שלא די שעשו בגלגל מזבח לעבודה זרה כי גם חוץ לעיר בנו להם מזבחות נראין כגלי אבנים על תלמי השדות, וכן דרשו באיכה רבה (פתיחתא כג) גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי אין לך כל תלם ותלם שבארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודה זרה והשתחוה לה.

ואחר שהשיב על דבריהם חזר לענין הראשון שזכר בדרך צחות שיעקב בבטן עקב את אחיו ואמר להם שאין ראוי שיתפארו בזה שהם שונאים את בני יהודה אחיהם כמו שיעקב עקב את אחיו עשו כי הנה גם יעקב לא הרויח דבר בזה שמפני זה (יג) ברח יעקב שדה ארם ויעבוד את לבן באשה שהיא רחל שבע שנים ובאשה אחרת שמר גם כן את צאן לבן הנה שעבד ארבע עשרה שנה על שתי נשיו ולא נמשך לו כל זה כי אם משנאת עשו שהוצרך לברוח מפניו, ואם היה שזרעו נתגדל ונתרבה וביד רמה יצאו

ממצרים והלכו במדבר וכבשו את הארץ הנה לא היה זה בכחם וזרועם לא הושיעה למו אלא (יד) שבנביא העלה השם את ישראל ממצרים ומעשה השם כי נורא הוא היה על ידי נביאו לא בכח זרע יעקב וכן בנביא נשמר במדבר ובירושת הארץ, הנה אם כן אין ראוי שיאמר אפרים שלא ימצא לו עון כי באמת (טו) הכעיס אפרים תמרורים כלומר הכעיס האל יתברך כעס תמרורים, או יהיה פירושו הכעיס אפרים לכן תמרורים יהיו עליו, ודמיו עליו יטוש רוצה לומר אותם הדמים שהוא שופך עליו הם מתפשטים לפי שחרפתו ישיב לו אדניו שהוא השם יתברך שיתן לו גמולו בראשו.

פרק יג

פסוק א

והחרפה שישיב השם עליו היא שבמקום שבדב' אפרים היה רתת כלומר שהיה מוראו על כל העמים כשהיה מדבר והיה הוא נשא רם וגדול בשבטי ישראל הנה עתה אחר שאשם בבעל פסקה גבורתו והצלחתו והוא נופל לפני אויביו וזהו אומרו וימת, והפירוש הזה הוא כפי ת"י, אמנם רש"י פירש הכתוב על ירבעם שהיה מאפרים שהוא הכעיס את הש"י תמרורים שהם העגלים ודמיו עליו יטוש שנכרת זרעו וביתו וחרפתו ישיב לו אדניו בגיהנם, וזכר מאין בא לירבעם המלכות ואמר שהוא היה בסבת מה שדבר כנגד שלמה וזהו כדבר אפרים הוא ירבעם דברים קשים ברעדה נגד שלמה התגדל בעיני השבטים ולכן נשא הוא בישראל שזכה במלכות אבל אח"כ הנה אשם בבעל וימת מהעולם הזה ומהעולם הבא.

פסוק ב

אבל למה נתרעם מירבעם ועתה בני הדור הזה הוסיפו לחטוא ולא הספיקו להם העגלים שעשה להם ירבעם כי גם עוד עשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים כלומר שעשו עצבים ועגלים אחרים מכסף באותה תמונה שהיו עגלי ירבעם, ויהיה לפי זה כתבונם כמו כתניתם כי כן ת"י כדמותהון או שאמר כתבונה שהיה כפי התבוננותם ודעתם שהיו מציירים צורות ועושין אותם ועל זה אמר מעשה חרשים כולו שכל זה היה מתבונת החרש ודעתו, והיו כל כך אדוקים עמהם שהיו נושקים אותם כאדם הנושק דבר אהוב אצלו וזהו להם הם אומרים זובחי אדם עגלים ישקון כלומר שהיו אומרים על העצבים האלה שאותם בני אדם שעגלים ישקון שכרם הרבה מאד כאילו היו זובחים אדם שהוא אצלם הגדולה שבעבודות: וחז"ל דרשו בפ' ארבע מיתות (סנהדרין סג, ב) כל הזובח בנו לעבודה זרה דורון גדול הקריב לו יבא וישק לו.

פסוק ג

ואמר הנביא שבעון זה יהיו בני אפרים כענן בקר וכטל משכים הולך כלומר כענן וכטל היורד בהשכמה בבקר שמיד הולך ונפסק, וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן שהוא התבן הדק שיוליכוה רוח סערה מן הגורן, ואין ספק שהיה ראוי לומר יסוער בפתח גדול אבל היא מלה זרה כמו שכתב הרב ר' אברהם בן עזרא, וכן עשה בזה משל כעשן מארובה שהרוח מוליכו כן יהיו השבטים שרוח השם יסערם ויוליכם בגולה. ואולי תאמר למה תבואנו כל הרעה הזאת על עבודת העגלים ומה איכפת לו להקב"ה בזה הנה להשיב לזה אמר (ד) ואנכי השם אלקיך מארץ מצרים כלומר שתי סבות יש בדבר הזה האחת שאנכי השם הייתי אלקיך וקבלת אלהותי מארץ מצרים ולכן ואלקים זולתי לא תדע שעל מנת כך הוצאתיך משם ומושיע אין בלתי כלומר לא הושיעך אז אחר, (ה) והסבה השנית שמלבד יציאת מצרים אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות רוצה לומר ארץ ציה וצמא כי כן המלה הזאת בלשון הערבי, וכאילו אמר כיון שהוצאתיך מכור הברזל ממצרים וספקתי צרכיכם במדבר ארבעים שנה כבר קניתיך לעבד עולם ולא תוכל להחליפני באלוה אחר והוא על דרך מה שאמר יחזקאל (כ, לב) והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגומר:

פסוק ו

כמרעיתם וישבעו וגו'. ימשוך הנביא תוכחתו ויאמר הנה העם הזה לא בעטו בי כי אם ברבות הטובה שהרביתי להם כי כאשר הבאתי אותם אל מרעה הטוב כדי שישבעו והיא הטובה ורחבה המה שבעו וירם לבם וישכחוני וכמו שניבא על זה אדוננו משה וישמן ישורון ויבעט (דברים לב, טו), (ז) ומפני זה גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור כי כמו שהשחל והנמר בדרך מביט וצופה להרוג ולאבד כן אני אהיה לישראל, והנה כל אשור שבמקרא דגש וזה רפא שאינו שם מקום ולא מלכות אבל הוא מלשון אשורנו ולא קרוב (במדבר כד, יז) כלומר אשור ואביט על דרכם כמו שחל וכנמר להרגם, (ח) וכן אפגשם כדוב שכול והוא הדוב אשר הרגו בניו והוא שכול ומר נפש אם ימצא אדם או בהמה יהרגם מהרה כן אעשה אני להם, ואקרע סגור וטפשות לבם וכל זה על הגלות אמר בידי אויביו, ואמר שמלבד זה הנה עוד בהיותם בארצם ישלח בהם את הדבר ויאכלם וגם ישסה בהם חית השדה, ועל זה אמר ואוכלם כלביא שהוא רמז אל הדבר שיבא בהם שם רוצה לומר בארצם קודם הגלות, ועוד שחית השדה תבקעם, הרי כאן שלשת שפטיו הרעים גלות דבר וחיה רעה.

פסוק ט

ואמנם אומרו שחתך ישראל כי בי בעזרך ענינו ישראל אתה שחת וחבלת עצמך כי בי היה עזרך תמיד, ואין ספק שבא בזה ב' בתי השמוש כאחד היה לו לומר כי בי עזרך אבל הוא מקרא קצר כאלו אמר כי בי הכח והגבורה בעזרך, (י) ואתה שאלת מלך באמרך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ועתה הגידה נא לנו איה מלכך איפה ויושיעך בכל עריך ויהיה לפי זה אהי הפוך כמו איה וכן תרגמו יונתן, ואומרו ושופטיך הוא כאלו אמר ואיה איפה שפטיך אשר אתה אמרת תנה לי מלך ושרים ועתה מה יועילו נגד האויבים, (יא) ואם תאמר למה נתתי לך מלך הנה נתתי אותו למלאת שאלתך אבל לא ברצוני וזהו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי כלומר כמו שהיתה נתינתו באף כן היתה מיתתו באף וזהו בעברתי, ורמז בזה אם לשאול שהוא היה המלך הראשון ששאלו ישראל ונתנו השם להם על אפו ועל חמתו כמו שאמר לשמואל (שמואל א' ח, ז) כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, וכן אומרו לקחתיו בעברתי שמת במלחמות פלשתים בקצרות שנים, ואם שנפרשהו על ירבעם שהשבטים בחרו בו ונתנו הקב"ה לפי שחרה אפו על שלמה ואחר שחטא בעגלים לקח אותו בעברתו והחריב ביתו, ומצאתי לרבינו נסים בדרשותיו שפירש הפסוק הזה באופן אחר והוא שמה ששחת לישראל הוא חשבם שהשם יתברך יהיה בעזרם תמיד לפי שהוציאם ממצרים ותמיד ימחל על עונותיהם ושזהו אומרו שחתך ישראל שחת לך המחשבה הזאת שתמיד הייתי אני בעזרך והוא באמת פירוש נכון:

פסוק יב

והנה מה שאמרו חז"ל צרור עון אפרים צפונה חטאתו פירשו המפרשים שמור הוא אצלי וצרור הוא בלבי לא אשכחנו ולכן חבלי יולדה יבואו לו כי הצרות שאביא עליו יהיו כצירי היולדה והוא בן לא חכם כ"א היה חכם אפי' עת אחת לא היה עומד במשבר בנים ומיד שאול הייתי פודה אותם וממות הייתי גואל אותם אבל עתה לא אעשה כן כ"א בהפך וזהו אהי דברך מות וגומר. ויותר נראה לי לפרש שבעבור שאפרים אמר כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא אמר הנביא כמשיב עוד על זה צרור עון אפרים וצפונה חטאתו לפי שהוא מכסה פשעיו, (יג) אבל ענינו כענין הנערה אשר תזנה בבית אביה וגם הנה הרה לזנונים ואמרה לא פעלתי און שכאשר יבאו לה חבלי יולדה אם היא חכמה תשמור לפיה מחסום ותסבול החבלים ולא תשמיע לחוץ קולה אבל אם היא סכלה הוללה נתנה בקולה ואז בהכרח יתפרסם זנותה, כן בני אפרים הם מכסים חטאתם ואומרים כל יגיעי לא ימצאו לי עון חבולות חבלי יולדה יבאו לו שהוא הגלות

וצרותיו ואז מתוך עונשו יודה ויצעק על חטאתו ויתגלו עונותיו כי הוא בן לא חכם ועתה לא יעמוד במשבר הבנים מבלי שיתגלה ענינו, כי עם היות שטוב הוא לומר צדיק הוא יי כי פיהו מריתי אם היה בן חכם היה שב אל ה' בינו לבינו מבלי קולות וברקים ופרסום חטאו לרבים אבל לפי שהוא בן לא חכם יפרסמהו, (יד) ואחר שהדבר כן האם ראוי הוא שמיד שאול אפדם וממות אגאלם לא באמת אבל בהפך שאהי דבריך מות רוצה לומר שגזרתי עליך תהיה שתמות וכן אהי קטבך שאול, ואולי שאמר מות על הגופנית ושאול על עונשי גיהנם, ואין לומר שאנחם מזה כי הנה באמת נוחם יסתר מעיני כלומר שלא אנחם מזה לעולם ויהיה לפי זה אומרו מיד שאול אפדם בתמיהה.

ויש מפרשים אהי דבריך מות מדבר באופל יהלוך והנה היה כל זה לאפרים רוצה לומר לשבט אפרים או שאומרו על ירבעם שהיה מאפרים, (טו) לפי שהוא בין אחים יפריא כלומר שבהיותו א' ומתחבר עם אחיו בני יהודה היה גדל ופורה בצדקתו כי כמו שהיה שמו אפרים כן ירבה וכן יפרץ, או ירבעם היה איש עצור וחשוב בעמו אבל עתה שנבדל מהם ונעשה מלכות בפני עצמו לא יפריא במלכותו, כי יבא קדים רוח ה', ואם נפרשהו על ירבעם יאמר מאחר שהוא ברשעתו בין השבטים האחרים הפריא כלומר הפריד שהוא כמו פרא אדם שהוא תאר לאדם הנפרד יבא קדים רוח ה' רוצה לומר רוח אפו וחמתו שהוא רוח קדים עזה ממדבר עולה לפי שהרוח הוא תמיד במדבר או שיש מדבר בין ארץ ישראל לארץ אשור ועליו אמר רוח ה' ממדבר עולה, וכן פירש"י קדים רוח ה' מלך תקיף, ואז יבוש מקורו שהוא שבט אפרים שנאמר עליו בן פורת עלי עין (בראשית מט, כג) ויחרב מעיינו שהוא כללות עשרת השבטים ואותו רוח ה' אשר יבא שהוא מלך אשור ישסה אוצר כל כלי חמדה רוצה לומר ישלול ויבוז כל אוצרות כלי חמדה של ישראל שהיו מתפארים בהם באומרם אך עשרתי.

פרק יד

פסוק א

ולפי ששומרון היה ראש המלכות וכן ראש המר לכן אמר עליו תאשם שומרון כלומר שוממה לפי שמרתה באלקיה בחרב יפולו כלומר שוכני שומרון ובדרך אכזריות גדול ביד האשורים, עולליהם ירוטשו כלומר שיפילום קטנים בקרקע או בקירות לבקעם על דרך ונפץ את עוללייך אל הסלע (תהלים קלז, יב) והנשים ההרות יבוקעו:

פסוק ב

שובה ישראל וגומר. מפני שאמר למעלה ועמי תלואים למשובתי שהיו תלוים ועומדים מלשוב עד שישוב השם יתברך מחרון אפו מעליהם והנביא הוכיחם ע"ז באומרו ואתה באלקיך תשוב לכן סיים דבריו בהחזיקו באותה ההקדמה עצמה כאומר הנה אם כן ראוי לך ישראל שלא תעמוד עוד במשובתך אלא שאתה תשוב עד ה' אלקיך לפי שאתה כשלת בעונך, והנה שני אנשים המריבים זה עם זה כשירצו להשלים מי שפשע כנגד חברו הוא ילך לבקש ממנו מחילה כמו שאמר לך עד ה' אלקיך כי כיון שכשלת בעונך נגדו אתה ראוי שתשוב ראשונה ותלך עדיו אפים ארצה תשתחוה לו. והראב"ע פירש כי כשלת ואין מי יקימך רק השם, וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה במסכת יומא בפרק יום הכפורים (יומא פו, א) א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ובפסיקתא רבתי דרשו הפרשה הזאת על מלכי יהודה שאחרי שיעד הנביא על גלות ישראל הזהיר לבני יהודה שישובו מחטאם למען לא יקרם ככה.

פסוק ג

ולימד הנביא כאן אופן התשובה שיעשו באומרו קחו עמכם דברים כלומר אינו צריך מכם עולות וזבחים רק דברים שתתודו לפניו ותשובו אל ה', ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ופירשו המפרשים שהוא הפוך כל עון תשא. ויותר נכון לפרש שיאמרו הנה השגגות אינן צריכות לשאול כפרה ממך כי שגיאות מי יבין אבל העון והוא הנעשה בכוונה ובדעת אותו נבקש מלפניך שתשא וזהו כל תשא עון רוצה לומר כל אשר תשא לנו הוא העון לא השוגג וקח טוב רוצה לומר קח במקומו אי זה טוב אי זהו מצוה שעשינו ונשלמה במקום פרים שפתינו, ואולי רמז בפרים העגלים שהיו עובדים ויאמרו שבמקום אותו פשע ישלמו וידויים וסליחות, ויש לפרש וקח טוב שהוא ההודאה כמו שאמר דוד טוב להודות לה' (תהלים צב, ב).

פסוק ד

ולפי שהתשובה השלימ' תהיה עזיבת החטא תאמרו אשור לא יושיענו כמו שהיינו בוטחים בו, וכנגד מצרים אמר ועל סוס לא נרכב כמ"ש ישעיה (ישעיה לא, א) הוי היורדים מצרים לעזרה על סוסים ישענו, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו כעגלים ועצבים שהיינו עובדים כי ידענו אשר בך ירוחם יתום ואין אלוה זולתך. והנה השם מבטיח אתכם שכאשר תשובו אליו בזה האופן ישוב מחרון אפו כי הוא אמר (ה) ארפא משובתם שאעפ"י שעד עתה אחרו מלשוב אלי הנה אני ארפא אותה משובה, ועם היות שלא היה משורת הדין לאהוב אותם כי האדם כשישלם עם אויבו לא יאהבהו בהחלט כי

תמיד ישאר בלבו שנאה עליו הנה אני לא אהיה כן עמהם אבל אוהבם נדבה לפי שישוב ממני בהחלט, (ו) ולכן לא יבש מקורו כמו שאמרתי לרשעתם ולא יחרב מעינו אבל אהיה כטל לישראל שאינו נפסק כן טובי לא יפסק מהם, ואז יפרח כשושנה לפי שהיא לא תפרח עם גשם גדול שישטפנה אבל עם הטל תפרח כשושנה כן ישראל שנמשלו לשושנה בטללי ברכותי והשפעתי יפרחו, ואם תאמר שהשושנה אין לה שרשים והיא נוחה להעקר הנה אתה לא תהיה כן כי יהיו שרשיו כשרשי עצי הלבנון כמו ששרשי הלבנון יתפשטו תחת הארץ מאד (ז) כן ילכו יונקותיו של ישראל, והוא משל לזרעו ובניו באופן שיהיה כזית הודו ויהיה ריח לו כלבנון כי הלבנון הוא יפה למראה וטוב לריח, (ח) ואז ישובו בצלו של לבנון הנזכר שהם ישראל כי בארצם היה הלבנון ולכן קראם יושבי בצלו שישובו בשובה ונחת בארצותם ויחיו דגן ויפרחו כגפן ולא יכשלו עוד במעשים רעים אבל זכרו ושמו וגבורתו של ישראל יהיה כיין לבנון הטוב. והמפרשים פירשו זכרו כמו ריחו מלשון אזכרתה לה' (ויקרא ו, ח).

פסוק ט

ואמנם אומרו אפרים מה לי עוד לעצבים המפרשים פירשו שהוא דברי אפרים שיאמר מה לי עוד לעצבים לעבדם כי בעוד שהייתי עובד אותם היו לי צרות רבות ורעות ועתה שעזבתים ישמע אל ויענני, ופירשו אני עניתי ואשורנו שהם דברי הש"י כלומר אביט אליו בעין רצון ואענהו לתת לו כל חפצו מלשון והכסף יענה את הכל (קהלת י, יט), ויהיה עניתי עבר במקום עתיד, ואני אהיה להם כברוש רענן לשיתלוננו בצלי תמיד ואל יפחדו בעבור שאין לברוש פרי כי ממנו פריך נמצא, ויהיה א"כ הפסוק הזה לשעורין ול"נ לפרש כולו שהם דברי הש"י יאמר אפרים מה לי עוד לעצבים כלומר מה לי להוכיחך עוד על העצבים ולהודיעך גנותם ושאין בהם כח להציל אני עניתי דברתי וספרתי לכם כל זה וג"כ אני אשורנו להשגיח עליו לראות אם ישוב עוד לכסלת העצבים ועבודתם אם לא ואין אני משתנה כי אני כברוש רענן קיים עומד מבלי שנוי, ולכן דע לך שממני פריך נמצא והפרי הוא כפי מעשיך רוצה לומר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי הפרי על כל פנים נמצא כראוי, (י) ומי שהוא חכם יבן אלה הדברים אשר אני דובר ואם הוא נבון ומבין דבר מתוך דבר ידע וישכיל כי ישרים דרכי השם בכל התוכחות האלה וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בם, כי הנה כמו שהדרך הישר מגן הוא להולכי תום ואנשי השלום ישמחו ללכת בו לרוב העוברים והשבים עליו והרוצחים יפחדו מללכת בו וילכו ארחות עקלקלות ככה דרכי השם להיותם ישרים צדיקים ילכו בם ולא יכשלו, אמנם הפושעים יראו בהם מומם ולכן המה

יכשלו בם כי לא יוכלו ללכת בהם. הנה זהו דעתי בפירוש הכתובים האלה והותרה בו השאלה השישית:

וחז"ל אמרו בויקרא רבה (א, ב) ישובו יושבי בצלו א"ר אבהו אלו הגרים שבאים וחסים בצלו של הקב"ה והוא גם כן פירוש נכון בכתוב, ובמסכת נזיר פ"ד (הוריות י, ב) דרשו כי ישרים דרכי ה' וגו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה עליו נאמר כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה עליו נאמר ופושעים יכשלו בם, רצו בזה שהמצות האלקיות צריכות כוונה טובה ומבלעדה אין בהם ממש כי אינם כמו המדות והמעשים המשובחים שמפאת עצמם ישובחו אבל כל השלימות והשפע אשר בפעל המצות הוא כשיעשה אותם האדם מפני שהשם צוה בהם והוא אמרם לשם מצוה: הנה נשלם פירוש ספר נבואת הושע והתהלה לאל יתברך: